

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАЎБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ-МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ
МАРКАЗИ**

«Тасдиқлайман»

Тармоқ маркази директори

_____ Н.А.Муслимов

“ _____ ” _____ 2015 йил

**КАСБИЙ ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШДА ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР
модули бўйича**

**ЎҚУВ-УСЛУБИЙ
МАЖМУА**

Тузувчи: *О.А.Қўйсинов – педагогик фанлар номзоди, доцент*

Тошкент -2015

МУНДАРИЖА

ИШЧИ ЎҚУВ ДАСТУРИ.....	3
МАЪРУЗАЛАР МАТНИ	17
1-маъруза. Касбий таълим жараёнининг моҳияти, тамойиллари, қонуниятлари. Таълим мақсади, мазмуни, шакл, метод, воситалари.	17
2-маъруза. Замонавий дарсга қўйиладиган талаблар. Касбий фанларни ўқитишда педагогик ва ахборот технологиялар.	28
3-маъруза. Касбий таълим бўйича ривожланган мамлакатлардаги илғор тажрибалар.....	53
4- маъруза.Касб таълим ўқитувчисининг ўқув машғулотида инновацион технологиялардан фойдаланиш маҳорати, ижодкорлиги ва новаторлиги. Ўқув фанларини интеграциялаш турлари, йўналишлари, типлари, функциялари.....	65
5-маъруза. Ўқитиш жараёнида таълим-тарбиянинг узвийлиги ва узлуксизлиги. Касбий таълимда талабалар мустақил таълимни ташкил этиш.....	72
6- Мавзу. Курс иши, битирув малакавий иш, магистрлик диссертацияларини бажариш жараёнида узвийлик ва услуксизлик.....	87
7-маъруза. Касб таълимининг дидактик таъминоти. Дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмалар, электрон дарсликлар, портфолио, ўқув курсининг электрон-таълим ресурсларини ва силлабусини яратиш технологиялари.....	118
8-маъруза. Олий таълим тизимида касб таълими соҳасидаги кадрларнинг тайёргарлик даражасига қўйиладиган талаблар. Олий малакали илмий ва илмий-педагогик кадрларни тайёрлаш.....	126
АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАЗМУНИ.....	134

ИШЧИ ЎҚУВ ДАСТУРИ

Кириш

Мазкур модуль Ўзбекистон Президенти Ислом Каримовнинг мамлакатимизни 2014 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2015 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси, хусусан 2015 йилги иқтисодий-ижтимоий тараққиёт дастурга асосланган ҳолда тузилган. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримов - “2011-2016 йилларда олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини модернизация қилиш дастури доирасида 19 та олий таълим муассасасида қурилиш, реконструкция қилиш, капитал таъмирлаш ва жиҳозлаш бўйича қиймати 230 миллиард сўмлик ишлар бажарилди- деб таъкидлади¹.

”Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси қабул қилинганлигининг 22 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузасида-“Ўтган давр мобайнида замонавий ахборот-коммуникация тизимидан, Интернетдан кенг фойдаланиш ҳисобидан таълим-тарбия самарасини кучайтириш, болалар, айниқса, қиз болалар ўртасида жисмоний тарбия ва спортни оммалаштириш бўйича кенг кўламдаги ишларимиз давом эттирилди. Ҳисобот йилида 28 та янги коллежлар қурилди, 381 та умумтаълим мактаби, ОЎЮ тизимидаги 45 та объект, 131 та коллеж ва лицейлар реконструкция қилинди ва капитал таъмирланди. 55 та болалар мусика ва санъат мактаби, 112 та болалар спорти объекти ва 4 та сузиш ҳавзаси фойдаланишга топширилди”-деб таъкидланди”².

Жамият тараққиёти нафақат мамлакат иқтисодий салоҳиятининг катталиги билан, балки бу салоҳият ҳар бир инсоннинг камол топиши ва уйғун ривожланишига қанчалик йўналтирилганлиги, инновацияларни тадбиқ этилганлиги билан ҳам ўлчанади. Демак, таълим тизимини самарадорлигини ошириш, педагогларни замонавий билим ва амалий кўникма ва малакалар билан қуроллантириш, чет элнинг илғор тажрибаларни ўрганиш ва таълим амалиётига тадбиқ этиш бугунги куннинг долзарб вазифасидар. «Замонавий таълим ва инновацион технологиялар бўйича илғор хорижий тажрибалар» модули айнан мана шу йўналишдаги масалаларни ҳал этишга қаратилган.

«Касбий фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар » курсининг мақсади тингловчиларни ҳозирда мавжуд бўлган замонавий таълим инновациялари билан таништириш ва ана шу инновациялар ва технологиялардан маҳорат билан фойдаланиш малакасини шакллантиришдир.

¹ Ислом Каримов. Мамлакатимизни 2014 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2015 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси.17.01.2015й.

² И.А. Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 22 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. 6.12.2014й.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

1. “Касбий фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар” **модулининг мақсади:** педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малака ошириш курс тингловчиларини инновацион технологиялар, модулли технологиялар ҳақидаги билимларини такомиллаштириш, бу борадаги муаммоларни аниқлаш, таҳлил этиш ва баҳолаш. Илғор тажрибаларни ўрганиш ва амалда қўллаш кўникма ва малакаларини шакллантириш.

2. “Касбий фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар” **модулининг вазифалари:**

- Тингловчиларга таълим-тарбия масалалари бўйича илғор таълим технологияларининг концептуал асослари, келиб чиқиш тарихи тўғрисида маълумотлар бериш, замонавий модулли технологияларидан фойдаланиб тингловчиларни мазкур йўналишда малакасини оширишга кўмаклашиш;

- Таълим-тарбия жараёнида модулли технологияларни қўллашнинг афзалликларини ёритиш ва тингловчиларда улардан фойдаланиш маҳоратини шакллантириш;

- Демократик жамият ривожланишини таъминлаш, юксак малакали мутахассис кадрлар тайёрлаш борасидаги ислохотларни амалга ошириш жараёнида илғор хориж тажрибасини ўрганиш улардан самарали фойдаланиш маҳоратни .

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

1. “Касбий фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар” модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

- модуль, ўқитиш модулли, кредит, рейтинг тушунчаси;
- технологиялаштириш қоидалари, тамойиллар;
- назорат жараёнини ташкил этиш;
- интерфаол технологиялар ва улардан самарали фойдаланиш ҳақида билимларга эга бўлиши;

Тингловчи:

- педагогик фаолият жараёнини модуллаштириш;
- назорат жараёнини тез ва самарали ўткази олиш;
- назоратнинг турли шаклларида самарали фойдаланиш;
- интерфаол методларни мақсадли равишда тўғри танлаш ва фойдаланиш;

кўникмаларини эгаллаши;

Тингловчи:

- ўқув курсини модулини тузиш;
- ахборотни структуралаштириш;
- талабаларнинг мустақил амалий фаолиятни ташкил этиш;

-кириш ва чиқиш назоратини ташкил этиш эришилган натижаларини таҳлил этиш;

-интерфаол методлардан фойдаланиш;

малакаларини эгаллаши;

Тингловчи:

-ўз соҳасига оид ахборотни мантиқий блокларга ажратиш ва аниқ, лўнда, тушунарли равишда баён этиш;

-модулли ёндашув асосида ўқув жараёнини ташкил этиш;

-технологик ёндашув асосида таълим ва тарбия жараёнини бошқариш;

-коммуникативликни ва мустақил фаолиятни ташкил этиш юзасидан

компетенцияларни эгаллаши лозим.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Касбий фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар” модули маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Курсни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

-маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялардан;

-ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, аклий хужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш, ва бошқа интерактив таълим усуллари қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

“Касбий фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар” модули ўқув режадаги биринчи блок ва мутаххасислик фанларининг барча соҳалари билан ўзвий боғланган ҳолда педагогларнинг умумий тайёргарлик даражасини оширишга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар таълим жараёнини ташкил этишда технологик ёндашув асосларини ва бу борадаги илғор тажрибани ўрганадилар, уларни таҳлил этиш, амалда қўллаш ва баҳолашга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоти

№	Ўқув модуллари	Ҳаммаси	Жами ўқув юкламаси	Жумладан			Мустақил таълим
				назарий	амалий	кўчма машғулот	
1.	Касбий таълим жараёнининг моҳияти, тамойиллари, қонуниятлари. Таълим мақсади, мазмуни, шакл, метод, воситалари.	4	4	2	2		
2.	Замонавий дарсга қўйиладиган талаблар. Касбий фанларни ўқитишда педагогик ва ахборот технологиялар.	6	4	2	2		2
3.	Касбий фанларни ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза, семинар, амалий ва лаборатория машғулотларини лойиҳалаш. Талабалар ўқув фаолиятини фаоллаштирувчи методлар.	4	4		4		
4.	Касбий таълим бўйича ривожланган мамлакатлардаги илғор тажрибалар.	4	4	2	2		
5.	Касб таълим ўқитувчисининг ўқув машғулотларида инновацион технологиялардан фойдаланиш маҳорати, ижодкорлиги ва новаторлиги. Ўқув фанларини интеграциялаш турлари, йўналишлари, типлари, функциялари.	4	4	2	2		
6.	Ўқитиш жараёнида таълим-тарбиянинг узвийлиги ва узлуксизлиги. Касбий таълимда талабалар мустақил таълимни ташкил этиш.	4	4	2	2		
7.	Курс иши, битирув малакавий иш, магистрлик диссертацияларини бажариш жараёнида узвийлик ва услуксизлик.	4	4	2	2		
8.	Талабаларнинг билимларини холисона баҳолаш механизмлари. Рейтинг тизими ва унинг дидактик воситалари: стандарт, ностандарт тест ва ўқув топшириқлари мажмуи.	4	4		4		

9.	Касб таълимнинг дидактик таъминоти. Дарсликлар ва ўқув-методик кўлланмалар, электрон дарсликлар, портфолио, ўқув курсининг электрон-таълим ресурсларини ва силлабусини яратиш технологиялари.	6	4	2	2	2
10.	Олий таълим тизимида касб таълими соҳасидаги кадрларнинг тайёргарлик даражасига қўйиладиган талаблар. Олий малакали илмий ва илмий-педагогик кадрларни тайёрлаш.	4	4	2	2	
Жами		44	40	16	24	4

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-Мавзу: Касбий таълим жараёнининг моҳияти, тамойиллари, қонуниятлари. Таълим мақсади, мазмуни, шакл, метод, воситалари.

Режа:

Касб ҳунар таълими жараёнлари таҳлили ва асосий дидактик тушунчалар. Касб ҳунар таълимида умумдидактик тамойиллар: онглилик ва фаоллик, илмийлик ва тизимлилик, назария ва амалиёт бирлиги, таълим-тарбия бирлиги, кўрсатмалилик. Таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий тамойиллари ва уларни касб- ҳунар таълимида қўллаш.

2-Мавзу: Замонавий дарсга қўйиладиган талаблар. Касбий фанларни ўқитишда педагогик ва ахборот технологиялар.

“Касбий фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар” модули маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади. Модуль тамойиллари, турлари, таркибий қисмлари. Европа модуль-кредит тизимини таҳлили. “Эдвайзер”, “Тьютер”, “Аралаш ўқитиш”, “Вебинар” тизим, “Супервайзер”, “Фасилитатор”.

3-Мавзу: Касбий таълим бўйича ривожланган мамлакатлардаги илғор тажрибалар.

Касб таълимига тегишли илғор чет эл тажрибасини ўрганиш бўйича қиёсий изланишлар олиб боришнинг мақсади ва мазмуни. Германия, Франция, АҚШ, Жанубий Корея ва Япония мамлакатларида касб таълими. Ҳамдўстлик мамлакатларида касб таълими.

4- мавзу. Касб таълим ўқитувчисининг ўқув машғулотларида инновацион технологиялардан фойдаланиш маҳорати, ижодкорлиги ва новаторлиги. Ўқув фанларини интеграциялаш турлари, йўналишлари, типлари, функциялари.

Касб таълимини умумий ўрта таълим ва олий таълим билан интеграциялаш омиллари. Касб таълимининг илмий тадқиқот ишлари билан интеграцияси. Касб таълимини умумий ўрта таълим ва олий таълим таълим билан интеграцияси. Касб таълим ўқитувчисининг ўқув машғулотларида инновацион технологиялардан фойдаланиш маҳорати, ижодкорлиги ва новаторлиги. Ўқув фанларини интеграциялаш турлари, йўналишлари, типлари, функциялари.

5-Мавзу: Ўқитиш жараёнида таълим-тарбиянинг узвийлиги ва узлуксизлиги. Касбий таълимда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш.

Касбий таълимда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш. Ўқитиш жараёнида таълим-тарбиянинг узвийлиги ва узлуксизлиги. Мустақил таълимни ташкил этиш шакллари. Мустақил таълим жараёни қандай амалга оширилиши, унинг ривожланиши, ўзлаштирилган билимлар асосида мустақил таълим фаолияти даражаларини қуйидагича мезонлари. Мустақил таълим олиш фаолиятининг биринчи босқичи. Мустақил таълим фаолиятининг иккинчи босқичи. Мустақил таълим фаолиятининг учинчи босқичи.

6- Мавзу. Курс иши, битирув малакавий иш, магистрлик диссертацияларини бажариш жараёнида узвийлик ва услуксизлик.

Курс ишини бажаришдан мақсад ва тузилиши. Курс ишини бажариш юзасидан кўрсатмалар. Битирув малакавий ишининг мақсад ва вазифалари. Курс иши битирув малакавий ишини бажаришда узвийлик ва узлуксизлик.

7- Мавзу: Касб таълимининг дидактик таъминоти. Дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмалар, электрон дарсликлар, портфолио, ўқув курсининг электрон-таълим ресурсларини ва силлабусини яратиш технологиялари.

Ҳозирги пайтда таълим-тарбия тизимида ўқитувчининг тахсил олувчилар билан жонли мулоқот ва муносабати муҳим аҳамияти. Таълим-тарбия ишини осонлаштирадиган ва самарадорлигини ошириш омиллари.

Ўқитишнинг техник воситаларини шартли равишда уч асосий гуруҳ. Аудиовизуал воситалар (кинопроекция, диапроекция ва эпипроекциялар, овоз ёзиб олиш, телевидение, радио). Жихозлар, ускуна ва асбоблар. Дастурли (компьютерли) таълим воситалари.

Ўқитишнинг техник воситаларидан таълим-тарбия жараёнининг ташкил этувчи компоненталари билан узвий боғлиқлик ва муносабатлари

8-маъруза. Олий таълим тизимида касб таълими соҳасидаги кадрларнинг тайёргарлик даражасига қўйиладиган талаблар. Олий малакали илмий ва илмий-педагогик кадрларни тайёрлаш.

Касб таълими ўқитувчиси ва ўқув устасининг малака тавсифномаси. Касб-ҳунар таълими ўқитувчисининг функционал вазифалари. Ўқитувчининг меҳнати ва маҳорати. Баҳолаш ва таҳлил қилиш бўйича вазифалар. Касб таълими ўқитувчиси ва ўқув устасининг ҳуқуқ ва бурчлари. Касб таълими ўқитувчиси ва ўқув устасини тайёрлаш ва унга қўйиладиган талаблар. Ўқитувчининг меҳнати ва маҳорати. Ўқитувчининг фаолияти ва касбий имиджи.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-Мавзу: Касбий таълим жараёнининг моҳияти, тамойиллари, қонуниятлари. Таълим мақсади, мазмуни, шакл, метод, воситалари (2 соат).

Касб ҳунар таълими жараёнлари таҳлили ва асосий дадактик тушунчалар. Касб-ҳунар таълимида умумдидактик тамойиллар: онглилик ва фаоллик, илмийлик ва тизимлилик, назария ва амалиёт бирлиги, таълим-тарбия бирлиги, кўрсатмалилик тамойилларини таҳлил қилиш ва қиёслаш. Таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий тамойиллари ва уларни касб-ҳунар таълимида қўллаш технологияларининг ишлаб чиқиш.

2-Мавзу: Замонавий дарсга қўйиладиган талаблар. Касбий фанларни ўқитишда педагогик ва ахборот технологиялар (2 соат).

“Касбий фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар” модули маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади. Модуль тамойиллари, турлари, таркибий қисмлари. Европа модуль-кредит тизимини таҳлили. “Эдвайзер”, “Тьютер”, “Аралаш ўқитиш”, “Вебинар” тизим, “Супервайзер”, “Фасилитатор”.

3-мавзу. Касбий фанларни ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза, семинар, амалий ва лаборатория машғулотларини лойиҳалаш. Талабалар ўқув фаолиятини фаоллаштирувчи методлар(4 соат).

Касбий фанларни ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза, семинар, амалий ва лаборатория машғулотларини лойиҳалаш жараёнининг кетма-кетлигини изохлаш. Талабалар ўқув фаолиятини фаоллаштирувчи методларини ишланмасини ишлаб чиқиш.

4-Мавзу: Касбий таълим бўйича ривожланган мамлакатлардаги илғор тажрибалар(2 соат).

Касб таълимига тегишли илғор чет эл тажрибасини ўрганиш. Германия, Франция, АҚШ, Жанубий Корея ва Япония мамлакатларида касб таълимининг фарқли жиҳатларини ўрганиш ҳамда ютуқ камчиликларини қиёслаш. Ҳамдўстлик мамлакатларида касб таълимини ўрганиш.

5-мавзу. Касб таълим ўқитувчисининг ўқув машғулотида инновацион технологиялардан фойдаланиш маҳорати, ижодкорлиги ва новаторлиги. Ўқув фанларини интеграциялаш турлари, йўналишлари, типлари, функциялари (2 соат)..

Касб таълимини умумий ўрта таълим ва олий таълим билан интеграциялаш омиллари ўрганиш. Касб таълимининг илмий тадқиқот ишлари билан интеграцияси изоҳлаш. Касб таълимини умумий ўрта таълим ва олий таълим таълим билан интеграциясини изоҳлаш. Касб таълим ўқитувчисининг ўқув машғулотида инновацион технологиялардан фойдаланиш маҳорати, ижодкорлиги ва новаторлиги. Ўқув фанларини интеграциялаш турлари, йўналишлари, типлари, функцияларини ифодалаш.

6-Мавзу: Ўқитиш жараёнида таълим-тарбиянинг узвийлиги ва узлуксизлиги. Касбий таълимда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш.

Касбий таълимда талабалар мустақил таълимини ташкил шакллари ифодалаш. Ўқитиш жараёнида таълим-тарбиянинг узвийлиги ва узлуксизлигини изоҳлаш. Мустақил таълим жараёни қандай амалга оширилиши, унинг ривожланиши, ўзлаштирилган билимлар асосида мустақил таълим фаолияти даражаларини мезонларини ифодалаш. Мустақил таълим олиш фаолиятининг биринчи босқичини ёритиш. Мустақил таълим фаолиятининг иккинчи босқичини ёритиш. Мустақил таълим фаолиятининг учинчи босқичини ёритиш.

7- Мавзу. Курс иши, битирув малакавий иш, магистрлик диссертацияларини бажариш жараёнида узвийлик ва услуксизлик.

Курс ишини бажаришдан мақсад ва тузилишини ифодалаш. Курс ишини бажариш юзасидан кўрсатмалар ва тавсиялар ишлаб чиқиш. Битирув малакавий ишининг мақсад ва вазифаларини шакллантириш. Курс иши битирув малакавий ишини бажаришда узвийлик ва услуксизликни ифодалаш.

8-мавзу. Талабаларнинг билимларини холисона баҳолаш механизмлари. Рейтинг тизими ва унинг дидактик воситалари: стандарт, ностандарт тест ва ўқув топшириқлари мажмуи(4 соат).

Талабаларнинг билимларини холисона баҳолаш механизмларини такомиллаштириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш.

Рейтинг тизими ва унинг дидактик воситалари: стандарт, ностандарт тестларни ишлаб чиқиш.

Рейтинг тизими ва унинг дидактик воситалари: ўқув топшириқлари мажмуини ишлаб чиқиш.

9- Мавзу: Касб таълимининг дидактик таъминоти. Дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмалар, электрон дарсликлар, портфолио, ўқув

курсининг электрон-таълим ресурсларини ва силлабусини яратиш технологиялари(2 соат).

Ҳозирги пайтда таълим-тарбия тизимида ўқитувчининг таҳсил олувчилар билан жонли мулоқот ва муносабатини шакллантириш. Таълим-тарбия ишини осонлаштирадиган ва самарадорлигини ошириш омилларини асослаш.

Ўқитишнинг техник воситаларини шартли равишда уч асосий гуруҳни ифодалаш. Аудиовизуал воситалар (кинопроекция, диапроекция ва эпипроекциялар, овоз ёзиб олиш, телевидение, радио) билан ишлаш технологияисни ўрганиш.

Ўқитишнинг техник воситаларидан таълим-тарбия жараёнининг ташкил этувчи компоненталари билан узвий боғлиқлик ва муносабатларини ўрганш.

10-март. Олий таълим тизимида касб таълими соҳасидаги кадрларнинг тайёргарлик даражасига қўйиладиган талаблар. Олий малакали илмий ва илмий-педагогик кадрларни тайёрлаш(2 соат).

Касб таълими ўқитувчиси ва ўқув устасининг малака тавсифномасини ўрганиш. Ўқитувчининг меҳнати ва маҳорати шакллантириш технологияси. Касб таълими ўқитувчиси ва ўқув устасининг ҳуқуқ ва бурчларини ўрганиш. Касб таълими ўқитувчиси ва ўқув устасини тайёрлаш ва унга қўйиладиган талабларни ўрганиш. Ўқитувчининг фаолияти ва касбий имиджини ўрганиш.

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ

Мустақил таълимни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Мустақил таълим тегишли ўқув модули бўйича ишлаб чиқилган топшириқлар асосида ташкил этилади ва унинг натижасида тингловчилар битирув иши (лойиҳа иши) ни тайёрлайди.

Битирув иши (лойиҳа иши) талаблари доирасида ҳар бир тингловчи ўзи дарс бераётган фани бўйича электрон ўқув модулларининг тақдимотини тайёрлайди.

Электрон ўқув модулларининг тақдимоти қуйидаги таркибий қисмлардан иборат бўлади:

Кейслар банки;

Мавзулар бўйича тақдимотлар;

Бошқа материаллар (фанни ўзлаштиришга ёрдам берувчи қўшимча материаллар: электрон таълим ресурслари, март матни, глоссарий, тест, кроссворд ва бошқ.)

Электрон ўқув модулларини тайёрлашда қуйидагиларга алоҳида эътибор берилади:

- тавсия қилинган адабиётларни ўрганиш ва таҳлил этиш;

- соҳа тараққиётининг устивор йўналишлари ва вазифаларини ёритиш;

- мутахассислик фанларидаги инновациялардан ҳамда илғор хорижий тажрибалардан фойдаланиш.

Шунингдек, мустақил таълим жараёнида тингловчи касбий фаолияти натижаларини ва талабалар учун яратилган ўқув-методик ресурсларини “Электрон портфолио” тизимига киритиб бориши лозим.

Дастурнинг ахборот-методик таъминоти

Модуллارни ўқитиш жараёнида ишлаб чиқилган ўқув-методик материаллар, тегишли соҳа бўйича илмий журналлар, Интернет ресурслари, мультимедиа маҳсулотлари ва бошқа электрон ва қоғоз вариантдаги манбаалардан фойдаланилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

I. Раҳбарий адабиётлар.

1. Каримов И.А. Ўзбекистон ўз истиқлол ва тараққиёт йўли. –Т.: Ўзбекистон, 1992. -22 б.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. –Т.: Ўзбекистон, 1996. Т.1. -364 б.
3. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. –Т.: Ўзбекистон, 1994. Т.2. -380 б.
4. Каримов И.А. Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида. –Т.: Ўзбекистон, 1995. -269 б.
5. Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. –Т.: Ўзбекистон, Т.3. 1996.
6. Каримов И.А. Янгича фикрлаш ва ишлаш – давр талаби. –Т.: Ўзбекистон, 1997. Т.5. -384 б.
7. Каримов И. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. –Т.: Ўзбекистон, 1999. Т.7.
8. Каримов И.А. Озод ва обод ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. – Т.: Ўзбекистон, 2000. Т.8. -528 б.
9. Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъульмиз. –Т.: Ўзбекистон, 2001. Т.9. -439 б.
10. Каримов И.А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. – Т.: Ўзбекистон, 2002. Т.10. -432 б.
11. Каримов И.А. Биз танлаган йўл – демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. – Т.: Ўзбекистон, 2003. Т.11. -320 б.
12. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маъруза. –Т.: Ўзбекистон, 2005. -64 б.
13. Каримов И.А. Жамиятни эркинлаштириш, ислохотларни чуқурлаштириш, маънавиятимизни юксалтириш ва халқимизнинг ҳаёт даражасини ошириш – барча ишларимизнинг мезони ва мақсадидир. –Т.: Ўзбекистон, 2007, Т. 15. -126 б.
14. Каримов И.А. Мамлакатимиз тараққиёти ва халқимизнинг ҳаёт даражасини юксалтириш – барча демократик янгиланиш ва иқтисодий ислохотларимизнинг пировард мақсади. –Т.: Ўзбекистон, 2007.
15. Каримов И.А. Юксак маънавият - енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008. -176 б.
16. Каримов И.А. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгиланиш изчил давом этириш – давр талаби // “Халқ сўзи” гезатаси 2009 йил 14 февраль.
17. Каримов И.А. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир. // Ўзбекистон овози 2010 йил 28 январь.

18. Каримов И.А. Жаҳон инқирозининг оқибатларини енгиш, мамлакатимизни модернизация қилиш ва тараққий топган давлатлар даражасига кўтарилиш сари. –Т.: Ўзбекистон, 2010. Т.18. -280 б.

19. Каримов И.А. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг кўшма мажлисидаги “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси” номли маърузаси // Халқ сўзи. 2010 йил 13 ноябрь.

II. Меъёрий- ҳуқуқий ҳужжатлар.

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. (Ўн иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн биринчи сессиясида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 28 декабрдаги, 2003 йил 24 апрелдаги, 2007 йил 11 апрелдаги, 2008 йил 25 декабрдаги, 2011 йил 18 апрелдаги, 2011 йилдаги 12 декабрдаги, 2014 йил 16 апрельда қабул қилинган қонунларига мувофиқ киритилган ўзгартиш ва қўшимчалар билан) –Т., 2014.

2. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 йил. 9-сон, 225-модда.

3. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 йил. 11-12-сон, 295-модда.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 28 июлдаги “Таълим муассасаларининг битирувчиларини тадбиркорлик фаолиятига жалб этиш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 2 ноябрдаги “Олий малакали илмий ва илмий-педагогик кадрлар тайёрлаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-1426-сонли Қарори.

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил майдаги “Олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустақамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-1533- сонли Қарори.

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 24 июлдаги “Олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар тайёрлаш ва аттестациядан ўтказиш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-4456-сон Фармони.

8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 28 декабрдаги “Олий ўқув юртидан кейинги таълим ҳамда олий малакали илмий ва илмий педагогик кадрларни аттестациядан ўтказиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 365- сонли Қарори.

9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 16 августдаги “Олий таълимнинг давлат таълим стандарти. Асосий қоидаларни тасдиқлаш тўғрисида”ги № 343 сонли Қарори.

10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 17 августдаги “Олий ўқув юртлари талабаларига стипендиялар тўлаш тартиби тўғрисида”ги 344 сонли Қарори.

11. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 25 июлдаги 283-сон қарори билан тасдиқланган “Хорижий давлатларда таълим олганлик тўғрисидаги ҳужжатларни тан олиш ва нострификациялаш (эквивалентлигини қайд этиш)” Тартиби.

12. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 26 июлдаги 318-сон қарори билан тасдиқланган “Олий ўқув юртларида тўлов-контракт асосида ўқиш учун таълим кредитлари бериш тўғрисида”ги Низом // Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати қарорлари тўплами, 2001., № 7, 43-модда.

13. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 1 мартдаги 100-сон қарори билан тасдиқланган “Нодавлат таълим муассасалари фаолиятини лицензиялаш тўғрисида”ги Низом// Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2004, 9-сон, 107-модда.

14. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 10 февралдаги 21-сон қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси таълим муассасаларини давлат аккредитациясидан ўтказиш тартиби тўғрисида”ги Низом // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2006, 6-7-сон, 37-модда.

III. Махсус адабиётлар.

№	Муаллиф	Адабиёт номи	Нашр йили	Адабиётнинг АРМ даги шифри	Адабиётнинг АРМ даги инвентарь рақами	Адабий тури	АРМ даги сони
1	О.И.Авазбоев Й.У.Исмадияров	Касбий педагогика	Чўлпон номидаги наширёт ижодий уйи Т 2014	74.5 А95	У 7741/46	Ўқув қўлланма.	50та
2	Абдикуддусов.О., Рашидов. Ҳ.	Касб-хунар таълими педагогикаси.	ЎМКҲТТК МО ва УҚТ институти, Т. – 2009.	74.5 А 15	924 163	Ўқув қўлланма.	1та
3	Олимов Қ.Т., Абдуқудусов О. ва бошқалар.	Касб таълими услуги.	Т.: “Молия” нашириёти, 2006.	74.5 К.22	У-65.25	Ўқув қўлланма.	100та
4	Шарипов Ш. ва б.	Касбий педагогика	Т.:ТДПУ, 2006 й.	74.5 К.27	У- 7600/54	(методик қўлланма).	90та
6	О.А.Қўйсинов Ф.С.Тўрабеков Ж.Э.Пардабоев	Касбий педагогика фанидан лаборатория машғулоти	Т.: ТДПУ, 2013	74.5 К.22	У- 7600/64	(методик қўлланма).	45та

Интернет маълумотлари

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Матбуот маркази сайти:
www.press-service.uz
2. www.gov.uz
3. www.infocom.uz
4. <http://www.bank.uz/uz/publisIVdoc/>
5. www.press-uz.info
6. www.ziyonet.uz
7. www.edu.uz
8. www.pedagog.uz
9. www.tdpu.uz

МАЪРУЗАЛАР МАТНИ

1-маъруза. Касбий таълим жараённинг моҳияти, тамойиллари, қонуниятлари. Таълим мақсади, мазмуни, шакл, метод, воситалари.

Режа:

1. Касб ҳунар таълими жараёнлари таҳлили ва асосий дадактик тушунчалар.

2. Касб ҳунар таълимида умумдидактик тамойиллар: онглилик ва фаоллик, илмийлик ва тизимлилик, назария ва амалиёт бирлиги, таълим-тарбия бирлиги, кўрсатмалилик.

3. Таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий тамойиллари ва уларни касб- ҳунар таълимида қўллаш.

Таянч тушунчалар: дидактика, педагогика, метод, мотив, қобилият, интерфаол, перцептив қобилият, касб, касб билимдонлик, билим, кўникма, малака, касб маҳорат, таълимнинг илмийлиги, тизимлилик, изчиллик, перцептив қобилият.

1. Касб - ҳунар таълими жараёнлари таҳлили ва асосий дидактик тушунчалар.

Дидактика – грекча “didaktikos” сўздан олинган бўлиб, ўқитаман, ўқишни ўргатаман маъноларини англатади. Дидактика бу ўқитиш назариясидир. Дидактика ўқитиш жараённинг шакллари, методлари, тамойиллари, мазмуни, вазифаси ва мақсадларини ишлаб чиқади. Педагогик назариянинг таълимотига кўра дидактика ва методика бир-бири билан узвий боғлиқ. Методика илмий усуллар ҳақидаги фандир. Бу фан фан дидактиканинг бир бўлими. Бунда дидактика “нима ўқитиш” ва “нима учун ўқитиш” керак деган саволлар билан шуғулланса, методика эса у билан узвий боғлиқ ҳолда “қай тарзда” ва “нималар ёрдамида” ўқитиш масалалари билан шуғулланади. Бунда амалий усуллар тизими махсус соҳанинг мазмунига боғлиқлигини ҳисобга олиш зарур. Ўқитиш методикаси –турли йўллар ва методлар тизими бўлиб, ўқув дидактик материаллардан фойдаланган ҳолда белгиланган мақсадларга эришиш учун назарий дарс жараёнида қўлланиладиган усуллар йиғиндисини англатади. Қуйида айрим дидактик тушунчалар мазмуни келтирилган ва бу дидактик тушунчалар касб таълими жараёнида қўлланилади.

Интер фаол машғулот – ўқитувчи ва ўқувчилар ўзаро фаол иштирок этадиган машғулот; жараён ҳамкорликда кечади.

Йўл – (русча – приём) – бирор мақсадни амалга ошириш учун танланган ҳаракат тури.

Метод – грекча сўз бўлиб, йўл, ахлоқ усули маъноларини билдиради. Табиат ва ижтимоий ҳаёт ҳодисаларини билиш, тадқиқ қилиш усули. Фаолият, ҳаракатнинг йўли, усули ёки қиёфаси, шакли, кўриниши.

Мотив – одамни ўқишга ёки бирор ҳаракатларни бажаришга ундовчи турли сабаблар йиғиндиси.

Педагогика–таълим-тарбиянинг назарий ва амалий масалаларини ўрганувчи фан. у баркамол инсонни вояга етказиш мақсадларига хизмат қилади.

Перцептив қобилият–ўқувчининг руҳий ҳолатини ҳис қилиш, тушуна олиш орқали юзага чиқарилувчи қобилият.

Ўрганиш–ахборотдан фойдаланиш ва турли ҳаракатларни кўрсатилган тартибда мустақил бажариш кўникмаларини эгаллаш.

Ўргатиш-ахборотдан фойдаланиш ва турли ҳаракатларни бажариш кўникмаларининг ўқувчилар томонидан ўзлаштирилишини турли восита ва усулларни қўллаб тушунтириш, кўрсатиш ва машқлар орқали амалга ошириш жараёни.

Ҳамкорлик педагогикаси–таълим берувчилар ва таълим олувчиларнинг ўзаро мулоқотига асосланган шаклда таълим беришга йўналтирилган тизим.

Касб – педагогик мулоқот – педагог ва таълим олувчиларнинг ўзаро ижтимоий – психологик алоқаси тизими бўлиб, унинг мазмуни ахборотлар айрибошлаш, тарбиявий таъсир кўрсатиш, коммуникатив воситалар ёрдамида ўзаро муносабатларини ташкил этиш ҳисобланади.

Касб тайёргарлик–бўлажак мутахассиснинг психологик, психофизиологик, жисмоний ҳамда илмий-назарий ва амалий тайёргарлиги.

Касб билимдонлик–педагогик фаолият юритиш учун зарур бўлган назарий ва амалий тайёргарлик бирлиги.

Билим-бир бутунликни ташкил қилувчи қисмларнинг ички заруриятдан келиб чиққан боғлиқликдир. Уни қонуният деб ҳам юритилади. Чунки бу зарурий боғлиқлик нарса ва ҳодисаларнинг табиатидан келиб чиқади ва инсоннинг ихтиёридан ташқари мавжуд бўлади. Уни ўзгартириб бўлмайди. Билим кишидан кишига маълумот (ахборот) орқали ўтади.

Кўникма ва малакалар. Кўникма ва малакалар деганда бирор шахснинг муайян фаолиятни муваффақиятли бажариши учун шарт-шароитлар яратиб берувчи, ташқаридан кузатиш мумкин бўлган ҳаракатлари ва реакциялари тушунилади. **Малакалар** онгли равишда амалга оширилган фаолиятнинг таркибий қисмига кирувчи автоматик тарзда юз берадиган ҳаракатлардир.

Малака-киши эгаллаган билимлари кўникма босқичидан ўтиб, доимий ҳаракат турига айланиши, маҳорат ҳосил қилиши, маълум бир фаолиятни самарали бажариш қобилиятидир.

Маҳорат- ўзлаштирилган билимлар ва ҳаётий тажрибалар асосида барча амалий ҳаракатларни (шу жумладан дарс беришни) кам куч ва кам вақт сарфлаб бажариш.

Касб-муайян билим ва маҳорат талаб этадиган меҳнат фаолияти туриКасб-хунар сирларини эгаллашга умумий ҳамда махсус маълумот, амалий иш-ҳаракат усулларини ўзлаштириш орқали эришилади.

Касб маҳорат-битирувчининг юқори даражада касбий кўникма ва малакаларни эгаллаганлиги тушунилади, у шахснинг меҳнат бозорида эгаллаётган касби бўйича рақобатбардошлик даражаси акс эттиришида намоён бўлади. Касб маҳорат ишчи кучларининг юқори даражадаги мослашувчанлиги, янгиликларни тез ўзлаштириши, янги ишлаб чиқариш шароитларига оз вақт ичида ўта олиши ва фаолият соҳасини мустақил танлай олиши касбий сифатлар билан белгиланади.

2. Касб ҳунар таълимида умумдидактик тамойиллар: онглилик ва фаоллик, илмийлик ва тизимлилик, назария ва амалиёт бирлиги, таълим-тарбия бирлиги, кўрсатмалилик.

Дидактика хусусий методикалар билан боғланган ҳолда барча ўқув фанлари учун умумий қонун ва қоидаларни белгилаб беради, яъни тарбия билан чамбарчас боғлиқ таълим жараёнини ташкил этишга асос бўладиган етакчи қоидалар дидактик қоидалар дейилади. Бу ўқитувчиларнинг фаолиятини, ўқувчиларни билим фаолиятини, хусусиятини белгилайдиган асосий қоидалар ҳисобланади.

Дидактика педагогиканинг таълим ва ўқитиш назарияси баён этиладиган муҳим қисмидир. Унда таълимнинг илмий асосланган мазмуни ўқитишнинг методлари ва ташкилий шакллари (қандай ўргатиш) берилади.

Ўқитувчи ёки уста фақат ўқитишнинг қонуниятларини билишигина эмас, балки уларни амалга ошириш учун қулай шароитларни яратиб бера олиши ҳам муҳим. Бунга айрим етакчи бошланғич қонуниятларни чуқур тушуниш ва уларни ўқув жараёнида қўллаш орқали эришилади. Бундай қонуниятлар дидактикада таълим тамойиллари ёки дидактик тамойиллар деб ном олган.

Дидактиканинг асосий тамойиллари қуйидагилардир. Таълимнинг қуйидаги тамойиллари мавжуд.

1. Таълим ва тарбия бирлиги
2. Таълимнинг илмийлиги
3. Таълимда тизимлилик ва изчиллик
4. Назария ва амалиёт бирлиги
5. Ёш индивидуал хусусиятларни ҳисобга олиш
6. Таълимнинг политехник хусусиятга эгаллиги
7. Онглилик ва фаоллик
8. Таълимда кўрсатмалилик
9. Билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштиришнинг мустаҳкамлиги ва пухталиги

Таълим ва тарбия бирлиги-таълим жараёнида ўқувчиларни тарбиялаш содир бўлади. Масалан: газламадан бирор буюмни бичишни ўргатишда, буюмни бичиш бўйича билимлар, кўникмалар ва малакалар ҳосил қилиш билан бирга газламадан тежамкорлик билан фойдаланшини ўргатиш билан иқтисодий тарбия шаклланади. Ёки тикув буюмига мослаб безаклар танлаб, сифатли тикишни ўргатиш билан ўқувчиларда бадий тарбия, тикув машинасида ўтириб тикаётганда тикув машинасига қараш, соzланган машина

билан ишлаш, иш кийимига қараш, иш жойини батартиб бўлишига эътибор бериш орқали ахлоқий тарбия шаклланади. Касб таълими жараёнида ўтилаётган катта ва кичик мавзуларнинг мазмунидан келиб чиқадиган тарбиявий томонларини тўғри белгилаш ва уни таълим билан бирга бир бутунликда амалга оширишни таъминлаш жуда муҳим ва ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

Таълимнинг илмийлиги-бу тамойилни амалга ошириш ўқувчиларга илмий асосланган, тажрибада синалган, фаннинг энг янги ютуқларини ҳисобга олган техникавий маълумотларни етказишдир. Касб-ҳунар таълими ўқитувчиси ўқув устахоналаридаги маълумотларда соф илмий терминлардан фойдаланиши, фанда қабул қилинган рамзий белгилар, формулалар, ўлчамларни қўллаши лозим. Касб таълими жараёнида ўқувчилар ҳар хил материалларга ишлов бериш, андоза тайёрлаш, моделлаштириш ишларини бажарадилар. Бунда ўқувчиларда фақат кўникма ва малака ҳосил бўлиб қолмай, балки уларда ўрганаётган меҳнат операцияларининг илмий асослари ҳақида тушунчалар ҳосил бўлади. Масалан: бирор буюмни моделлаштириш учун ўқувчилар энг аввал моделлаш элементлари бўйича илмий маълумотга эга бўлиши керак.

Баъзан шундай ҳоллар ҳам бўладики, касб таълими машғулотларида илмий асосларни ўқувчиларга узвий олиб бориш мақсадга мувофиқ. Табиий илмий қонуниятларга таянадиган маълумотларни баён қилиш зарур бўлиб қолади. Масалан: ўқувчиларга машинашунослик элементларини ўргатиш зарурияти туғилади. Бу вақтда "механизм", "машина" тушунчалари билан тикувчилик жиҳозлари фанини узвий боғлаб олиб бориш имконини беради.

Таълимда тизимлилик ва изчиллик. Тизимлилик ва изчиллик таълимда маълум мантиқий изчиллик бўлиш зарурлигини билдиради, чунки билимлар ворислик ҳарактерига эга. Улар ўзидан олдинги материалга асосланади. Билим олишдаги тизимлилик назария ва амалиёт билан боғлиқ бўлган хилма-хил усулларни қўллашни тақозо этади. Чунончи: а) олинаётган билим билан ўқувчиларнинг шахсий тажрибаси ва кузатишларининг алоқаси; б) назария билан амалиётнинг алоқаси (корхоналарга экскурсия); в) турли масалаларни ҳал қилиш, назарий ҳамда амалий ҳарактердаги вазифаларни бажариш, технологик ҳужжатларни ишлаб чиқариш; г) корхоналарда, қурилишларда ва қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш амалиёти.

Билимларни тизимли баён қилиш ўқув материални қисмларга бўлиб ўрганиш, яъни материални ўтилган материал билан боғлаш, асосийларини ажратиш, ўқувчиларни таҳлил қилишга ўргатиш, ўрганилганларни тизимга солиб умумлаштириш демакдир. Билимларни мавзулар ва фанлар бўйича тизимга солиш учун катта-катта бўлимлар ва алоҳида фанлар бўйича такрорлаш, ўқувчилар билими, малака ва кўникмаларини бутун ўқув йили давомида мунтазам равишда ҳисобга олиб бориш зарур. Ҳар бир ўқув фани ичидаги алоқалар тизими билан бир каторда қуйидаги ҳолларда фойдаланиладиган фанлараро алоқани таъминлаш лозим.

Материал баёнидаги, малака ва кўникмаларни эгаллашдаги изчиллик ўқув фани ҳамда ўқув жараёнининг мантикидан келиб чиқади. Агар

Ўқувчилар билим, малака ва кўникмаларни қатъий изчиллик асосида эгалласалар улардан осон ва енгил фойдалана биладилар, унутганларини қайта эсга тушира оладилар. Ўқувчиларга ишлаб чиқариш таълими бериш жараёнида ўрганилаётганларни тизимлаштириш яъни ўрганилган операциялар, иш турлари ўртасида зарурий алоқа ўрнатиш лозим.

Бу тизимлилик ва изчиллик ишлаб чиқариш таълими дастурининг операцион комплекс қурилиш тизими билан илгари ўзлаштирилган операциялар асосида янги операцияларни ўрганиш ўқув ишлаб чиқариш вазифаларни тўғри танлаш билан таъминланади.

Назария ва амалиёт бирлиги-назарияни амалиёт билан боғлаб олиб бориш энг асосий ва етакчи тамойилдир. Касб-хунар таълими жараёнида кўпинча назарияни амалда қўллаш учун шароит яратилади. Ўқувчилар амалий фаолиятга тайёрлаш, назарий билимларни эгаллаш жараёнида бошланади. Назарий билимга эга бўлгандан сўнг, билимларни мустахкамлаш лаборатория иши ва амалий машғулотлар ўтказишда давом эттирилади. Назарияни амалиёт билан боғлашнинг ҳар хил шаклларида фойдаланиш орқали биз ўқувчилардаги билим сифатини оширишга эришамиз. Шунингдек, ўқувчиларда фан асосларига, меҳнатга, танлаган касбига қизиқиш, кишилар меҳнатини қадрлаш каби хислатларни орттирилади.

Ёш индивидуал хусусиятларни ҳисобга олиш-касб таълими бўйича ўқув материални мазмуни фан ва техник тараққиётини ҳозирги даражасига мос равишда ўқувчиларга тушунарли бўлиши керак. Бундан ташқари, ўқувчиларни жисмоний тайёргарлигини ҳам назарда тутиш керак.

Дарс мавзулари ўқувчиларга мос ва тушунарли бўлиши учун:

а) ўтилаётган мавзунинг маъноси ва ҳажми, амалий машғулотлари ўқувчилар тайёргарлигига, жисмоний ривожланганлигига ва ёшига мос бўлиши керак;

б) мавзулар соддадан мураккаблашиб бориши керак, шунингдек, ўқувчилар билим доирасини янгиликлар билан тўлдириб бориши зарур;

в) айрим ўқувчиларга индивидуал ёндашиш керак, чунки ўқувчиларнинг айримлари янги мавзуни осон тушунса, айримлари қийинчилик билан тушунадилар;

г) кўргазма қуроллардан тўғри ва ўринли фойдаланиш.

Таълимда кўрсатмалилик-бу тамойил ўқувчиларнинг меҳнатга оид ўқув материалларини ўрганилаётган нарса ва ҳодисаларни жонли идрок этиш, ўзлаштиришни назарда тутди. Касб таълими дарсларида ишлаб чиқариш корхоналарига уюштирилган саёҳатлар, меҳнат усуллари, плакатлар, схемалар, жадваллар, буюм намуналарини кўрсатишдан, ўқув кинофильмлари, диафильмларни намойиш қилишдан кўрсатма воситаси сифатида фойдаланиш мумкин. Кўрсатмалилик тушунчасига идрок этишнинг кўриш тури эмас, балки эшитиш, сезиш турлари ҳам қиради. Касб таълими дарсларида кўрсатмалиликка қатта аҳамият бериш керак, аммо дарсни ҳаддан ташқари кўрсатма қуроллари билан тўлдириб юбориш яхши эмас, бу баъзан фойда ўрнига зарар ҳам келтириши мумкин.

Билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштиришнинг мустаҳкамлиги ва пухталиги.

Мазкур томонлари шундай ўқув жараёнини такозо этадики, унда ўқувчилар ўзларининг бўлажак фаолиятлари учун зарур бўладиган билим, малака ва кўникмаларни иложи борича асослироқ эгалладилар: уларни хотирада қайта тиклай оладилар ҳамда назарий ва амалий вазифаларни ҳал этишда фойдаланадилар.

Билим, малака ва кўникмаларни мустаҳкам эгаллашда ўзлаштирилган малака ва кўникмаларга қайта мурожаат этиш, уларга янги нуқтаи назар билан қараб аниқлик киритиб, янги далиллар билан бойитиш муҳим аҳамиятга эга. Ҳар бир машғулотда янги материални ўтилган материал билан боғлаш учун такрорлаш ўтказиш, машғулот охирида эса эгалланган материалнинг асосий масалалар бўйича обзор қилиш мақсадга мувофиқдир. Такрорлаш вақтида далил ва мисоллардан фойдаланиш, ўрганилган материални янада чуқурроқ таҳлил қилиш муҳимдир. Амалда дидактиканинг барча томони бир-бири билан яқин алоқада бўлган ҳолда юзага чиқади. Улар аниқ материал ва таълим шароитини ҳисобга олган ҳолда ижодий қўлланилиши зарур.

3. Таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий тамойиллари ва уларни касб - ҳунар таълимида қўллаш.

Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисида”ги қонуннинг 3-моддасида таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий тамойиллари қуйидагилардан иборат:

Таълим ватарбиянинг инсонпарвар, демократик характерда эканлиги. Таълим ва тарбиянинг инсонпарварлиги дейилганда инсон қобилиятларининг очилиши ва унинг таълимга нисбатан бўлган турли-туман эҳтиёжларининг қондирилиши, миллий ва умумбашарий кадриятлар устиворлигининг таъминланиши, инсон, жамият ва атроф муҳит ўзаро муносабатларининг уйғунлашуви тушунилади. Таълимнинг демократлашуви дейилганда ўқув юртлари мустақиллигининг кенгайиши, таълимни бошқаришининг давлат тизимига ўтилиши тушунилади.

Таълимнинг узлуксизлиги ва изчиллиги. Узлуксиз таълим кадрлар тайёрлаш тизимининг асосидир. Бу шахс, жамият ва давлатнинг иқтисодий, ижтимоий, илмий-техникавий ва маданий эҳтиёжларини қондирувчи устивор соҳадир. Ҳозирги кунда мустақил равишдаги тўққиз йиллик умумий ўрта таълим ҳамда уч йиллик ўрта махсус, касб таълими дастурига изчил ўтилишини таъминлайди.

Умумий ўрта, шунингдек ўрта махсус, касб таълимининг мажбурийлиги. Бу тизимнинг мажбурийлиги, ҳозирги кунда болаларни ўқиши 9 йил умумий таълим ва 3 йил ўрта махсус, касб таълимини ўқитилиши мажбурийлиги кадрлар тайёрлаш миллий дастурида айтиб ўтилган.

Ўрта махсус, касб таълимининг йўналишини: академик лицейда ёки касб-ҳунар коллежида ўқишни танлашнинг ихтиёрийлиги. Ўрта махсус, касб таълими олиш мақсадида ҳар ким умумий ўрта таълим асосида

академик лицейда ёки касб-хунар коллежида ўқишнинг йўналишини ихтиёрий равишда танлаш ҳуқуқига эга.

Таълим тизимининг дунёвий характерда эканлиги. Президентимиз И.А. Каримов: “Юртимиз йигит-қизлари таҳсилнинг охирги йилларини тараққий топган давлатнинг ўқув муассасаларига бориб ўқишларини ташкил қилишимиз мақсадга мувофиқ иш бўларди” - деб таъкидлайди. Олий таълим муассасасини ислоҳ қилаётганда, уларнинг бошқа давлатлардаги олий таълим муассасалари билан алоқасини мустаҳкамлаш зарур. Ўз долаларимиз билан чекланиб қолмай, четдан ҳам домлалар чақиришни йўлга қўйишимиз керак.

Давлат таълим стандартлари доирасида таълим олишнинг ҳамма учун очиклиги. Ўзбекистон Республикасида ҳамма таълим олиш ҳуқуқига, ҳатто жисмонан ёки руҳий ривожланишида нуқсонли бўлган, шунингдек, узок вақт даволанишга муҳтож болалар ва ўсмирларни ўқитиш, уларни тарбиялаш ҳамда даволаш учун ихтисослаштирилган таълим муассасалари ташкил этилади.

Таълим дастурларини танлашга ягона ва табақалаштирилган ёндашув. Замон талабига мос мутахассис тайёрлаш кераклиги, ўқув юртларимизнинг шакли, қиёфаси ва таркиби, моддий базаси ҳам замонавий бўлиши шартдир. Ўқув юртларининг раҳбарлари ва профессор-ўқитувчиларнинг таъминоти ва иш ҳақига ҳам шу жумладан эътибор берилди. Ўқув режа ва дастурларини замонавий талабларга мослаштириб истиқбол ва келажагимизни қўзлаган ҳолда тузиб олишимиз ва жорий этишимиз зарур.

Касб таълими педагогикасида қўлланиладиган илмий тадқиқот методлари.

Касб таълими педагогикаси муаммоларига қаратилган илмий изланишлар ўтказишдан мақсад ўқитиш ва ўргатиш хусусиятлари, самарали методларни ишлаб чиқиш ва амалий қўллаш, техник воситаларини қўллашга доир масалаларни ечишдан иборатдир.

Илмий педагогик изланишлар жараёнини шартли равишда қуйидаги босқичларга бўлиш мумкин:

1. Ўқитувчининг адабиётларни ўрганиш ва амалий ишлари асосида муаммони аниқлаши.
2. Гипотеза қуриш, яъни ўқитишни босқичма-босқич ташкил этиш. Фактлар ва уларни таққослаш орқали изланувчи асосланган таклифни беради.
3. Изланиш натижаларини расмийлаштириш ва ўқув жараёнига қўллаш.

Махсус фанларни ўқитиш методикасида илмий изланишларнинг умумий ва махсус методлари қўлланилади.

Умумилмий методларга назарий изланиш, кузатиш, суҳбат ва экспериментлар киради.

Назарий метод-адабиётлардан ўрганиш ва таҳлил қилиш, ҳамда педагогик тажрибалар асосида олиб бориладиган изланишлар киради. Адабиётлар устида ишлашда китоб ва журналлар, мақолалар ва патентлар,

илмий ишланмалар тўпламлар ва каталоглар, интернет тизимидан олинган маълумотлардан фойдаланилади.

Кузатиш-одатда табиий кузатиш орқали талабаларнинг фанларни ўзлаштиришлари, уларнинг гхулқ-атвори ва муомалаларидаги ўзгаришларни ҳисобга олиш ва тегишли таълимий-тарбиявий таъсир кўрсатиш йўллари билан белгилаш учун қўлланилади. Бу метод тадқиқотчининг педагогик тажрибанинг гмуайян бир томони ва ҳодисаларини бирор мақсадни кўзда тутиб идрок этиш ташкил этади. Бунда кузатишлар тезлиги ва сони, кузатиш объекти, вақти, педагогик вазиятларни кузатиш учун ажратиладиган характеристика ва ҳоказолар ҳисобга олинади.

Сухба тметоди-сўрашнинг бир тури бўлгани ҳолда тадқиқотчининг жиддий тайёргарлик кўришини талаб этади, чунки у текшираётган шахс билан бевосита алоқада бўлиш вақтида оғзаки сухбат тарзида, сухбатдошининг жавобларини ёзмадан эркин муомала формасида қўлланилади.

Педагогик сўраш методи-тадқиқотчининг бошқа кишилардан педагогик тажрибанинг бирор томони ёки ҳодисалари ҳақида ахборот олиш жараёни бу методнинг асосини ташкил қилади. Сўраш саволларнинг мантиқий ўйланган системасини, уларнинг аниқ ифодаланишини, нисбатан камчилиги (3-5та) назарда тутилади. Шунингдек, қатъий формадаги жавобни ("ха", "йўқ") ҳамтақозо этиши мумкин.

Тест, сўровномалар-бу сўровнома, яъни анкета усули қўлланганда яратилган илмий фаразнинг янгиллигини билиш, аниқлаш, талабаларнинг яқка ёки гуруҳли фикрларини, қарашларини, қандай касбларга қизиқишларини, келажак орзу-истакларини билиш ва тегишли хулосалар чиқариш, тавсиялар бериш мақсадида ўтказилади.

Тест саволларидан кўзланган мақсад оз вақт ичида талабаларнинг билимларини ёппасига баҳолашдир.

Мутахассисларнинг билиминивасавиясини аниқлаш услубларидан бири - бу тест ёрдамидаги синовдир.

Ижтимоий тадқиқот методи-анкетага саволлар киритилади. Бундан мақсад талаба-ёшларнинг касб-хунарга бўлган муносабатларини аниқлаш, талабалар орасидаги дўстлик муносабатларини ўқув юртидаги шарт-шароитларни билиш, ютуқ ва камчиликларни, ёшлар орасидаги муносабатларни, динга хусусан тасаввуфга бўлган қизиқишларини аниқлаш, талабаларнинг маънавий сифатлар даражасини, билим олишга иштиёқи, адабиётлар таъминланганлик даражаси, ўқув тақсимооти, ўқитувчиларнинг ўқитиш даражаси, ўқув қўлланмаларнинг сифати, компьютер билан машғулот ўтказиш турларини ўрганиш, илмий ва касб маҳоратини оширишдаги машғулотлар тури, стипендиялар миқдори, стипендиялар талабаларнинг ҳаражатини қанчалик қоплайди, ҳақ тўланадиган ишларда талабалар қатнашиши, ота-оналарининг моддий ёрдами, уларнинг маълумоти, иш жойи, талабаларнинг кўп шуғулланадиган жамоат жойи, яшаш жойи, илмий дунёқарашининг шаклланишида таъсир этувчи омиллар, мутахассис бўлиб етишишида ҳал қилувчи омиллар, талабаларнинг онглилик

даражаси жараёни, комил инсон бўлиш учун керакли бўлган маънавий сифатлар, ўзлаштирганлик даражаси ҳақидаги саволлар анкетага киритилади. Савол-жавобларнинг барчаси компьютерда қайта ишланади ва хулосалар чиқарилади.

Касб таълимини ташкил қилиш шакллари ва воситалари.

Касб таълимини ташкил қилиш шакллари.

Таълим жараёни иштирокчилари (ўқитувчи ва таҳсил олувчилар)нинг маълум белгиланган тартибда амалга ошириладиган ҳамкорликдаги фаолиятининг ташқи кўриниши касб таълимининг ташкилий шаклини англатади.

Кишилиқ жамиятининг тараққиёт этиш даврида таълимнинг ташкилий шакллари турлича бўлган.

Ҳозирги пайтда касб таълимининг ташкилий шакллари қуйидаги хусусиятларига биноан турланади:

1. Таҳсил олувчилар сонига кўра-оммавий, жамоавий, гуруҳли, индивидуал.
2. Ўқитиш жойига кўра-таълим-тарбия муассасаларида ва таълим муассасаларидан ташқарида (ўқув устахоналарида, машқ майдонларда, корхоналарда, уйишлари, саёхат ва шу кабилар).
3. Ўқув вақтининг давомийлигига кўра-45 минутлик, жуфтлик (90 мин), қисқартирилган (70 минутлик), кўнғироқсиз.

Амалиётда синф-дарс тизими кенг кўламда қўлланилганлиги сабабли дарс таълим тарбия ишининг асосий шакли деб юритилади. Синф-дарс тизимининг асосий ўзига ҳос жиҳатлари қуйидагилар ҳисобланади:

-деярли бир хил таркиб, ёш ва тайёргарлик даражадаги таҳсил олувчилар иштирок этади;

-таълим-тарбия жараёни ўзаро боғлиқ алоҳида-алоҳида қисмлар кўринишига эга бўлади;

-ҳар бир дарс ўқув режасига кирган маълум бир ўқув предметига оид бўлади;

-дарслар мунтазам равишда алмашиб туради;

-иқтисодий кўрсаткичларининг нисбатан юқорилиги. Чунки бир ўқитувчи бир вақтни ўзида кўп сонли таҳсил олувчилар билан ишлайди;

Шу билан бирга синф-дарс тизимининг қуйидаги камчиликлари ҳам эътироф этилган:

-ўртача таҳсил олувчига мўлжалланганлиги;

-ҳар бир таҳсил олувчилар билан индивидуал ишлаш имкониятининг йўқлиги.

Касб таълимини ташкил қилиш воситалари.

Ҳозирги пайтда таълим-тарбия тизимида ўқитувчининг таҳсил олувчилар билан жонли мулоқот ва муносабати муҳим аҳамиятга эга бўлганлигига қарамай, у ягона ахборот манбаи бўла олмаслиги ҳаётий ҳақиқат. Шунинг учун ҳам таълим-тарбия ишини осонлаштирадиган ва самарадорлигини ошириш омили сифатида турли хил таълим воситаларидан

кенг фойдаланилади. Ана шундай омиллардан бири ўқитишнинг техникавий воситаларидир.

Ўқитишнинг техник воситалари деганда таълим-тарбия жараёни иштирокчиларининг ҳамкорлик фаолиятини таъминлаб, унинг самарадорлигини ошириш, таъминлаш мақсадида фойдаланиладиган курилмалар тизими тушунилади.

Барча ўқитишнинг техник воситаларини шартли равишда уч асосий гуруҳга бўлиш мумкин.

1. Аудио визуал воситалар (кинопроекция, диапроекция ва эпипроекциялар, овоз ёзиб олиш, телевидение, радио);
2. Жихозлар, ускуна ва асбоблар;
3. Дастурли (компьютерли) таълим воситалари.

Ўқитишнинг техник воситаларидан таълим-тарбия жараёнининг ташкил этувчи компоненталари билан узвий боғлиқлик ва муносабатларини ҳисобга олган ҳолда фойдаланиш зарур. Акс ҳолда машғулот самарасини умуман йўққа чиқариш ҳам мумкин. Машғулотда ўқитишнинг техник воситаларидан фойдаланиш ёрдамчи характерга эга бўлиб, уларни танлаш, ишлатиш вақти ва жойи дарснинг умумий режасида мақсадларга мувофиқ равишда белгиланади.

Таълим-тарбияшида техник воситалардан фойдаланиш аввало дидактик тамойилларга амал қилишни кўзда тутати. Масалан, кўрсатмалилик тамойилини реал объект билан мавҳум тасаввурнинг бирлигини ифода қилади.

Реал объект ёки унинг тасвирини кўриш (идрок этиш) инсон учун уни билишнинг дастлабки ва энг оддий акти ҳисобланади, аниқ тасаввурлар ва мавҳум тушунчалар ҳосил қилиш учун асос вазифасини ўтайди.

Таълим-тарбия ишида кўрсатмалилик тамойилига амал қилиш зарурияти инсоннинг фикрлаш хусусиятидан келиб чиқади. Инсоннинг фикрлаш хусусияти маълумдан мавҳум томон ривожланади. Тушунча ва мавҳум қонун-қоидалар аниқ кузатишларга асосланса, уларнинг моҳият мазмуни анча осон ва тез шаклланади. Инсон тафаккурининг ривожланиши унинг ёшига, ҳаётий тажрибаси кабиларга боғлиқ бўлиб, таълим-тарбия жараёнида ҳисобга олиниши, аниқ далиллар ва образлардан ажралиб қолмаслигини талаб этади.

Кўрсатмали кўлланмаларга қуйидаги талаблар қўйилади:

- барча талабаларга яхши кўринадиган даражада катта бўлиши:
- ўқув хонасининг исталган жойидан бемалол ўқиши:
- муҳим деталлар ва ёзувларнинг бошқа диққатни ўзига тортувчи ранг билан алоҳида бўлиши:
- тасвирлар имкон қадар объектнинг асл рангига мос бўлиши:
- тасвирларнинг эстетик дид билан расмийлаштирилиши:
- матннинг ҳаддан ташқари кўп бўлмаслиги:
- тасвирланган объектларнинг табиий вазиятда кўрсатилиши:
- масштабга риоя қилиши:
- арзон, қулай, узоқвақт ўз ҳолатида сақланиши ва шу кабилар.

Шу ўринда кўрсатмали қўлланмадан фойдаланиш мақсад бўлмай, балки натижага эришиш воситаси эканлигини унутмаслик зарур.

Кўрсатмали қўлланмалардан фойдаланишда ўқув материалининг мазмуни ва вақтини ҳисобга олиш зарур. Машғулотда кўрсатмали қўлланмалардан ҳаддан ташқари кўп ҳам фойдаланиш яхши натижа бермайди. Намойиш қилинаётган материалларни идрок этиш жараёнида таҳсил олувчилар сезги органларининг (кўриш, эшитиш, ҳидлаш, таъм билиш) кўпроқ жалб этиш зарур. Ўқитувчининг сўзи билан кўрсатмалиликнинг уйғунлиги катта аҳамиятга эга. Кўрсатмали қўлланмадан фойдаланишганда бериладиган изоҳ, таҳсил олувчилар диққат-эътиборини асосий материалларга қаратилишини кўзда тутати.

Назорат саволлари

1. Касб таълими деганда нимани тушунаси?
2. Касб таълимини ташкил этиш методларни айтиб беринг?
3. Касб таълимини ташкил шакллари айтиб беринг?
4. Касб таълимини ташкил қилиш воситалари изоҳлаб беринг?
5. Касб ҳунар таълимида умумдидактик тамоиллари деганда нимани тушунаси?
6. Таълим ва тарбия бирлиги тамоилини изоҳланг?
7. Таълимнинг илмийлик тамоили тушунтириб беринг?
8. Таълимда тизимлилик ва изчиллик тамоилини изоҳланг?
9. Назария ва амалиёт бирлиги тамоилини изоҳланг?
10. Ёш индивидуал хусусиятларни ҳисобга олиш тамоилини изоҳланг?
11. Таълимда кўрсатмалилик тамоилини изоҳланг?
12. Таълимнинг узлуксизлиги ва изчиллиги тамоилини изоҳланг?
13. Таълим тизимининг дунёвий ҳарактерда эканлиги тамоилини изоҳланг?
14. Педагогик сўраш методини тушутиринг?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. - ТДПУ, Тошкент., 2003 й. 176 бет.
2. Касб таълими услубиёти Олимов Қ.Т., О. Абдуқуддусов, Л. Узоқова, М. Аҳмеджонов, Д. Жалолова. - Тошкент., Иқтисод молия, 2006. - 192 б.
3. Академик лицей ва касб-ҳунар коллежлари учун меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар тўплами. (ЎМКХТ марказининг 2005 йил 17 августдаги 192-сонли буйруғига 5-илова) Тошкент., 2005 й. 32 бет.

2-маъруза. Замоनावий дарсга қўйиладиган талаблар. Касбий фанларни ўқитишда педагогик ва ахборот технологиялар.

Режа:

1. Замоनावий дарсга қўйиладиган талаблар.
2. Касбий фанларни ўқитишда педагогик ва ахборот технологиялар.

Таянч тушунчалар: дарс, замоनावий дарс, технология, педагогик технология, илғор педагогик технология, таълим технология, “лойиҳа” методи, ақлий хужум, кичик гуруҳларда ишлаш, тўрт поғанали метод, маъруза методи.

Ўқув мақсади: Дарс жараёнида илғор педагогик технологиялардан фойдаланиш бўйича билим, кўникма ва малакаларини такомиллаштириш

Аниқ мақсадлар: Тингловчилар модулни ўрганиш натижасида қуйидаги билим, кўникма ва малакаларга эга бўладилар:

- илғор педагогик технология элементларини фарқлай олади;
- дарс жараёнида қўлланиладиган таълим методларини билиб олади;
- анъанавий таълим методлари тўғрисида маълумотга эга бўлади;
- таълим жараёнида интерфаол методларни қўллай олади;
- анъанавий ваинтерфаол таълим методларининг афзаллик ва камчиликларини таҳлил қила олади.

Педагогик технология оқими деярли барча ривожланган мамлакатларга тез тарқалди, ЮНЕСКО каби нуфузли ташкилот томонидан тан олинди ва ҳозирги кунда кўпгина мамлакатларда муваффақиятли ўзлаштирилмоқда ва қўлланилмоқда.

Республикамизнинг педагогик олим ва амалиётчилари илмий асосланган ҳолда Ўзбекистоннинг ижтимоий-педагогик шароитига мослашган таълим технологияларини ва уларни таълим-тарбия амалиётида қўллашга интилмоқдалар.

Таълим технологияларини ўқув жараёнига жорий этишнинг асосий шартлари қуйидагилардан иборат:

- «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» мақсади ва вазифаларини рўёбга чиқариш учун таълимни жадаллаштириш зарурлиги;
- таълим-тарбия жараёнида таълим берувчи ва таълим олувчи ролини ўзгартириш зарурлиги;
- фан-техника тараққиётининг ўта ривожланганлиги натижасида ахборотларнинг кескин кўпайиб бораётганлиги ва уларни ёшларга билдириш учун вақтнинг чегараланганлиги;
- баркамол авлодни тайёрлаш талаби уларга энг илғор билим бериш усули ҳисобланган объектив борлиққа тизимли ёндашув тамойилидан фойдаланишни талаб қилишидир.

Таълим жараёни юқорида санаб ўтилган асосий шартларни барча талабларига жавоб берадиган таълимий тадбирдир.

Педагогик технология - ўқув жараёнини технологиялаштиришни бутунлигича аниқловчи тизимли категория. “Педагогик технология”ни барча бошқа тушунчаларни белгилаш учун синоним сифатида-“таълим технологияси”, “ўқитиш технологияси” кабиларни ишлатиш мумкин.

БМТ нуфузли идораларидан бири бўлган ЮНЕСКОнинг таърифича, **таълим технологияси**—таълим моделларини оптималлаштириш мақсадида, инсон ва техника ресурслари ва уларнинг ўзаро таъсирини ҳисобга олган ҳолда, бутун ўқитиш ва билимларни ўзлаштириш жараёнини яратиш, қўллаш ва аниқлаш тизимидир.

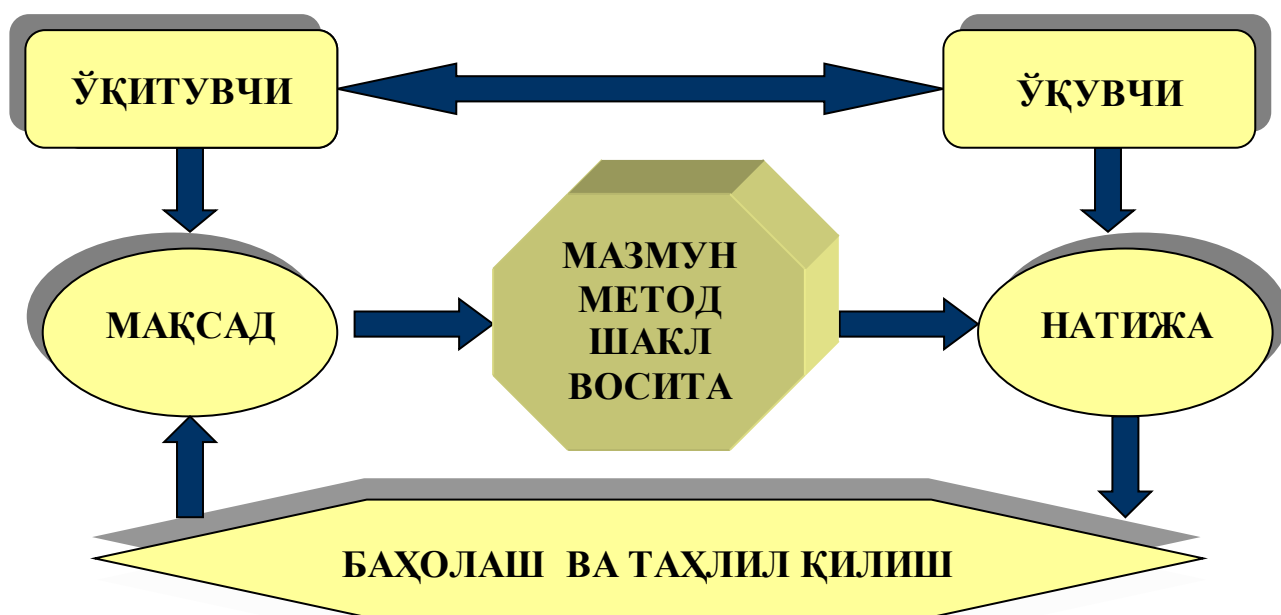
Педагогик технологиянинг моҳияти - ўқитиш жараёнини бутунлигича ва тугалланган ҳолда олдиндан лойиҳалаштиришдан иборат. Аниқ структуралаштирилган технологик жараёнда, педагогик ва дарс-иш ҳаракатлари, операциялари ва коммуникацияларининг занжири, кутилаётган аниқ натижалар шаклига эга, қўйилган мақсадларга қатъий мос равишда тузилади.

Илғор педагогик технология-муайян муддатга мўлжалланган, таълим жараёни кўпроқ таълим олувчи шахсига қаратилган, фаоллаштирувчи методлар ва замонавий таълим воситаларидан фойдаланган ҳолда ўқув мақсадига эришишни кафолатлайдиган таълим бериш жараёнидир.

Юқорида таъкидланганидек, таълим технологияси тушунчаси ўқитиш ва ўрганиш жараёнига тизим сифатида қарашни англатар экан, аввало тизим тушунчасини тушуниб олиш зарур.

Тизим-тартибланган, ўзаро узвий боғланган ва биргаликда умумий функцияни бажарувчи элементлар тўпламидир.

Қуйидаги тавсия этилаётган чизмада таълим жараёнининг тузилмаси келтирилган (2.1.-расм).

2.1-чизма. Таълим жараёнининг тузилмаси

Таълим жараёнини бир тизим деб қарайдиган бўлсак, уни ташкил этувчилари, яъни элементларига қуйидагилар киради:

- ўқув мақсади;
- аниқ мақсадлар (кутилаётган натижалар);
- таълим берувчи;
- таълим олувчи;
- таълим мазмуни;
- таълим методи;
- таълим шакли;
- таълим воситалари;
- назорат ва баҳолаш.

Таълим жараёнини лойиҳалаштиришда юқорида санаб ўтилган элементлардан бирортаси эътибордан четда қолса ёки нотўғри танланган бўлса тизим ишламайди, демакки, таълим жараёни олдида қўйилган мақсадга эришилмайди.

Юқоридаги 1-модулда таълим жараёни элементларидан ўқув мақсади ва кутилаётган натижаларни белгилаш тўғрисида маълумотлар берилган эди. Ушбу модулда таълим методлари ҳақида маълумотлар берилади. Таълим жараёнининг бошқа элементлари тўғрисидаги маълумотлар кейинги модулларда батафсил ёритилади.

Таълим жараёни элементларидан бири бўлган таълим методларига алоҳида тўхталиб ўтмоқчимиз. Авваламбор, “метод” сўзига таъриф берамиз.

Метод – (грекча «Metodos» сўзидан олинган бўлиб, изланиш ёки билиш йўли, назария, таълимот маъносини англатади) аниқ вазифани ечишга бўйсундирилган, борликни амалий ёки назарий ўзлаштириш операцияларининг ёки йўллариининг йиғиндиси.

Метод-таълим олувчи ва таълим берувчининг муайян мақсадга қаратилган, биргаликдаги фаолиятини ташкил қилишнинг тартибга солинган йўллар йиғиндиси.

Инсон воқелик тўғрисидаги дастлабки маълумотларни кўриш, эшитиш, хид билиш, таъм билиш, туйиш каби сезгилар орқали қабул қилади. Сезгилар орқали қабул қилинган маълумотлар мияда муайян хусусиятларига кўра яхлит ҳолга, маълум бир тизимга олиб келиниши, яъни маълумотлар идрок қилиниши лозим бўлади. Ахборотларнинг узвийлиги ва давомийлигини таъминлашга хизмат қилувчи бу жараён уларни хотирада сақлаш ва зарур ҳолатларда қайта эсга туширишдан иборат бўлади. Маълумотларни қабул қилишда қанчалик кўп сезги органлари қатнашса, уни идрок этиш, ўзлаштириш ва хотирада сақлаш шунчалик осон кечади. Иккинчи томондан, ҳар бир кишида қайсидир сезги органлари кўпроқ, қайсиларидир камроқ ривожланган бўлади.

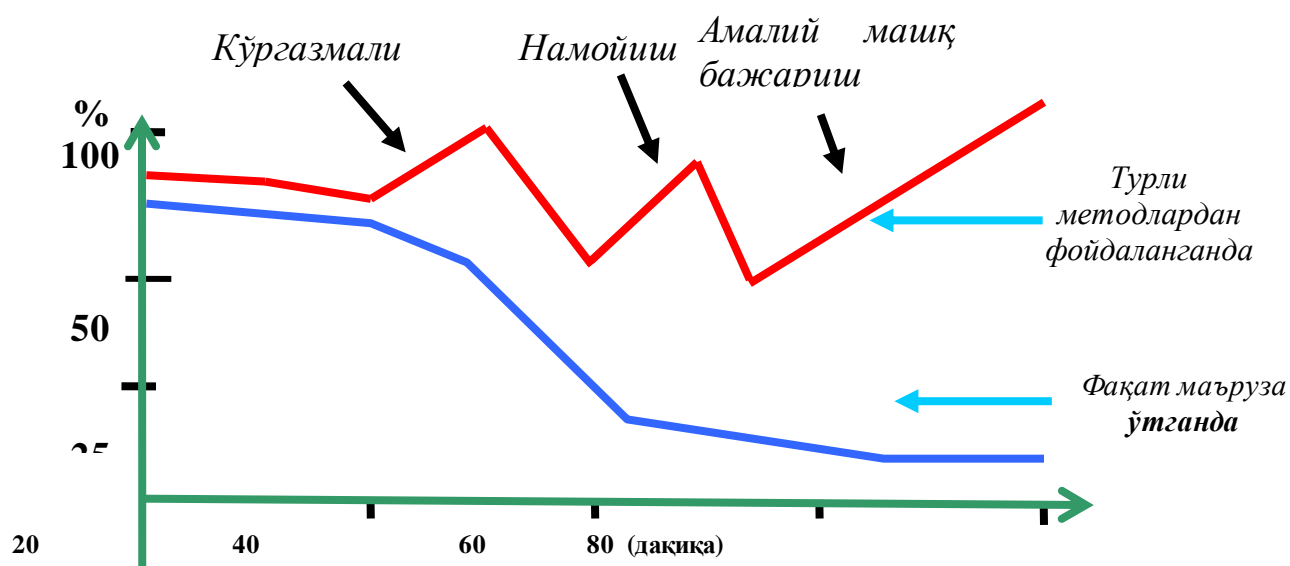
Шу боис, таълим жараёнида назарий билим ва амалий кўникмаларни шакллантириш, ўқув материалларини турли кўринишларда, турли сезги органлари орқали қабул қилиниши ва идрок этилишини таъминлаш-таълим самарадорлигини оширишнинг муҳим омили ҳисобланади. Бутун дунёда таълим жараёнида қўлланиладиган педагогик технологияларнинг 100 дан ортиқ методлари мавжуддир. Шунга кўра, таълим ҳоҳ анъанавий, ҳоҳ интерфаол шаклларда олиб борилмасин, дарс давомида таълимнинг синалган 11 та методлари; маъруза, тўрт поғонали, ақлий ҳужум, кичик гуруҳларда ишлаш, ролли ўйин, ишбоп ўйин, давра суҳбати, муаммоли вазият, баҳс-мунозара, лойиха, йўналтирувчи матн каби методларидан фойдаланиш, уларни ўрнида қўллаш муҳим аҳамият касб этади. Маълумки, маърузада маълумотлар фақат эшитиш орқали қабул қилинади. Тажрибалар шунини кўрсатмоқдаки, маъруза пайтида тингловчининг диққатини 20 дақиқа давомида ушлаб туриш мумкин экан. Шунда ҳам, бу давр охирида диққатнинг жуда пасайиб кетишини кузатиш мумкин. Шунга мос равишда, ўқув материални ўзлаштириш даражаси ҳам жуда паст, атиги 5-10%ни ташкил қилиши аниқланган. Ўқув материални визуаллаштирилган ҳолда, турли кўргазмали тасвирлар ёрдамида узатилганда, ҳам эшитиш, ҳам кўриш органлари орқали қабул қилинади. Таълим олувчиларга кўргазмалилик тамойилларига асосланган ҳолда ўқув материални етказиш уларнинг диққатини жалб этишга ёрдам беради ва шу боис, бу материални идрок этиш,

Ўзлаштириш осонроқ ва самаралироқ кечади. Нафақат амалий малакаларни, балки назарий билимларни ўзлаштиришда ўқув материални мустақил ёки гуруҳ бўлиб биргаликда ўрганиш, таълим олувчининг маълумотларни ўзи кидириб топиши, тажриба ўтказиши, ниманидир ўзи қўлда бажариши барча сезги органларини бирваракайига ишлашига олиб келади ва бу ҳолатда ўзлаштириш юқори бўлади.

Амалиётдаги оддий қоида шу ҳақда гувоҳлик берадики, янги билимларни бериш назарий дарснинг дастлабки 20 дақиқасида амалга ошириш, кейин эса баҳс-мунозара, кичик гуруҳларда ишлаш ва бошқа шу каби интерфаол методларни амалга ошириб, таълим олувчиларнинг билимларини мустаҳкамлаш керак.

Ҳар қандай ҳолатда ҳам назарий дарс жараёнида, масалан фақат маъруза ўқиладиган вақт тахминан 20 дақиқадан ошмаслиги керак. Чунки ўрганишнинг дастлабки 20 дақиқаси энг самарали, 20 дақиқадан кейин эса ўрганишни давом эттириш мотивацияси тезда пасая бошлайди. Бу ҳамма таклифлар таълим олувчининг диққатини узокроқ вақтгача сақлаб туришга хизмат қилади.

Қуйида (2.2-чизма), мисол тариқасида, 80 дақиқага мўлжалланган ўқув материални муайян кетма-кетликдаги турли методларни уйғунлаштириш ёрдамида узатиш келтирилган.

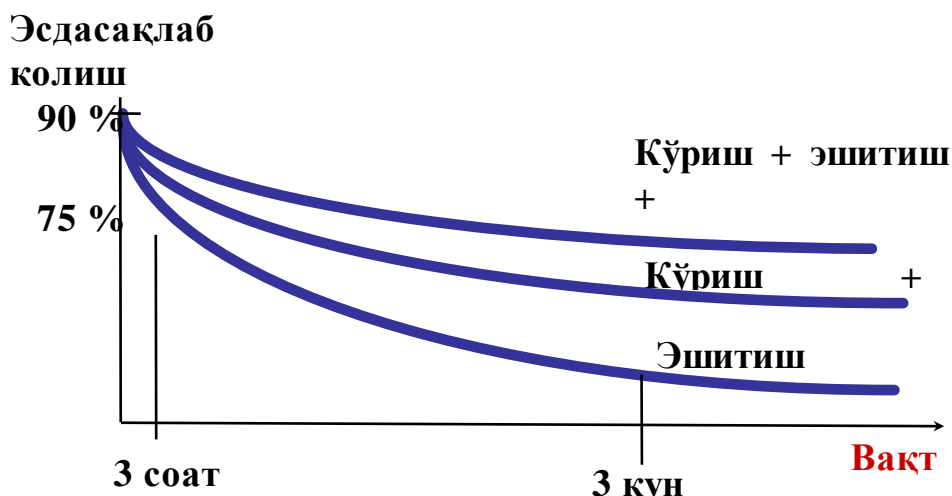
2.2-чизма. Таълим олувчи диққатининг вақтга нисбатан ўзгариб бориши

Юқоридаги чизмага кўра, янги мавзунинг баёни 20-25 дақиқалик маърузадан бошланиши, сўнг эса 15-20 дақиқа маъруза қилинган ўқув материални визуаллаштириш, яъни унга доир кўргазмали материаллар асосида тушунтириш, 10-15 дақиқа давомида эса, унга доир бирор тажрибани намойиш қилиш ёки бирор мисолни таҳлил қилиш ва охирида 20-25 дақиқа давомида ўқув материални мустаҳкамлашга қаратилган мустақил ёки гуруҳий амалий машқ ўтказиш тавсия этилади. Шунинг учун, назарий ўқув материални кичик-кичик бўлақларга бўлиб, ҳар 20 дақиқа давомида турли таълим методларидан фойдаланиб узатиш мақсадга мувофиқ бўлади. Таълим методларидан бундай уйғунликда ва кетма-кетликда фойдаланиш натижасида, нафақат таълим олувчиларнинг диққатини жалб этиш даражасини ошириш, балки таълим самарадорлигини оширишга ҳам эришиш мумкин.

Барча методлар ўқув материалнинг дидактик вазифаси, шарт-шароитлар ва вақтни эътиборга олган ҳолда танланади. Тўғри танланган уйғунлашган методлар таълим олувчининг диққатини узокроқ сақлаб туриш ва унинг фаоллигини ошириш имкониятини беради. Бу эса ўз навбатида таълим самарадорлигининг ошишига олиб келади.

Идрок қилиш пайтида қанча кўп сенсорик (сезги) каналлардан фойдаланилса, эса олиб қолинган билимларнинг миқдори ва сифати шунчалик юқори бўлади.

Қуйида (2.3-чизма) таълим олувчиларнинг эса сақлаб қолиш даражасига сезги органларининг таъсири келтирилган.

2.3-чизма. Эслаб қолиш даражасига сезги органларининг таъсири

Юқоридаги чизмадан шуни кўриш мумкинки, агар билимлар фақат маърузалар орқали (пассив тинглаш йўлида) берилган бўлса, унда 3 кундан сўнг уларнинг фақат 25%ни эслаш мумкин холос. Агар у маърузалар ўқиш (тинглаш), намойиш ва кўргазмали қилиш (кўриш, ушлаб кўриш ва шу кабилар) орқали берилса ва шу тўғрисида баҳслашилса, унда 3 кундан сўнг 50% ни эса тушириш мумкин. Агарда билимлар беришда маърузадан, кўргазмалиликдан ва амалий топшириқларни бажаришдан фойдаланилса (тинглаш, кўриш ва амалда бажариш), 3 кундан сўнг 75% ни эслаш мумкин. Агар билимларни идрок қилишда бир неча сенсорик каналлар биргаликда ишга солинган бўлса, маълумотларнинг қисқа хотирадан узоқ хотирага ўтиш жараёни тезлашади, бу эса билишнинг асоси бўлиб ҳисобланади. Юқоридаги тасвирдан қуйидаги қоида келиб чиқади:

1. Ўқув вазиятини тайёрлашда интерфаол методлар ва аудио-визуал воситаларни самарали ишлатиш лозим. Бунда бирданига кўпгина сенсорик каналлар жалб этилади.

2. Ўқув материали тўғрисида баҳслашишга доим имкон беринг. Ўқув суҳбатлар, гуруҳий баҳс-мунозаралар ўтказиш ва амалий топшириқларни бажариш тавсия этилади, чунки бу методлар таълим олувчиларни фаолликка жалб қилади.

Демак, дарс жараёнида анъанавий методлар қўлланилганда, таълим олувчиларнинг ахборотни эслаб қолиш кўрсаткичининг энг юқори даражаси 30% ни ташкил этар экан. Интерфаол методлар қўлланилганда эса, таълим олувчиларнинг ахборотларни ўзлаштириш даражаси янада кўтарила боради. Шунинг учун, анъанавий методлар билан биргаликда интерфаол методларни

биргаликда бир-бирини тўлдирган ва уйғунлашган ҳолда олиб бориш мақсадга мувофиқдир.

АНЪАНАВИЙ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

Ўнлаб йиллар ўтказилган тадқиқотлар натижаси шуни кўрсатадики, анъанавий дарс таълимнинг самарали моделларидан бири бўлиб қолмоқда.

Ўқув материали янги ва анча мураккаб бўлганда, анъанавий дарс - кўп ҳолларда таълим жараёнининг бирдан-бир самарали модели бўлиб қолмоқда. Маълумки, анъанавий дарсда таълим жараёнининг марказида таълим берувчи туради. Яъни таълим жараёнида таълим берувчи таълим олувчига нисбатан фаол иштирок этади. Шу боис, баъзида анъанавий дарсни марказида таълим берувчи турган ўқитиш модели деб ҳам аташади. Анъанавий дарснинг асосий мақсади - дарс мавзусининг асосий мазмунини, тушунча ва фактларини таълим берувчи томонидан таълим олувчиларга етказиш ва тушунтиришдан иборат. Дарс - олдин ўзлаштирилган билимлар билан ўзлаштирилиши лозим бўлган билимлар ўртасида алоқа ўрнатилишидан бошланади.

Анъанавий методлар деганда-таълим жараёнининг марказида таълим олувчи бўлган ва таълим олувчиларнисбатан пассивиштирок этадиган методлар тушунилади.

Анъанавий таълим методларига маъруза, намойиш, тақдимот, савол-жавоб, тўрт поғонали методлар киради. Ўқув амалиёти машғулотларида ўтиладиган мавзу анча мураккаб бўлганда, «Тўрт поғонали» метод кўп ҳолларда таълим жараёнининг бирдан-бир қўлланиладиган самарали методи бўлиб қолмоқда.

Қуйидаги материалларда анъанавий таълим методларидан “Маъруза” методи ва “Тўрт поғонали” методларни ўтказиш босқичлари ва уларнинг афзаллик ҳамда камчиликлари тўғрисида тўхталиб ўтамыз.

“МАЪРУЗА” методи

Маъруза-катта ҳажмдаги ўқув материални нисбатан узоқ вақт давомида монологик баён этишдир.

Бу метод бутунлай “сўзлаш” орқали амалга ошириладиган ўқитиш методи ҳисобланади. У 40 дақиқа ёки ундан узоқроқ давом этади ва одатда таълим олувчининг иштироки учун ҳеч қандай имконият қолдирмайди.

Маърузанинг тушунарлилигини оширувчи жиҳатлар:

- ✓ фикрни содда тилда баён этиш
- ✓ маъруза тузилмасининг (структурасининг) мантиқан тўғри тузилганлиги
- ✓ фикрларни қисқа ва лўнда ифодалаш
- ✓ рағбатлантириш (стимуллар)
- ✓ нотиклик, равон тилда гапириш ва талаффуз

Фикрни содда тилда баён этиш. Ўз фикрини содда ифодалаш–таълим берувчининг энг муҳим фазилатларидан биридир. Ўз фикрини мураккаб тилда ифодалаш - зиёлилик ва профессионализм белгиси ҳисобланмайди. Ўз фикрини содда тилда ифодалаш-таълим олувчига мос равишда гапириш демакдир.

Содда тилда гапиришга қуйидагилар воситасида эришилади:

- ✓ айтилган фикрни кўрғазмали қилиб етказиш
- ✓ фикрни қисқа гаплар воситасида ифодалаш
- ✓ оддий сўзларни ишлатиш
- ✓ атамалар маъносини тушунтириб кетиш
- ✓ чет тилидан кириб келган сўзларни иложи борича ишлатилмаслик, ишлатилган тақдирда тушунтириш бериш
- ✓ содда тузилишга эга бўлган гапларни ишлатиш
- ✓ фаол феълларни ишлатиш

Маъруза тузилмасининг (структурасининг) мантиқан тўғри тузилганлиги.

Маърузанинг ушбу белгиси маърузанинг ташқи тузилиши ва ички тартибини тўғри тузилганлигини билдиради. Маърузанинг ташқи тузилиши- уни ўқишдаги қуйидаги ҳатти-ҳаракатларини билдиради:

- ✓ маъруза мавзуси билан таништириш
- ✓ мавзунини асослаш
- ✓ мантиқий тузилма асосида маърузани олиб бориш

- ✓ маърузани якунлаш

Маърузанинг ички тартиби уни ўқишда риоя қилинадиган мантиқий кетма-кетликни билдиради:

- ✓ маълумотлар мантиқий тўғри кетма-кетликда берилиши
- ✓ маърузанинг алоҳида қисмлари ўртасида ўзаро алоқаларни ўрнатиш
- ✓ бир фикрдан бошқа фикрга сакраб ўтишига йўл қўймаслик
- ✓ муҳим ва унча муҳим бўлмаган нарсаларни фарқлаш

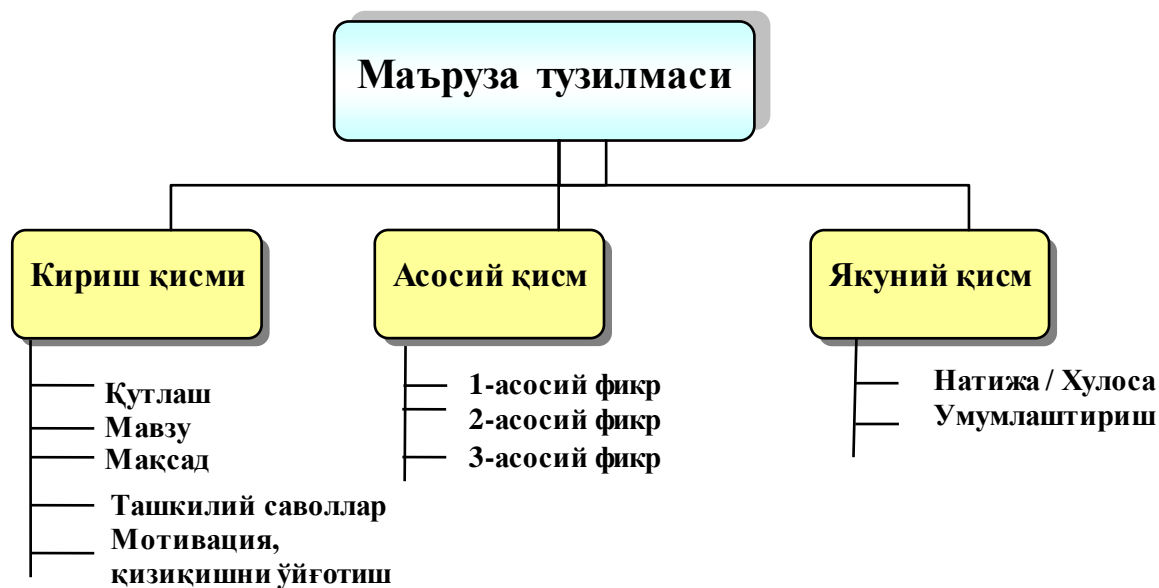
Фикрларни қисқа ва лўнда ифодалаш. Фикрларни қисқа ва лўнда ифодалаш деганда, маъруза мазмунининг ортиқча вақт кетмасдан, лўнда, аниқ ва тўғри ифодаланиши тушунилади:

- ✓ бутунлай ўқув мақсадга қаратилган
- ✓ асосий мазмунига қаратилган
- ✓ тўғри (бехато) ифодалардан иборат
- ✓ муҳим ва керакли изоҳлар билан чекланган

Рағбатлантириш (стимуллар). Рағбатлантириш (стимуллар) деб маъруза таркибидаги шундай қўшимчалар тушуниладики, улар маъруза мазмунини таълим олувчиларга жонлироқ қилиб беради ва шу орқали уларнинг эътибори ва қизиқишини таъминлайди. Рағбатлантиришга куйидагилар ёрдамида эришилади:

- ✓ маъруза мазмунларини турли қизиқарли фактлар, масалан урф-одат, ҳикоя ёки мисоллар ёрдамида аниқлаштириш
- ✓ таассуротли гапириш
- ✓ айтилаётган фикрларни кўргамали тарзда етказиш (визуаллаштириш)
- ✓ қиёсларда рақамлар ва фактларни ишлатиш
- ✓ таълим олувчиларга мос қизиқарли ифодаларни танлаш
- ✓ шахсий фикрни билдириш
- ✓ тингловчиларнинг фикр-мулоҳазаларидан фойдаланиш

Маърузанинг тузилиши (структураси). Маъруза одатда уч қисмдан: кириш, асосий ва якуний қисмдан иборат бўлади (2.4-чизма).

2.4-чизма. “Ma’руза” методининг тузилмаси

“Ma’руза” методининг босқичлари қуйидагилардан иборат:

1. Кириш қисми:

- ✓ Kutlash
- ✓ Mavzu
- ✓ Maqsad
- ✓ Tashkiliy savollar
- ✓ Motivatsiya, qiziqishni uyg'otish

2. Asosiy qism:

- ✓ 1-asosiy fikr
- ✓ 2-asosiy fikr
- ✓ 3-asosiy fikr va xokazo.

3. Yakuniy qism

- ✓ Natija va xulosa
- ✓ Uмумлаштириш

Таълим олувчилар билан таълим берувчининг биргаликдаги ушбу фаолиятини ташкил этишнинг самарали шартлари қуйидагилардан иборат:

- маърузанинг батафсил режасини тузиш;
- маъруза режасини эшиттириш;
- режанинг ҳар бир қисмини ёритишдан сўнг қисқача умумий хулоса қилиш;
- маърузанинг бир қисмидан бошқа қисмига (бўлимига) ўтишда мантиқий боғлиқликни таъминлаш;

- муаммоли баён қилиш;
- ёзиб олиш зарур бўлган жойларни ажратиш (ёздириниш);
- маърузаларни унинг алоҳида ҳолатларини батафсил таҳлил қилиш имконини берувчи семинар-машғулоти ва амалий машғулоти билан қўшиб олиб бориш.

“Маъруза” методидан фойдаланганда маълумотлар, тушунтиришлар (изоҳлар) ва фактлар самарали равишда тақдим этилади.

“Маъруза” методининг афзалликлари:

- аниқ илмий билимларга таянади;
- вақтдан унумли фойдаланилади;
- таълим берувчи томонидан ўқув жараёнини тўлиқ назорат қилиш имконияти пайдо бўлади.

“Маъруза” методининг камчиликлари:

- таълим олувчилар пассив иштирокчи бўлиб қоладилар;
- таълим берувчи билан таълим олувчилар бевосита мулоқотга кириша олмайдилар;
- катта миқдордаги билимларни ўзлаштириш таълим олувчилар учун қийин кечади;
- узок вақт давомида диққат билан тинглаб ўтириш таълим олувчиларни тезтолиқтиради;
- эслаб қўлиш даражаси барча таълим олувчиларда турлича бўлганлиги сабабли, гуруҳ бўйича ўзлаштириш даражаси паст бўлиб қўлиши мумкин.

“ТўРТ ПОҒОНАЛИ” метод

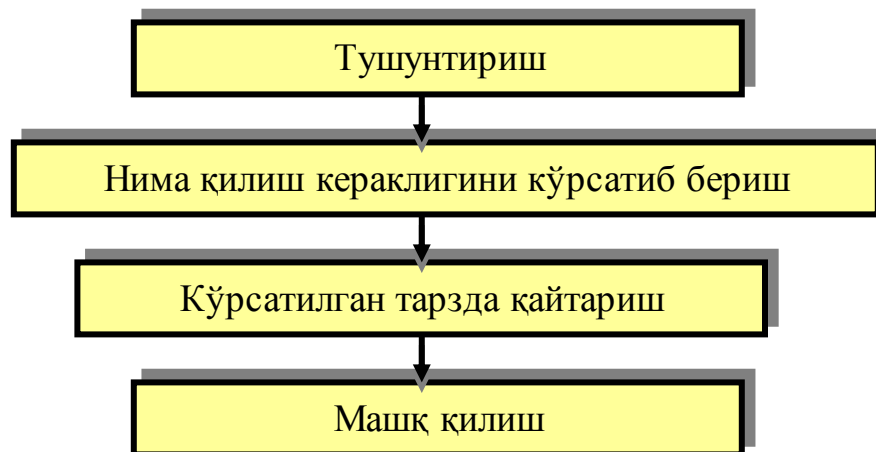

Тўрт поғонали метод” метод-амалий кўникмаларни ўзлаштириш жараёнининг тўрт поғона доирасида кечадиган методидир.

Бу метод таълим олувчиларга бир хилда такрорланадиган кўл кўникмаларини тез ва мукамал ўрганиб олишларига ёрдам беради. “Тўрт поғонали” метод қўлланилганда, таълим олувчилар иложи борича оддий операциялар билан таништирилади, сўнг уни такрорлайдилар ва то мукамал ўзлаштирмагунча машқ қиладилар. Ушбу метод қуйидаги босқичлардан иборат(2.5-чизма):

- тушунтириш;

- нима қилиш кераклигини кўрсатиб бериш;
- кўрсатилган тарзда қайтариш;
- машқ қилиш.

2.5-чизма. “Тўрт поғонали” методнинг тузилмаси

“Тўрт поғонали” методнинг босқичлари қуйидагилардан иборат:

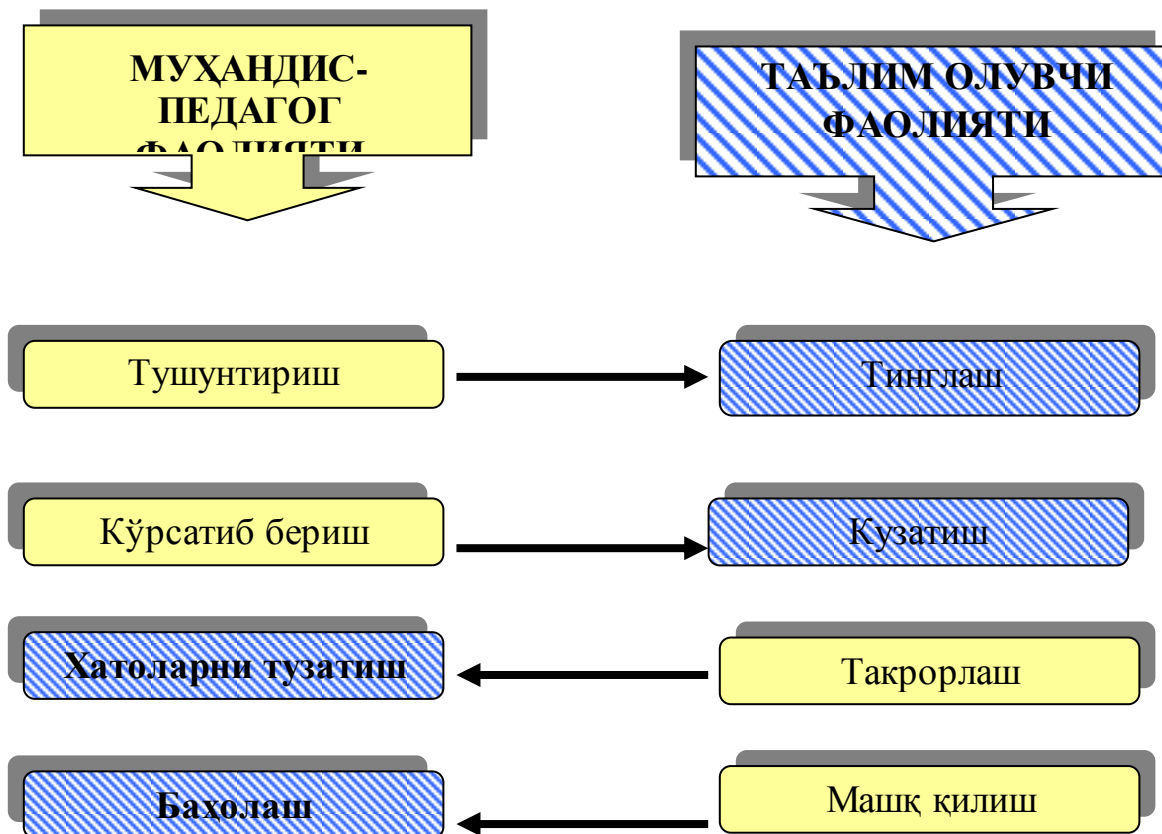
1. “Тушунтириш” босқичида муҳандис-педагог таълим олувчиларга аввал оддий операция босқичини тушунтириб беради.

2. “Нима қилиш кераклигини кўрсатиб бериш” босқичида муҳандис-педагог таълим олувчиларга топшириқни қандай бажариш кераклигини амалда кўрсатиб беради.

3. Учинчи босқичда таълим олувчилар муҳандис-педагог кўрсатган иш ҳаракатларини такрорлайди. Муҳандис-педагог таълим олувчилар бажараётган ҳаракатлар юзасидан ўз фикрини билдириб, хатоларини тўғрилаб туради.

4. “Машқ қилиш” босқичида таълим олувчиларнинг ҳатти-ҳаракати муҳандис-педагог томонидан назорат қилиб борилади. Таълим олувчилар иш амалларини мукамал ўзлаштирганларидан сўнг, уни мустақил бажарадилар.

“Тўрт поғонали” методнинг асосий белгиси-таълим олувчиларнинг ҳаракатлари муҳандис-педагог кўрсатиб берган ҳаракатлар доираси билан чекланганлигидадир.

2.6-чизма. “Тўрт поғонали” методда муҳандис-педагог ва таълим олувчининг фаолияти

“Тўрт поғонали” методнинг афзалликлари:

- таълим олувчиларда амалий кўникмаларни шакллантиришда ёрдам беради;
- вақтдан унумли фойдаланиш имконияти мавжуд;
- оддий иш босқичларини ўзлаштириш даражаси юқори бўлади.

“Тўрт поғонали” методнинг камчиликлари:

- таълим олувчиларнинг ҳаракатлари таълим берувчи кўрсатиб берган ҳаракатлар доираси билан чекланиб қолади;
- таълим олувчилар яқка тартибда ўрганишга йўналтириладилар, лекин мустақил фикрлаш имконияти чегараланган бўлади;
- иш босқичларини амалга оширишда ҳеч қандай янгича ёндошувларга йўл қўйилмайди.

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАРНИ ҚЎЛЛАШ

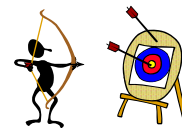
Ҳозирги вақтда таълим жараёнида ўқитишнинг замонавий методлари кенг қўлланилмоқда. Ўқитишнинг замонавий методларини қўллаш ўқитиш жараёнида юқори самарадорликка эришишга олиб келади. Таълим методларини танлашда ҳар бир дарснинг дидактик вазифасидан келиб чиқиб танлаш мақсадга мувофиқ саналади.

Анъанавий дарс шаклини сақлаб қолган ҳолда, унга турли-туман таълим олувчилар фаолиятини фаоллаштирадиган методлар билан бойитиш таълим олувчиларнинг ўзлаштириш даражасининг кўтарилишига олиб келади. Бунинг учун дарс жараёни оқилона ташкил қилиниши, таълим берувчи томонидан таълим олувчиларнинг қизиқишини орттириб, уларнинг таълим жараёнида фаоллиги муттасил рағбатлантирилиб турилиши, ўқув материални кичик-кичик бўлақларга бўлиб, уларнинг мазмунини очишда ақлий ҳужум, кичик гуруҳларда ишлаш, баҳс-мунозара, муаммоли вазият, йўналтирувчи матн, лойиҳа, ролли ўйинлар каби методларни қўллаш ва таълим олувчиларни амалий машқларни мустақил бажаришга ундаш талаб этилади.

Бу методларни интерфаол ёки интерактив методлар деб ҳам аташади. **Интерфаол методлар** деганда-таълим олувчиларни фаоллаштирувчи ва мустақил фикрлашга ундовчи, таълим жараёнининг марказида таълим олувчи бўлган методлар тушунилади. Бу методлар қўлланилганда таълим берувчи таълим олувчини фаол иштирок этишга чорлайди. Таълим олувчи бутун жараён давомида иштирок этади. Таълим олувчи марказда бўлган ёндошувнинг фойдали жиҳатлари қуйидагиларда намоён бўлади:

- таълим самараси юқорироқ бўлган ўқиш-ўрганиш;
- таълим олувчининг юқори даражада рағбатлантирилиши;
- илгари орттирилган билимнинг ҳам эътиборга олинниши;
- ўқиш шиддатини таълим олувчининг эҳтиёжига мувофиқлаштирилиши;
- таълим олувчининг ташаббускорлиги ва масъулиятининг қўллаб-қувватланиши;
- амалда бажариш орқали ўрганилиши;
- икки тарафлама фикр-мулоҳазаларга шароит яратилиши.

“АҚЛИЙ ХУЖУМ” методи

“Ақлий хужум” методи-бирор муаммо бўйича таълим олувчилар томонидан билдирилган эркин фикр ва мулоҳазаларни тўплаб, улар орқали маълум бир ечимга келинадиган методдир. “Ақлий хужум” методининг ёзма ва оғзаки шакллари мавжуд. Оғзаки шаклида таълим берувчи томонидан берилган саволга таълим олувчиларнинг ҳар бири ўз фикрини оғзаки билдиради. Таълим олувчилар ўз жавобларини аниқ ва қисқа тарзда баён этадилар. Ёзма шаклида эса берилган саволга таълим олувчилар ўз жавобларини қоғоз карточкаларга қисқа ва барчага кўринарли тарзда ёзадилар. Жавоблар доскага (магнитлар ёрдамида) ёки «пинборд» доскасига (игналар ёрдамида) маҳкамланади. “Ақлий хужум” методининг ёзма шаклида жавобларни маълум белгилар бўйича гуруҳлаб чиқиш имконияти мавжуддир. Ушбу метод тўғри ва ижобий қўлланилганда шахсни эркин, ижодий ва ностандарт фикрлашга ўргатади.

“Ақлий хужум” методидан фойдаланилганда таълим олувчиларнинг барчасини жалб этиш имконияти бўлади, шу жумладан таълим олувчиларда мулоқот қилиш ва мунозара олиб бориш маданияти шаклланади. Таълим олувчилар ўз фикрини фақат оғзаки эмас, балки ёзма равишда баён этиш маҳорати, мантиқий ва тизимли фикр юритиш кўникмаси ривожланади. Билдирилган фикрлар баҳоланмаслиги таълим олувчиларда турли ғоялар шаклланишига олиб келади. Бу метод таълим олувчиларда ижодий тафаккурни ривожлантириш учун хизмат қилади.

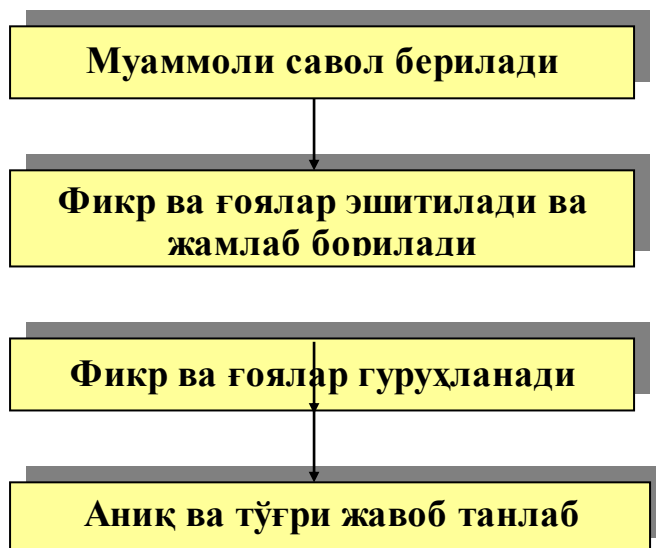
“Ақлий хужум” методи таълим берувчи томонидан қўйилган мақсадга қараб амалга оширилади:

1. Таълим олувчиларнинг бошланғич билимларини аниқлаш мақсад қилиб қўйилганда, бу метод дарснинг мавзуга кириш қисмида амалга оширилади.
2. Мавзуни такрорлаш ёки бир мавзуни кейинги мавзу билан боғлаш мақсад қилиб қўйилганда –янги мавзуга ўтиш қисмида амалга оширилади.
3. Ўтилган мавзуни мустаҳкамлаш мақсад қилиб қўйилганда-мавзудан сўнг, дарснинг мустаҳкамлаш қисмида амалга оширилади.

“Ақлий хужум” методини қўллашдаги асосий қоидалар:

1. Билдирилган фикр-ғоялар муҳокама қилинмайди ва баҳоланмайди.
2. Билдирилган ҳар қандай фикр-ғоялар, улар ҳатто тўғри бўлмаса ҳам инобатга олинади.
3. Ҳар бир таълим олувчи қатнашиши шарт.

Қуйида (2.7-чизма) “Ақлий ҳужум” методининг тузилмаси келтирилган.

2.7-чизма. “Ақлий ҳужум” методининг тузилмаси

“Ақлий ҳужум” методининг босқичлари қуйидагилардан иборат:

1. Таълим олувчиларга савол ташланади ва уларга шу савол бўйича ўз жавобларини (фикр, ғоя ва мулоҳаза) билдиришларини сўралади;
2. Таълим олувчилар савол бўйича ўз фикр-мулоҳазаларини билдиришади;
3. Таълим олувчиларнинг фикр-ғоялари (магнитофонга, видеотасмага, рангли қоғозларга ёки доскага) тўпланади;
4. Фикр-ғоялар маълум белгилар бўйича гуруҳланади;
5. Юқорида қўйилган саволга аниқ ва тўғри жавоб танлаб олинади.

“Ақлий ҳужум” методининг афзалликлари:

- натижалар баҳоланмаслиги таълим олувчиларда турли фикр-ғояларнинг шаклланишига олиб келади;
- таълим олувчиларнинг барчаси иштирок этади;
- фикр-ғоялар визуаллаштирилиб борилади;
- таълим олувчиларнинг бошланғич билимларини текшириб кўриш имконияти мавжуд;
- таълим олувчиларда мавзуга қизиқиш уйғотади.

“Ақлий ҳужум” методининг камчиликлари:

- таълим берувчи томонидан саволни тўғри қўя олмаслик;
- таълим берувчидан юқори даражада эшитиш қобилиятининг талаб этилиши.

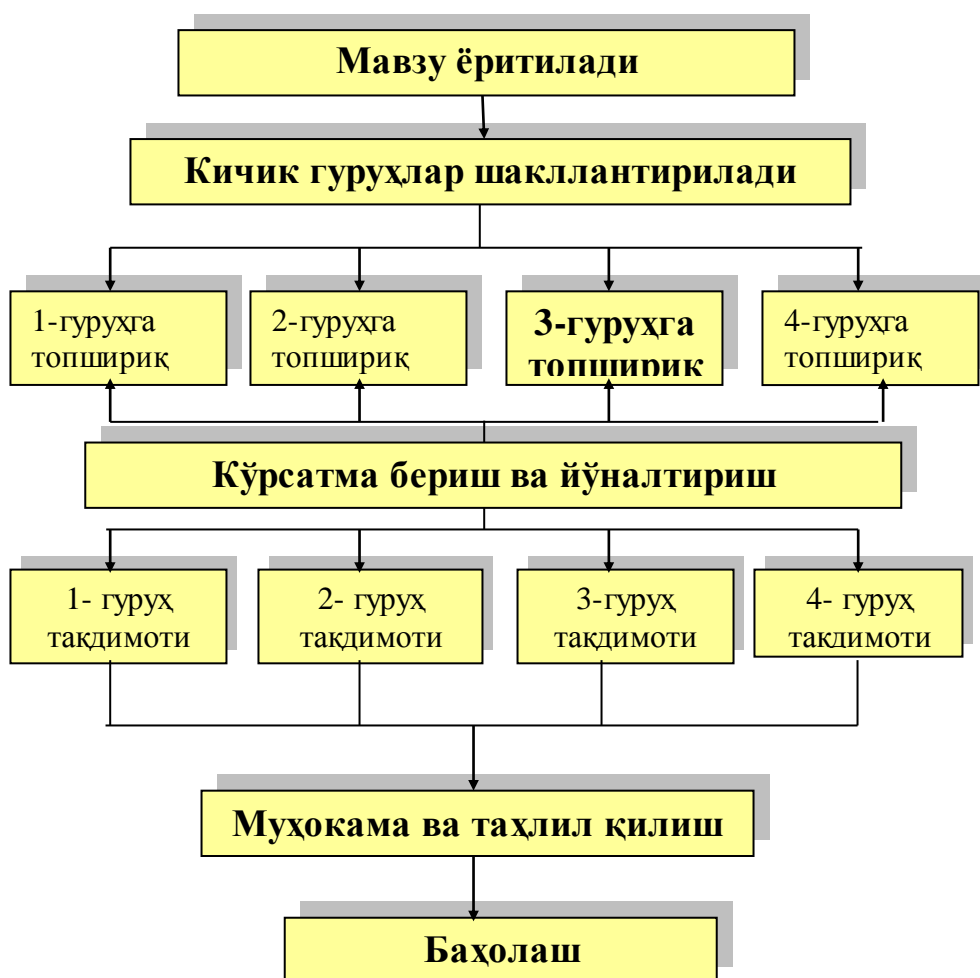
“КИЧИК ГУРУХЛАРДА ИШЛАШ” методи

Кичик гуруҳларда ишлаш” методи-таълим олувчиларни фаоллаштириш мақсадида уларни кичик гуруҳларга ажратган ҳолда ўқув материални ўрганиш ёки берилган топшириқни бажаришга қаратилган дарсдаги ижодий иш.

Ушбу метод қўлланилганда таълим олувчи кичик гуруҳларда ишлаб, дарсда фаол иштирок этиш ҳуқуқига, бошловчи ролида бўлишга, бир-биридан ўрганишга ва турли нуқтаи- назарларни қадрлаш имконига эга бўлади.

“Кичик гуруҳларда ишлаш” методи қўлланилганда таълим берувчи бошқа интерфаол методларга караганда вақтни тежаш имкониятига эга бўлади. Чунки таълим берувчи бир вақтнинг ўзида барча таълим олувчиларни мавзуга жалб эта олади ва баҳолай олади. Қуйида “Кичик гуруҳларда ишлаш” методининг тузилмаси келтирилган (2.8-чизма).

2.8-чизма. «Кичик гуруҳларда ишлаш» методининг тузилмаси

«Кичик гуруҳларда ишлаш» методининг босқичлари қуйидагилардан иборат:

1. Фаолият йўналиши аниқланади. Мавзу бўйича бир-бирига боғлиқ бўлган масалалар белгиланади.
2. Кичик гуруҳлар белгиланади. Таълим олувчилар гуруҳларга 3-6 кишидан бўлинишлари мумкин.
3. Кичик гуруҳлар топшириқни бажаришга киришадилар.
4. Таълим берувчи томонидан аниқ кўрсатмалар берилади ва йўналтириб турилади.
5. Кичик гуруҳлар тақдимот қиладилар.
6. Бажарилган топшириқлар муҳокама ва таҳлил қилинади.
7. Кичик гуруҳлар баҳоланади.

«Кичик гуруҳларда ишлаш» методининг афзаллиги:

- ўқитиш мазмунини яхши ўзлаштиришга олиб келади;
- мулоқотга киришиш кўникмасининг такомиллашишига олиб келади;
- вақтни тежаш имконияти мавжуд;
- барча таълим олувчилар жалб этилади;
- ўз-ўзини ва гуруҳлараро баҳолаш имконияти мавжуд бўлади.

«Кичик гуруҳларда ишлаш» методининг камчиликлари:

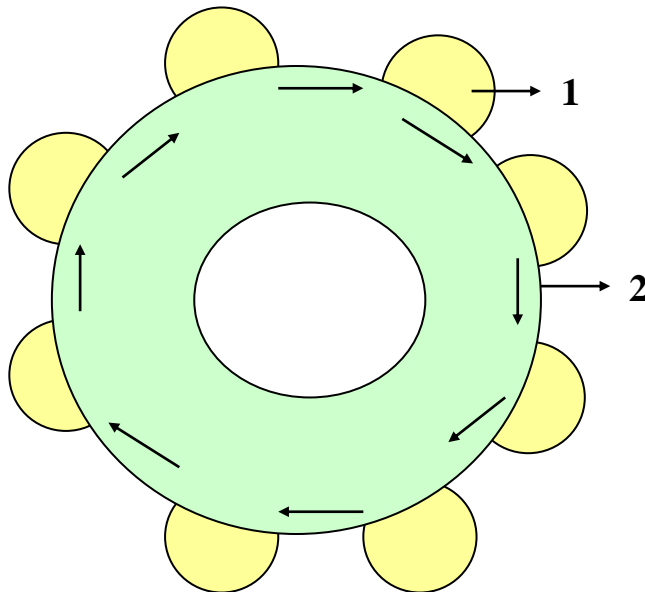
- баъзи кичик гуруҳларда кучсиз таълим олувчилар бўлганлиги сабабли кучли таълим олувчиларнинг ҳам паст баҳо олиш эҳтимоли бор;
- барча таълим олувчиларни назорат қилиш имконияти паст бўлади;
- гуруҳлараро ўзаро салбий рақобатлар пайдо бўлиб қолиши мумкин;
- гуруҳ ичида ўзаро низо пайдо бўлиши мумкин.

“ДАВРА СУХБАТИ” методи

“Давра суҳбати” методи–айлана стол атрофида берилган муаммо ёки саволлар юзасидан таълим олувчилар томонидан ўз фикр-мулоҳазаларини билдириш орқали олиб бориладиган ўқитиш методидир.

“Давра суҳбати” методи қўлланилганда стол-стулларни доира шаклида жойлаштириш керак. Бу ҳар бир таълим олувчининг бир-бири билан “кўз алоқаси”ни ўрнатиб туришига ёрдам беради. Давра суҳбатининг оғзаки ва ёзма шакллари мавжуддир. Оғзаки давра суҳбатида таълим берувчи мавзунини бошлаб беради ва таълим олувчилардан ушбу савол бўйича ўз фикр-мулоҳазаларини билдиришларини сўрайди ва айлана бўйлаб ҳар бир таълим олувчи ўз фикр-мулоҳазаларини оғзаки баён этадилар. Сўзлаётган таълим олувчини барча диққат билан тинглайди, агар муҳокама қилиш лозим бўлса, барча фикр-мулоҳазалар тингланиб бўлингандан сўнг муҳокама қилинади. Бу эса таълим олувчиларнинг мустақил фикрлашига ва нутқ маданиятининг ривожланишига ёрдам беради.

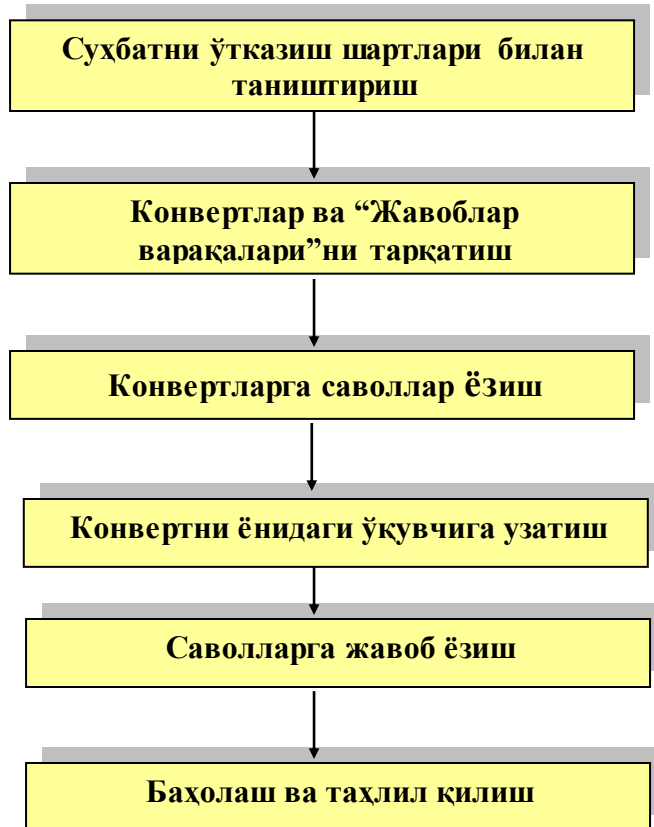

Белгилар:
1-таълим олувчилар
2-айлана стол

2.9-чизма. Давра столининг тузилмаси

Ёзма давра суҳбатида (2.9-чизма) ҳам стол-стуллар айлана шаклида жойлаштирилиб, ҳар бир таълим олувчига конверт қоғози берилади. Ҳар бир таълим олувчи конверт устига маълум бир мавзу бўйича ўз саволини беради ва “Жавоб варақаси”нинг бирига ўз жавобини ёзиб, конверт ичига солиб қўяди. Шундан сўнг конвертни соат йўналиши бўйича ёнидаги таълим

олувчига узатади. Конвертни олган таълим олувчи ўз жавобини “Жавоблар варақаси”нинг бирига ёзиб, конверт ичига солиб қўяди ва ёнидаги таълим олувчига узатади. Барча конвертлар айлана бўйлаб ҳаракатланади. Якуний қисмда барча конвертлар йиғиб олиниб, таҳлил қилинади. Қуйида “Давра суҳбати” методининг тузилмаси келтирилган (2.10-чизма).

2.10-чизма. “Давра суҳбати” методининг тузилмаси

“Давра суҳбати” методининг босқичлари қуйидагилардан иборат:

1. Машғулот мавзуси эълон қилинади.
2. Таълим берувчи таълим олувчиларни машғулотни ўтказиш тартиби билан таништиради.
3. Ҳар бир таълим олувчига биттадан конверт ва жавоблар ёзиш учун гуруҳда неча таълим олувчи бўлса, шунчадан “Жавоблар варақалари”ни тарқатилиб, ҳар бир жавобни ёзиш учун ажратилган вақт белгилаб қўйилади. Таълим олувчи конвертга ва “Жавоблар варақалари”га ўз исми-шарифини ёзади.
4. Таълим олувчи конверт устига мавзу бўйича ўз саволини ёзади ва “Жавоблар варақаси”га ўз жавобини ёзиб, конверт ичига солиб қўяди.
5. Конвертга савол ёзган таълим олувчи конвертни соат йўналиши бўйича ёнидаги таълим олувчига узатади.
6. Конвертни олган таълим олувчи конверт устидаги саволга “Жавоблар варақалари”дан бирига жавоб ёзади ва конверт ичига солиб қўяди ҳамда ёнидаги таълим олувчига узатади.

7. Конверт давра столи бўйлаб айланиб, яна савол ёзган таълим олувчининг ўзига қайтиб келади. Савол ёзган таълим олувчи конвертдаги “Жавоблар варақалари”ни баҳолайди.
8. Барча конвертлар йиғиб олинади ва таҳлил қилинади.

Ушбу метод орқали таълим олувчилар берилган мавзу бўйича ўзларининг билимларини қисқа ва аниқ ифода эта оладилар. Бундан ташқари ушбу метод орқали таълим олувчиларни муайян мавзу бўйича баҳолаш имконияти яратилади. Бунда таълим олувчилар ўзлари берган саволларига гуруҳдаги бошқа таълим олувчилар берган жавобларини баҳолашлари ва таълим берувчи ҳам таълим олувчиларни объектив баҳолаши мумкин.

“Давра суҳбати” методининг афзалликлари:

- ўтилган материалнинг яхши эсда қолишига ёрдам беради;
- барча таълим олувчилар иштирок этадилар;
- ҳар бир таълим олувчи ўзининг баҳоланиши масъулиятини ҳис этади;
- ўз фикрини эркин ифода этиш учун имконият яратилади.

“Давра суҳбати” методининг камчиликлари:

- кўп вақт талаб этилади;
- таълим берувчининг ўзи ҳам ривожланган фикрлаш қобилиятига эга бўлиши талаб этилади;
- таълим олувчиларнинг билим даражасига мос ва қизиқарли бўлган мавзу танлаш талаб этилади.

“ЛОЙИҲА” методи

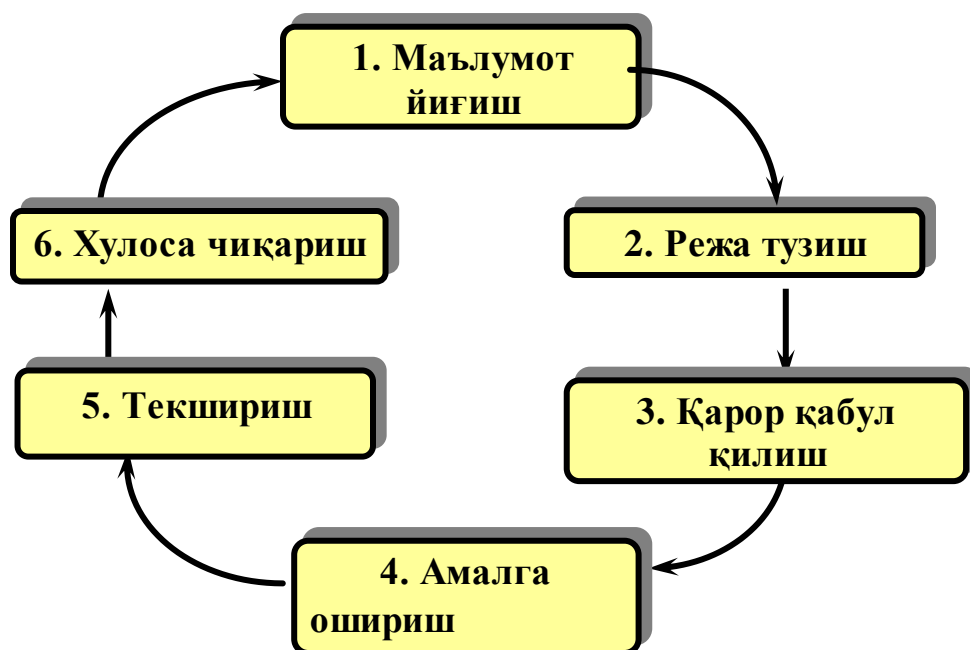

“Лойиҳа” методи-бу таълим олувчиларнинг индивидуал ёки гуруҳларда белгиланган вақт давомида, белгиланган мавзу бўйича ахборот йиғиш, тадқиқот ўтказиш ва амалга ошириш ишларини олиб боришидир. Бу методда таълим олувчилар режалаштириш, қарор қабул қилиш, амалга ошириш, текшириш ва хулоса чиқариш ва натижаларни баҳолаш жараёнларида иштирок этадилар. Лойиҳа ишлаб чиқиш яқка тартибда ёки гуруҳий бўлиши мумкин, лекин ҳар бир лойиҳа ўқув гуруҳининг биргаликдаги фаолиятининг мувофиқлаштирилган натижасидир. Бу жараёнда таълим олувчининг вазифаси белгиланган вақт ичида янги маҳсулотни ишлаб чиқиш ёки бошқа бир топшириқнинг ечимини топишдан иборат. Таълим олувчилар нуқтаи-назаридан топшириқ мураккаб бўлиши ва

у таълим олувчилардан мавжуд билимларини бошқа вазиятларда қўллай олишни талаб қиладиган топширик бўлиши керак.

Лойиха ўрганишга хизмат қилиши, назарий билимларни амалиётга тадбиқ этиши, таълим олувчилар томонидан мустақил режалаштириш, ташкиллаштириш ва амалга ошириш имкониятини ярата оладиган бўлиши керак.

Қуйидаги чизмада “Лойиха” методининг босқичлари келтирилган (2.15-чизма).

2.15-чизма. “Лойиха” методининг босқичлари

“Лойиха” методининг босқичлари қуйидагилардан иборат:

1. Муҳандис-педагог лойиха иши бўйича топшириқларни ишлаб чиқади. Таълим олувчилар мустақил равишда дарслик, схемалар, тарқатма материаллар асосида топшириққа оид маълумотлар йиғади.

2. Таълим олувчилар мустақил равишда иш режасини ишлаб чиқади. Иш режасида таълим олувчилар иш босқичларини, уларга ажратилган вақт ва технологик кетма-кетлигини, материал, асбоб-ускуналарни режалаштиришлари лозим.

3. Кичик гуруҳлар иш режаларини тақдимот қиладилар. Таълим олувчилар иш режасига асосан топшириқни бажариш бўйича қарор қабул қиладилар. Таълим олувчилар муҳандис-педагог билан биргаликда қабул қилинган қарорлар бўйича эришиладиган натижаларни муҳокама қилишади. Бунда ҳар хил қарорлар таққосланиб, энг мақбул вариант танлаб олинади. Муҳандис-педагог таълим олувчилар билан биргаликда “Баҳолаш варақаси”ни ишлаб чиқади.

4. Таълим олувчилар топшириқни иш режаси асосида мустақил равишда амалга оширадилар. Улар индивидуал ёки кичик гуруҳларда ишлашлари мумкин.

5. Таълим олувчилар иш натижаларини ўзларини текширадилар. Бундан ташқари кичик гуруҳлар бир-бирларининг иш натижаларини текширишга ҳам жалб этиладилар. Текширув натижаларини “Баҳолаш варақаси”да қайд этилади. Таълим олувчи ёки кичик гуруҳлар ҳисобот берадилар. Иш якуни қуйидаги шаклларнинг бирида ҳисобот қилинади: оғзаки ҳисобот; материалларни намойиш қилиш орқали ҳисобот; лойиҳа кўринишидаги ёзма ҳисобот.

6. Муҳандис-педагог ва таълим олувчилар иш жараёнини ва натижаларни биргаликда якуний суҳбат давомида таҳлил қилишади. Ўқув амалиёти машғулотларида эришилган кўрсаткичларни меъёрий кўрсаткичлар билан таққослайди. Агарда меъёрий кўрсаткичларга эриша олинмаган бўлса, унинг сабаблари аниқланади.

Муҳандис-педагог “Лойиҳа” методини қўллаши учун топшириқларни ишлаб чиқиши, лойиҳа ишини дарс режасига киритиши, топшириқни таълим олувчиларнинг имкониятларига мослаштириб, уларни лойиҳа иши билан таништириши, лойиҳалаш жараёнини кузатиб туриши ва топшириқни мустақил бажара олишларини таъминланиши лозим.

“Лойиҳа” методини амалга оширишнинг уч хил шакли мавжуд:

- якка тартибдаги иш;
- кичик гуруҳий иш;
- жамоа

Назорат саволлари

1. Метод тушунчасини изоҳлаб беринг.
2. Таълим жараёнининг тузилмаси айтиб беринг.
3. Маъруза тузилмасининг (структурасининг) ифодалаб беринг.
4. “Маъруза” методининг тузилмаси ифодалаб беринг.
5. Тўрт поғонали метод” метод ифодалаб беринг.
6. “Тўрт поғонали” методнинг тузилмаси ифодалаб беринг.
7. Интерфаол методлар деганда нимани тушунаси?
8. “Ақлий ҳужум” методининг афзалликлари фақлаб беринг.
9. Кичик гуруҳларда ишлаш” методи ифодалаб беринг.
10. Давра столининг тузилмаси ифодалаб беринг.
11. “Лойиҳа” методининг босқичлари ифодалаб беринг.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. - ТДПУ, Тошкент., 2003 й.176 бет.
2. Касб таълими услубиёти / Олимов Қ.Т., О. Абдуқуддусов, Л. Узоқова, М. Аҳмеджонов, Д. Жалолова. - Тошкент.,Иқтисод молия, 2006. - 192 б.
3. Академик лицей ва касб-хунар коллежлари учун меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар тўплами. (ЎМКҚТ марказининг 2005 йил 17 августдаги 192-сонли буйруғига 5-илова) Тошкент., 2005 й. 32 бет.

3-маъруза. Касбий таълим бўйича ривожланган мамлакатлардаги илғор тажрибалар

Режа:

1. Касб таълимига тегишли илғор чет эл тажрибасини ўрганиш бўйича қиёсий изланишлар олиб боришнинг мақсади ва мазмуни.

2. Германия, Франция, АҚШ, Жанубий Корея ва Япония мамлакатларида касб таълими.

3. Ҳамдўстлик мамлакатларида касб таълими.

Таяч тушунчалар: касб таълим, меҳнат таълими, акт, сат, касбга йўналтириш, Германияда таълим, Францияда таълим, АҚШда таълим, Жанубий Кореяда таълим ва Японияда таълим тизими.

1. Касб таълимга тегишли илғор чет эл тажрибасини ўрганиш бўйича қиёсий изланишлар олиб боришнинг мақсади ва мазмуни.

Иқтисодий жиҳатдан ривожланган мамлакатларда меҳнат таълимини ҳамда касбга йўналтириш борасида амалга оширилаётган ишларнинг энг эътиборга лойиқлари шу таълим бўйича ўқув дастурларини кенгайтириш; профессионализмга юз тутиш, кучли моддий баъзани барпо этиш йўлидир.

Меҳнат таълими билан бир қаторда касбга йўналтириш ишлари ҳам замон талабларига ҳамоҳанг такомиллашмоқда. Касбга йўналтириш дарслари барча ривожланган давлатларда мавжуд. Бундай дарсларда меҳнат оламидаги ўзгаришлар ва тенденциялар, касб - кор соҳиби бўлиш имкониятлари ҳам ўргатилади. Бундай дарсларни фан ўқитувчилари ҳамда махсус касбга йўналтириш ишлари бўйича маслаҳатчилар олиб борадилар. Булардан ташқари касбга йўналтириш консултация пунктлари ҳам мавжуд бўлиб, улар юқори синф ўқувчилари ва ота- оналарга соҳа бўйича консултатсиялар ташкил этадилар. Бундай консултатция пунктлари мактаблар таркибига кирмайди. Улар хусусий меҳнат биржалари тасарруфида бўлади.

Касбга йўналтириш ишларини ташкил этишида корхоналар амалга ошираётган ишлар ҳам эътиборга моликдир. Уларнинг штатли консултациялари мактабларда касбга йўналтириш бўйича кенг қамровли тушунтириш ишларини олиб борадилар.

"Кадрлар тайёрлаш миллий дастури"ни рўёбга чиқариш ҳамда мамлакатимизнинг бозор иқтисодиётига босқичма-босқич ўтиши муносабати билан рақобатбардош кадрларга бўлган эҳтиёжнинг ошишини ҳисобга олиб, ўқувчиларни касбга йўналтиришни такомиллаштиришнинг асосий йўллари кўрсатади.

Ривожланган мамлакатларда педагогик тадқиқотларни амалга оширадиган кўп сонли илмий муассасалар ишлаб турганлиги, Германия, Франция, АҚШ, Японияда таълим тарбия назарияси муаммолари билан юзлаб давлат ва хусусий ташкилотлар, Университетлар педагогик тадқиқот

марказлари шуғуланаётганлиги, кўпчилигининг фаолияти ўқув дастурини такоммиллаштириш ва қайта қуришга қаратилганлигига эътибор қаратилади.

Ўқув дастурларини қайта кўриб чиқиш, ўзгартириш икки асосий йўналишда: экценсив ва интенсив йўл билан амалга оширилган бўлиб, талабалар ушбу йўналишлар моҳиятини ўрганишлари лозим.

Биринчи ҳолатда ўқув муддати узайтирилади, ўқув материаллари ҳажми кўпайтирилади; иккинчи ҳолда эса мутлақо янги дастур яратилади. Бу ўринда иккинчи йўл, кўпчилик мутахассисларнинг эътирофича мақбул ҳисобланади.

1961 йилда "Бош янги базис" тамойиллари асосида АҚШ ўрта мактабларини ислохот қилиш бошланган эди.

Бунинг моҳияти шундаки, инглиз тили ва адабиёти (тўрт йил), математика (тўрт йил), табиий билимлар (уч йил), ижтимоий фанлар (уч йил), компьютер техникаси (ярим йил) кабилардан иборат беш йўналишдаги мажбурий таълим жорий қилинди.

Ҳар бир йўналиш ўз навбатида бир неча қисмга бўлинади. Масалан, математика, алгебра, тригонометрия, иш юритиш, компьютер техникасини қўллашдан иборат барча мажбурий предметлар таркибига янги курслар киритилди. 1985 йилдан этиборан барча юқори босқич коллежларнинг тўқсон фоизи шу беш базисли тамойиллар асосидаги дастурлар билан иш олиб бормоқдалар. Натижа: мажбурий тайёргарлик бўйича таълим ҳажми қисқарди, шу билан бир қаторда дастур чуқурлаштирилиб ўрганиладиган курслар ҳисобига тиғизлаштирилди.

Германия тўлиқсиз ўрта мактабларида асосий предметлар билан бир қаторда танлаб олинadиган химия, физика, чет тиллари киритилган ўқув дастурлари ҳам амалга оширилаяпти. Бу ўқув дастури тобора тўлиқсиз ўрта мактаб доирасидан чиқиб, ўрта мактаблар ва гимназияларни ҳам қамраб олмоқда.

Франция бошланғич мактабларида таълим мазмуни она тили ва адабиёти ҳамда математикадан иборат асосий, тарих, география, аҳолишунослик, табиий фанлар, меҳнат таълими, жисмоний ва эстетик тарбия каби ёрдамчи предметларга бўлинади.

Япония мактаблари иккинчи жаҳон урушидан кейинок Америка таълими йўлидан борди. Лекин шунга қарамай, бу икки мамлакат ўқув дастурида қатор фарқлар кўзга ташланади. Японияда ўқув дастурлари жиддий мураккаблаштирилган асосий фанлар мажмуи анча кенг, бир қатор янги махсус ва ўқув факультатив курслар киритилган. Масалан, умумий таълими мактабларининг янги мусиқа таълими ўқув дастурига миллий ва жаҳон мумтоз мусикасини ўрганиш ҳам киритилган.

Афтидан, ривожланган давлатларда ўқув дастурининг ривожланиши мана шу йўналиш асосида қурилмоқда. Ривожланган хорижий давлатларда таълимнинг мамлакат ички сиёсатига фаол таъсир этадиган ижтимоий жараён эканлиги, эътироф қилинган ҳақиқатдир. Шу туфайли ҳам чет мамлакатларда мактаб эҳтиёжини иқтисодий таъминлашга ажратилаётган маблағ миқдори йилдан йилга-ошиб бормоқда.

2.Германия, Франция, АҚШ, Жанубий Корея ва Япония мамлакатларида касб таълими.

Мактабгача тарбия тизими Германия таълим тизимида ҳам муҳим босқич ҳисобланади. Унинг 100 йилдан ортиқ тарихи бор. Болалар боғчалари таълимнинг қуйи босқичи ҳисоблансада, лекин у давлат тизими таркибига кирмайди. Боғчаларни маблағ билан таъминлаш турли жамоат ташкилотлари, хайрия бирлашмалари, корхоналар, хусусий шахслар, диний муассасалар зиммасидадир. Ота-оналар болалар боғчаларига ўз фарзандларини тарбиялаётганликлари учун анча миқдорда пул тўлайдилар. 3 ёшдан 6 ёшгача болаларнинг 80% боғчаларга қатнайди. Германияда одатда болалар боғчада тушгача тарбияланадилар. Куннинг ярмида эса уйда, оилада бўладилар. Германияда куни узайтирилган боғчалар ҳам бор.

Мажбурий таълим 6 ёшдан 18 ёшгача бўлган болаларга тегишли, яъни бу жараён 12 йил давом этади. Бундан 9 йиллик (баъзи жойларда 10 йил) мактабда тўла ҳафталик ўқишда ўқийди. Ўқиш давлат мактабларида текин. Хусусий мактаблар озрок. Ўқиш 6 ёшдан бошланиб, 4 йил давом этади (фақат Берлинда 6 йил). Бошланғич мактабдан сўнг ўқувчилар йўналиш босқичидаги мактабга ўтадилар. Бу ерда 5-6 синф босқичидаги йўналиш мактабларда махсус дастур асосида ўқийдилар. Кейин навбатдаги мактаб типига кўчадилар: булар - асосий, махсус мактаб, реал билим юртлири. Деярли 30% бола асосий мактабга ўтади. 9 ёки 10 йиллик ўқиш тугатилгандан кейин касбий тайёргарликка ўтилади. Махсус мактабларда нуқсонга эга бўлган болалар ўқийди. Реал билим юртлири асосий мактаб ва юқори босқич мактаби ўртасида туради. Қоидага кўра бу ерда ўқиш 6 йил давом этади (5-10 синфгача) ва тўла ўрта маълумот бериш билан тугалланади. Билим юртини тугатганлар ўрта махсус ўқув юртига ёки юқори босқичдаги ҳунар-техника мактабига кириб ўқиш ҳуқуқига эга бўлади. Германияда гимназиялар ҳам мавжуд. Улар 5-13 синфларни ўз ичига олади. 11-13 синфлар олий ўқув юртлирига тайёрлаш вазифасини ҳам бажаради. Гимназияни битирганлик ҳақидаги етуклик аттестати олий ўқув юртида ўқиш имконини беради. Германия таълим тизимида ҳунар таълими муҳим аҳамиятга эга, чунки юқори малакали ишчиларга бўлган талаб кучлидир. Тўлиқсиз ўрта мактабни битирувчиларнинг эса 20% ҳунар таълими тизимида билим олишни давом эттирадилар. Аксарият ҳолларда ўқиш муддати 3-3,5 йилни ташкил этади. Ўқиш уч босқичдан иборат бўлиб, биринчи йили асосий ҳунар таълими берилади. Бунга ўқитилаётган касбга тааллуқли махсус фанлардан назарий асослар берилиб, йирик корхоналарда амалий машғулотлар ўтказилади. Иккинчи йил давомида махсус ҳунар таълими берилади. Ўқувчининг биринчи йилда иккинчи йилга ўтиши синов имтиҳонлари ўтказилиб ўқишни давом эттирувчи ёшлар танлаб олинади. Учинчи йил давомида махсус ҳунар таълими янада чуқурлаштирилиб борилади. Битирув имтиҳонлари махсус комиссия томонидан қабул қилинади. Комиссия аъзолари корхоналарнинг етакчи мутахассислари,

федерал ерлардаги саноат палатаси, хунармандчилик палатаси вакилларида ташкил топади. Хунар мактабларининг дипломлари олий ўқув юртларига кириш учун ҳуқуқ бермайди. Бунинг учун 1 йиллик тайёрлов курсларини тугатиш талаб этилади. Ўқишга қабул қилиш имтиҳонсиз мактаб таълими тўғрисидаги ҳужжатга асосан амалга оширилади.

Франция таълим тизими ҳам қадимий ва бой тарихга эга. Бу мамлакатда «Таълим ҳақида»ги қонун дастлаб 1955 йилда қабул қилиниб, 1975 йилда унга қатор ўзгартиришлар киритилган.

Франция давлатининг ҳозирги даврда амал қилинаётган «Таълим ҳақида»ги қонуни 1989 йил 10 июлда қабул қилинган бўлиб, унинг ўзгартирилишига таълим стратегиясида рўй берган ўзгаришлар, мамлакатнинг ички, ташқи сиёсатдаги ислохотлар, юзага келган иқтисодий шароитлар, чет эл педагогикасидаги илғор тажрибаларнинг мамлакат таълим тизимларига кириб келиши, ўқув предметларининг интеграциялари ва бошқалар сабаб бўлди.

Францияда таълимнинг асосий мақсади шахснинг ҳар томонлама камол топишини таъминлаш, уни мустақил фаолиятга тайёрлаш, бозор муносабатлари шароитида ўқувчиларни тадбиркорликка, ишбилармонлик ва омилкорликка ўргатиш, шунга яраша касб-корга эга қилишдан иборатдир. Бу ерда:

Давлат мактаблари;

Хусусий мактаблар;

Оралик мактаблари мавжуд.

Ўқитиладиган предметлар ичида француз тили ва адабиёти, ўқиш ва ёзув алоҳида аҳамиятга молик бўлиб ҳисобланади. Улар учун дарс вақтининг 30% ажратилади. Ўртача ҳафталик соатлар 26 соатдан иборат, дарснинг давомийлиги эса 60 минут. Ўқув йили 5 чоракка бўлинади. Француз мактаблари бошланғич синфларида ўқиш эрталабки ва тушдан кейинги қисмларга бўлинади. Эрталаб ўқувчилар она тилидан, тушдан кейин эса математика ва бошқа предметлардан сабоқ оладилар. Математика, она тили ва адабиёти база предмети, тарих, география, меҳнат, жисмоний тарбия предметлари эса ривожлантирувчи предметлар ҳисобланади.

Франция таълимида болаларнинг гўдаклик чоғиданоқ мактабда ўқитиш учун тайёр ҳолда олиб келиш ғоят муҳим масала ҳисобланади. Бу босқичда тарбияланувчилар қуйидагича табақалаштирилган: кичик гуруҳ (2-4 ёш), ўрта гуруҳ (4-5 ёш), катта гуруҳ (5-6 ёш). Мактабга тайёрлов гуруҳи (5-6 ёш) бўлиб, уларга Францияда 100% шу ёшдаги болалар қамраб олинган. Болаларни мактабга тайёрлаш учун алоҳида дастур ва дарсликлар мавжуд.

Францияда бошланғич таълим мактабларига 6 ёшдан 11 ёшгача бўлган болалар жалб қилинадилар. Бошланғич мактаб бепул ва мажбурий. Унинг вазифаси ўқиш, ёзиш, ҳисоблаш малакасини беришдир. Ўқув машғулотлари эрталаб соат 9 дан 12 гача, ҳамда соат 14 дан 16 гача 5 соат давом этади. Мактабда овқатланиш пуллик, лекин жуда арзонлаштирилган нархларда. Бошланғич синфларда ўқиш уч босқичда амалга оширилади:

Тайёрлов босқичи;

Элементар курс (бу босқич икки йил давом этади);

Чукурлаштирилган босқич.

Дастурларда ўқув предметларнинг барчасига уч босқич бўйича аниқ, алоҳида-алоҳида талаблар қўйилади.

1990 йилдаги ҳукумат қарорида болаларни билимига, қобилиятига қараб дарс жадвалини табақалаштирган ҳолда тузиш ҳуқуқи берилди.

Ўқувчилар 11 ёшда бошланғич мактабни тугаллаб ўрта мактабга ўтадилар. Ўрта таълим эса коллежлар ва лицейларда амалга оширилади. Ўрта таълим икки босқичда берилади. Биринчи босқич (11 ёшдан 15 ёшгача) 4 йил бўлиб, энг кичик синф 6-синф, 5-4 ўрта синф, 3-синф эса катта синф ҳисобланади. Демак синфларни рақамлаш юқоридан пастга қараб амалга оширилади. 6-5 синфлар умумий ўрта таълим, 4-3 синфлар эса ўқувчиларнинг мойиллигига қараб берилади. Бу биринчи босқични тугатгач, ўқувчилар касбий йўналишлари бўйича гувоҳнома оладилар. Сўнгра иккинчи босқич бошланади. Бу босқичда 15-18 ёшгача бўлган болалар таълим оладилар. Улар уч йил ўқиб бакалавр унвони ва дипломи учун имтиҳон топширадилар. Ана шунда диплом олган ўқувчиларгина олий ўқув юртларга қабул қилиниш ҳуқуқига эга бўладилар. Францияда талабалар педагогика, политехника институти, олий маъмурий мактабларга кириш учунгина имтиҳон топширадилар. Бундан ташқари шу касбга мойиллиги ҳам алоҳида синаб кўрилади. Бошқа олийгоҳларга ва университетларга эса бакалавр дипломи бўлган ёшлар имтиҳонсиз қабул қилинаверади.

Олий таълим университетларда уч туркумда амалга оширилади.

Биринчи туркум: умумий бўлиб, ўқиш муддати икки йил давом этади.

Иккинчи туркум: ўқиш бир йил давом этади. Талабалар уни магистр даражаси билан яқунлайди.

Учинчи туркум: ўқиш 1-2 йил давом этади. Бу циклда:

➤ бирон бир предметни чукурлаштириб ўрганилганлиги ҳақида диплом 1 йил;

➤ ихтисослаштирилган олий маълумот тўғрисида диплом 1-йил;

➤ учинчи туркум докторлик диссертацияси 1-2 йил;

Давлат докторлик диссертацияси бирон-бир соҳани мукамал ўрганиб диссертация ёзиш каби ҳужжатлар олиш мумкин.

Францияда олий маълумот ва ихтисос берувчи олий технологик институтлар мингдан ортиқ. Улар одатда саноат, маиший хизмат кўрсатиш, информатика мутахассисликларига ихтисослашган. Ўқиш муддати 2 йил бўлиб, саккиз ҳафталик ишлаб чиқариш амалиётини ҳам кўзда тутаяди.

Сиртқи таълим шохобчалари жуда кенг бўлиб, у 500 турдаги ўрта, олий профессионал маълумот беришни тавсия эта олади.

Францияда мактаб раҳбарлиги лавозимига эришмоқ учун таълимга раҳбарлик қилишдан сабоқ берувчи махсус марказларда ўқийдилар. Бундай марказларда улар раҳбарлик қилиш, мактаб иқтисодиётини бошқариш, таълимдаги юридик масалалар, қонунчилик, ота-оналар билан ишлаш, маданий оқартув ишларини ташкил этиш, жамоада яхши психологик муҳитни барпо этиш каби жиҳатларни ўрганади. Ўқишни яқунлагач,

сухбатдан, тест имтиҳонларидан ўтадилар. Директор дарс бермайди. Унинг иш фаолиятини икки йил давомида диққат билан кузатиб борилади. Шу икки йил давомида мактаб директори талантли ташкилотчи, етук раҳбар сифатида фаолият кўрсата олмаса, у бу лавозимидан олиб ташланади. Мактаб ўқувчиларига қўйилган талаб Францияда ўта юқори. Айниқса, бошланғич мактабларда ўқитувчи ўз касбини устаси, ажойиб нотик, санъаткор, муסיқачи, спортчи, ташкилотчи, намунали хулқ-атвор эгаси бўлмоғи лозим.

Ўқитувчилар ўз назарий - услубий малакаларини оширишга аҳамият берадилар. Малака ошириш курсларидан ўтиш учун аниқ муддат белгилаб қўйилмаган. Ўқитувчилар ўз ихтиёрлари билан тест марказларида имтиҳон топширадилар.

Шу имтиҳонлар даврида ўқитувчи фаолиятида айрим нуқсонлар сезилиб, малака оширишга эҳтиёж аниқланса, ўз вақти ва маблағлари ҳисобига малака оширилади.

2000 йилда Франция мактабларидаги аҳвол синчиклаб ўрганилиб, ўқувчиларнинг кўпчилик дарсларга кирмай бошқа ишлар билан машғул бўлиб юриши аниқлангач, бу камчиликни тузатиш учун жиддий чоралар кўрилмоқда. Полицияни бу ишга жалб этиб, дарс вақтида бошқа жойларда юрган болаларни тутиш, уларга жарима солиш ва мактабга элтиб қўйиш юклатилади. Ўз фарзандларини мактабга юбормаган ота-оналарни эса суд ҳукми билан жазоланади. Унда ҳатто қамоқ жазоси ҳам белгилаб қўйилган. Чунки айнан дарсга қатнашмай юрган болалар ўртасида наркомания ва ҳуқуқбузарлик каби ҳолатлар кўп учрайди. Умуман Францияда таълим тизимини ривожлантириш учун бу йил жуда катта маблағ ажратилган.

Америка қўшма Штатларида болалар 6 ёшдан 17 ёшгача 12 йил ўқийдилар. Таълим тизими қуйидагича ташкил этилган:

1. 3 ёшдан 5 ёшгача мактабгача тарбия муассасаларида.
2. Бошланғич мактаб. Бу босқич 1-5-синфларни ўз ичига олади.
3. Тўлиқ бўлмаган ўрта мактаб. Бу босқич 6-8-синфлардан иборат.

4. Юқори мактаб. Бу босқич 9-11-синфлар бўлади. Мазкур Юқори мактаб билан Олий таълимни аралаштирмаслик керак.

Америка мактабларида 9-синфгача асосий эътибор математикага эмас, балки табиий фанларга қаратилади, юқорида тасдиқланган ягона дастурлар бўлмайди. Ўқувчилар учун ягона, мажбурий дарсликлар, қўлланмалар йўқ. Америка мактабларида техникавий жиҳатдан яхши жиҳозланган, синфлар компьютерлаштирилган. Ҳар бир мактабда бошланғич синф ўқувчиларини ташийдиган махсус автобуслар, стадионлар, турли лабораториялар бор. Америка мактабларининг аксарияти давлат ихтиёрида бўлиб, давлат маблағи билан таъминланади. Лекин шахсий мактаблар ҳам анчагина. Катта шаҳарларда яшовчи ўзига тўқ ота-оналар фарзандларини шахсий мактабларга беришга ҳаракат қилишади. Давлат мактабларида текин, шахсий мактаблар эса - пуллик ўқитилади. Вашингтон шаҳридаги шахсий мактабда болани ўқитиш учун бир йилга тахминан ўн минг доллар тўлаш керак. Бундай мактабларда бой оила фарзандлари таълим оладилар. Шахсий мактабларнинг ҳар бири ўзи хос хусусиятларга, махсус дастурларга, махсус ўқитувчиларга

эга. Бундай мактабларда синфда ўқийдиган ўқувчилар сони кам бўлди. Шахсий мактабларда бошланғич синфлардан бошлаб эстетик тарбияга, санъатга алоҳида эътибор берилди.

Америка давлат мактабларининг юқори синфларидаги ўқиш-ўқитиш тизими бизникдан тубдан фарқ қилади. Юқори синфлардаги ҳар бир ўқувчига алоҳида ўқитувчи-мураббий бириктирилади. У шу ўқувчининг қобилияти, қизиқишларини синчиклаб ўрганиб, фақат шу ўқувчига мос алоҳида режа тузади, унинг ўқишига раҳбарлик қилади. У ўрганиши лозим бўлган мажбурий фанлар рўйхатини тузиб чиқади. Масалан, 9-синф ўқувчиси бир фандан, дейлик, кимёдан кучли бўлса-ю, чет тилидан оқсаса, бу ўқувчига 9-синфда ўнинчи синф режаси бўйича кимёни ўрганишга руҳсат этилади. У чет тилини 9-синф ҳажмида ёки енгиллаштирилган режа бўйича ўрганиши мумкин. Кимёдан ёки математика, биология, физика ва бошқа табиий фанлардан мактаб режасини муддатидан олдин тугатган, барча контрол ишларини топширган ўқувчига мактабда ўқиб юрган вақтидаёқ шу фанлар бўйича ўзи кирмоқчи бўлган коллежнинг биринчи курси имтиҳонларини ҳам топширишига имконият яратилади.

Американинг Юқори мактабларида шундай ўқитувчилар борки, улар коллежларнинг биринчи курсларида ўқитиладиган маълум фанлардан дарс беришлари ҳамда имтиҳон олишлари шарт. Америка мактабларида битириш имтиҳонлари йўқ. Олий ўқув юртларига кириш учун биздагидек кириш имтиҳонлари олинмайди. Бироқ ҳар бир абитуриент олий ўқув юртига кириш учун математика ва инглиз тилидан синов (тест) топширади. Бундай тестлар Америкада ҳар йили 3-4 марта ўтказилади. Синов саволлари китоб шаклида ҳар йили чоп этилади. Уларда мингга яқин машқлар, масалалар ва уларнинг ечимлари кўрсатилади. Синфларда қандай саволлар бўлиши бизга ўхшаб сир тутилмайди, балки очиқ-ойдин «математика ва инглиз тилидан бу йил мана шу саволларга жавоб бериш лозим» деб кўрсатилади. Ўқувчилар бу китобни олиб, кириш синовларига тайёрланади.

Америкада талабалар математика ва инглиз тилидан кириш синовларини 10-12 синфларда ўқиб юрган вақтларида, ўзларига қулай пайтда топшира оладилар.

Америка олий ўқув юртларига кириш учун белгиланган синов (тест)лар икки хил бўлади:

CAT (Схоластик аптитюд тест);

AKT (Американ коллеж тест) синовлари.

CAT синовлари мураккаброқ бўлади. Машхур университетларга кириш учун CAT синовларини топшириш шарт бўлади.

Япония таълимнинг шаклланиши 1867-1868 йилларда бошланган. Япония ўз олдига икки вазифани: 1-бойиш, 2-ғарб технологиясини Япония ишлаб чиқаришига киритиш масаласини қўяди ва бу ишни амалга ошириш учун биринчи галда таълим тизимини тубдан ўзгартириш кераклиги айтилади.

1872 йили «Таълим ҳақида қонун» қабул қилинди. Бунда япон таълими ғарб таълими билан уйғунлаштирилади. 1908 йил Японияда бошланғич

таълим мажбурий 6 йилликка айлантирилди. 1893 йили касб йўналишидаги дастлабки коллеж пайдо бўлди.

1946 йили қабул қилинган Конституция фуқароларнинг таълим соҳасидаги ҳуқуқ ва бурчларини белгилаб берди. Унда барча болалар бепул умумий таълим олишлари шарт эканлиги белгилаб қўйилган. Ҳозирги замон япон таълим тизимларининг таркиби қуйидагича: боғчалар, бошланғич мактаб, кичик ўрта мактаб, юқори ўрта мактаб, олий таълим тизимларига кирувчи ўқув юртлари. Болалар ёш хусусиятларига қараб 3, 2, 1 йиллик таълим курсларига жалб қилинади. Японияда мактабгача таълим муассасаларининг 59,9% хусусий, 40,8% муниципал, 0,3% давлатникидир.

Мажбурий таълим. Таълимнинг поғонаси 6 ёшдан 15 ёшгача бўлган болаларни ўз ичига олади. 6 йиллик бошланғич таълим ва 3 йиллик кичик ўрта мактаб, 9 йиллик мажбурий таълимни ташкил этади ва у бепулдир, текин дарсликлар билан таъминланган. Мухтож оилаларнинг болалари бепул нонушта, ўқув қуроллари, тиббий хизмат билан таъминланади. Зарур бўлган тақдирда уларнинг оилаларига моддий ёрдам кўрсатилади. Шу қаторда хусусий мактаблар ҳам мавжуд.

Юқори босқич ўрта мактаб 10, 11, 12 синфларни ўз ичига олади, бундай мактабларнинг кундузги, сиртки ва кечки бўлимлари мавжуд. Ўқувчиларнинг 95% кундузги мактабларда ўқийдилар.

Японияда ўқув йили 240 кун (АҚШ 180). Ўқув йили 1 апрелдан бошланиб мартда тугайди. Ёзги каникул июнь ойининг охирида бошланиб, августда тугайди. Дарслар 7 соатдан ўтилади.

Дорилфунунларга қатга ўрта мактабни ёки 12 йиллик оддий мактабни тугатган ўқувчилар қабул қилинади. У ерда 460 та университет бўлиб, 95 таси давлат тасарруфида, 34 таси муниципал, 331 таси хусусий, 1-тоифадаги университетларда ҳар бир ўқитувчига 8 нафар, 2-тоифали университетларда эса 20 тадан талаба тўғри келади. Университетларга қабул қилиш икки босқичга бўлинади: 1-босқичи турар жойда ўтказилади: бунинг учун япон, эски япон тили, математика, физика, химия, жамиятшунослик, тарих бўйича тест синовларидан ўтадилар.

Бу синовлардан ўтган ўқувчилар университетларга йўлланма оладилар ва яна синовдан ўтадилар. Хусусий университетларга эса тўғридан-тўғри тест топширилади. Бир қатор хусусий университетлар ўзининг узлуксиз шахобчасига эса (боғчадан бошлаб ҳамма босқичларни қамраб олади). Университетдан талабаларни ҳайдаб юбориш мумкин эмас. Лекин ўқиш муддатини чўзиш мумкин (4 йиллик ўқиш 5-6 йилгача чўзилиб кетиши мумкин).

Коллежлар:

1-кичик коллеж;

2-техник коллеж

3-махсус коллежларга бўлинади.

Уни битирган талабалар бакалавр дипломини олади ва университетнинг 3 ёки 4 курсларига қабул қилинади.

Жанубий Кореяда таълимҳақидаги қонун 1948 йилда қабул қилинган. Таълим тизимига асос қилиб анъанавий ғарб модели олинган: 6 йил-қуйи мактаб, 3 йил-ўрта, яна 3 йил-олий мактаб; сўнгра тўрт йиллик коллеж ва бакалавр унвони берилади; танланган фан яна 2 йил чуқур ўрганилгандан сўнг магистр унвонини олиш мумкин. Фан доктори бўлиш учун яна 3 йил вақт сарфлаш лозим.

Мамлакатда олий ўқув юр்தларининг ишлари яхши йўлга қўйилган. Кореяда 104 та олий ўқув юрти бор, уларнинг 80 фоизи хусусийдир. Ҳозир мамлакатда олий ўқув юр்தларида ўқишга қизиқиш жуда кучайиб кетган. Ҳар йили мактабларни битирувчиларнинг 40 фоизи ўқишга киради. Талабалар сони бўйича Корея дунёда биринчи ўринда туради. Лекин мактабгача таълим муассасалари ишида муаммолар бор. Талаб эҳтиёжни қондира олмаяпти. Шунинг учун 1982 йилда мактабгача тарбияҳақида қонун қабул қилинди. Бу ерда тарбияга болалар боғчасида асос солинишини яхши тушунишади. Шу туфайли бу тармоқ кейинги йилларда 60 фоизга кенгайди. Бунда диний ташкилотларнинг ҳиссаси каттадир.

Бошланғич мактаб масаласига келганда (бу мактабга олти ёшлилар келишади) синфларнинг тиғизлигини кузатиш мумкин. Ҳар синфда 50 нафаргача бола ўқийди. Дарс нағрузкалари ҳам кўпроқ. Лекин ўйинлар дам олиш ўқув дастурига киритилган. Шунинг учун дам олишга имконият бор.

Бошланғич мактабда дарс 40 минут давом этади. Ўрта мактабда эса дарслар 45 минут.

Олий мактабда дарснинг давомийлиги 50 минутга тенг. Бу ерда икки муҳим жиҳатга тўхталиб ўтиш зарур. Олий мактабга, албатта, кириш имтиҳонлари топшириб кирилади, ўқишлар пуллик.

Бошланғич мактабда 9 та фан ўқитилади. Корейс тилини ўрганишга алоҳида эътибор берилади. Бундан ташқари арифметика, айрим ижтимоий фанлар ҳам ўқитилади.

Ўрта мактабда фанлар яна 4 тага кўпайтирилган. 7-синфдан бошлаб чет тиллар ўргатилади. Мамлакатда инглиз тилига эътибор кучли. Кўпчилик бу тилда бемалол гаплаша олади. Чет тилларни ўқитишга ҳафтасига 4-5 соат ажратилган. Корейслар яна бир тилни-классик хитой тилини мажбурий равишда ўрганадилар. 8-синфдан бошлаб Хитой тарихи ўрганилади.

Хунар мактаблари Кореяда 600 тани ташкил этади. Бу мактабларнинг 45 фоизи бўлажак мулкдорларни тайёрлайди, 23 фоизида техник касб эгалари етишиб чиқади. қолган мактабларда денгизчилик, кишлок хўжалик ихтисослари ўзлаштирилади.

Шуниси диққатга сазоворки, бу мактабларга корхоналар оталик қиладилар. Таълимҳақидаги қонун талабларидан бири шудир.

Кореяда ҳам алоҳида иқтидорли болаларга эътибор кучли. Сўнги йилларда 5 та спорт, 6 та илмий мактаб очилган. Жисмоний тарбиянинг ривожланишига Сеул олимпиадаси катта таъсир кўрсатган.

Кореяда ногиронларга кўрсатилаётган ғамхўрликни ҳар қадамда кузатиш мумкин. Айтайлик, бу ерда аравачалар ёрдамида ҳаракатланувчилар учун ер

ости лифтлари мавжуд, махсус жиҳозланган паст қилиб қурилган телефон-автоматлардан ногиронлар бемалол фойдаланадилар, ривожланишдан орқада қолган болалар учун махсус мактаблар мавжуд. Бу мактабларнинг аксарияти хусусий ёки диний ташкилотларнинг хайрия маблағлари ҳисобига қурилган. Давлат мактабларида дин ўқитилмайди. Лекин 3-синфдан бошлаб «Одобнома» каби махсус фан жорий этилади. Бу фан 12-синфгача ўқитилиб, ҳафтасига 2 соат вақт ажратилган.

Бу фан ўз ичига динни ҳам қабул қилади. У қотиб қолган бир нарса сифатида эмас, кадрият сифатида ўқитилади. Бу бутун тарбия тизими натижасидир. Эҳромларга бориш, тарихий ёдгорликлар билан танишиш, маънавий тарихни ўрганиш мактаб фанининг мажбурий давоми ҳисобланади.

Мактаблар учун ўқитувчи кадрлар тайёрлаш масаласига ҳам катта эътибор берилади. Кореядаги барча талабаларнинг 6,5 фоизи бўлажак педагоглардир. Мамлакатда 11 та ўқитувчилар коллежлари мавжуд. Ҳар бир провинция ўз коллежига эга. Бошланғич синфлар ўқитувчиси бўлиш учун 2 йил ўқиш керак. Фан ўқитувчиси бирмунча кўпроқ ўқийди.

Кореяда ўқитувчининг иш ҳақи 700 долларга тенг. Агар бунга педагогика олий ўқув юртларига ўқишга киришдаги юқори танловни ҳам кўшадиган бўлсак, бу мамлакатда ўқитувчи касбининг эъзозланиши сабаблари аён дир.

Жанубий Кореяда таълимнинг обрўси нақадар катталагини қуйидаги мисолдан ҳам кўрсак бўлади:

Солиқлар тизимида таълимий солиқ жорий қилинган: ишлаб чиқарувчилар фойданинг маълум фоизини маорифга юборадилар. Давлат бюджетининг 24 фоизи таълимга сарфланади. Мамлакат президенти (у халқ таълими Давлат кенгашини бошқаради) шахсан провинциялар таълим бошқармалари (биздаги халқ таълими бошқармалари каби) бошлиқларини тайинлайди. Бу ҳам ушбу мамлакатда маорифга қанчалар зўр аҳамият берилишини кўрсатиб турибди.

3. Ҳамдўстлик мамлакатларида касб таълими.

Россияда умумий таълим ўз ичига бошланғич, асосий ва ўрта (тўлиқ) таълимни қамраб олади. Ўрта мактабда ўқиш муддати 11 йилни ташкил этиб, бундан 1-4-синфлар бошланғич, 5-9 синфлар-асосий, 10-11-синфлар тўлиқ ўрта таълим дастури асосида таълим оладилар. Ишчи ёшлар учун кечки мактаблар тизими ҳам сақланиб қолган. Кейинги йилларда бундай таълим анча қисқарган. Шу билан бирга икки ёки ундан ортиқ сменадаги мактаблар ҳам қисқарган.

Иқтисодий қийинчиликлар Россияда умумий таълим мактабининг бир ўқувчисига сарфланадиган ҳаражат миқдори камайишига олиб келди. Таълим беришнинг янги шакллари ва нодавлат таълим муассасалари пайдо бўлди. Ўрта мактаблар ва ўқитувчилар ўқув дастури ва адабиётларни мустақил танлаш имкониятига эга бўлдилар. Ижтимоий фанларнинг мазмуни анча ўзгарди; сиёсатшунослик, социология, иқтисодиёт, ҳуқуқ каби ижтимоий-иқтисодий фанлар бўйича қатор факультатив курслар ташкил этилди,

мактабларда информатика, экология, ҳаёт фаолияти хавфсизлиги асослари каби янги предметлар ўқитила бошланди.

Россияда умумий ўрта таълим мактаблари сони 70 мингга яқин бўлиб, уларда 20 миллион бола таҳсил олмақда. 7 ёшдан 17 ёшгача болаларни ўрта таълимга жалб этилиши жиҳатидан Россия жаҳонда юқори ўринлардан бирида туради, у 81%ни ташкил этади.

Россияда касбий таълимнинг учта даражаси бор: Бошланғич даража-бошланғич касбий таълим берувчи ўқув юртлари (ПТУ) квалификацияли ишчи ва хизматчиларни етиштириб чиқаради. Буларда ўқиш муддати, ўқувчининг маълумот даражасига боғлиқ. 9-синфни тугатганлар 2-3 йил, 11-синфни битириб келганлар 1 ёки 2 йил таҳсил олишади. Техникум мақомига тенг бўлган 3-4 йиллик ўқув юртлари ҳам мавжуд.

Ўрта даража- амалиётчи мутахассисларни тайёрлашга қаратилган. У икки асосий таълимий дастур: базавий ва оширилган даражада амалга ошади. Базавий даража дастурини эгаллагандан сўнг битирувчига "техник" ихтисослиги берилади. Оширилган даражада яна 1 йил чуқурлаштирилган ҳолда ўқиб чиқади, унга "катта техник" ихтисослиги берилади. Бундай ихтисослик берадиган ўқув муассасалари техникум ёки коллеждир.

Олий даража- университет, академия ёки институтларда берилади. Олий таълимнинг мазмунига қўйилган талаблар, ўқув юкламаси миқдори ва битирувчининг тайёргарлик даражасига қўйиладиган талаблар касбий олий таълимнинг давлат стандартлари билан белгиланади.

Олий таълимдан кейинги маълумот.

Фан номзоди даражаси Россияда дипломли олимнинг биринчи визит карточкаси ҳисобланади. Номзодлик илмий даражасини олиш учун олий маълумотга эга бўлиш, номзодлик минимумларини (улар учта) топшириш, диссертация ёзиш, уни диссертацион кенгашда ҳимоя қилиш ва Россия Федерацияси таълим вазирлиги қошидаги Олий Аттестация Комиссияси назоратидан ўтиш лозим бўлади. Номзодлик даражаси қуйидаги шаклларда олиниши мумкин:

Кундузги аспирантура;

Сиртқи аспирантура;

Тадқиқотчилик

Мустақил.

Докторантурага фан номзоди даражасига эга бўлганлар қабул қилинади. Ёш чегараси ўрнатилмаган. Докторантурада ўқиш муддати уч йилдан ошмаслиги лозим.

Россия олий таълим муассасаларида бериладиган таълим даражаси бошқа хорижий давлатларга қараганда анча юқори. Илғор Россия университетлари, бу аввало, хусусий илмий мактаблардир. Ядро физикаси соҳасидаги йирик кашфиётлари учун академик А.Д.Сахаров ва Ландаудан Санкт-Петербург ва Москва университетлари ҳақли равишда фахрландилар.

Ҳозирда Россияда 400 га яқин нодавлат олий ўқув юртлари фаолият юргизиб, уларда 270 минг талаба таҳсил олмақда. Россия университетларини

битирган мутахассислар ғарб давлатларида ҳам тан олиниб, улар йирик фирмаларда юқори даражаларга эришмоқдалар.

Таълим билан боғлиқ кўшимча хизматлар ҳақи (ўқув адабиётлари нархи, кутубхона, фондлардан фойдаланиш, яшаш каби) Россияда бошқа давлатлардан кўра анча паст. Масалан, интернет маълумотига кўра, Лондондаги резиденцияда бир ҳафта яшаш 1 кишига 630 долларга турса, Москвада университетга яқин жойдаги икки хонали квартирада яшаш бир ойга 300 долларга тушади.

Назорат саволлари

1. Касб таълимига тегишли илғор чет эл тажрибасини ўрганиш бўйича қиёсий таҳлилни изоҳлаб беринг.
2. Германия касб таълимининг илғор тажрибаларини тушунтириб беринг.
3. , Франция касб таълимининг илғор тажрибаларини тушунтириб беринг.
4. АҚШ касб таълимининг илғор тажрибаларини тушунтириб беринг.
5. Жанубий Корея касб таълимининг илғор тажрибаларини тушунтириб беринг.
6. Япония касб таълимининг илғор тажрибаларини тушунтириб беринг.
7. Ҳамдўстлик мамлакатлари касб таълимининг илғор тажрибаларини тушунтириб беринг.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Давлатов К., Воробьёв А., Каримов И. Меҳнат ва касб таълими назарияси ҳамда методикаси. - Тошкент., Ўқитувчи, 1992. - 320 б.
2. Шарипов Ш.С., А.И.Воробьёв, Н.А.Муслимов, М.Исмоилова касб таълими педагогикаси. - Тошкент., 2005. - 58 б.
3. Толипов Ў.Қ., М.Баракаев, Ш.С. Шарипов касб таълими педагогикаси.- Тошкент.: 2003. – 88б.
4. Ҳайдаров Б., Б.Нуридинов ва бошқалар Таълим самарадорлигини ошириш йўллари. – ЎМКХТРИ. Тошкент.: 2002.- 184б.

4- маъруза. Касб таълим ўқитувчисининг ўқув машғулотида инновацион технологиялардан фойдаланиш маҳорати, ижодкорлиги ва новаторлиги. Ўқув фанларини интеграциялаш турлари, йўналишлари, типлари, функциялари.

Режа:

1. Касб таълимини умумий ўрта таълим ва олий таълим билан интеграциялаш омиллари.
2. Касб таълимининг илмий тадқиқот ишлари билан интеграцияси.
3. Касб таълимини умумий ўрта таълим ва олий таълим таълим билан интеграцияси.

Таянч тушунчалар: интеграция, узлуксиз таълим, таълимнинг ижтимоийлашуви, ижодкорлик, новаторлиги, функция.

1. Касб таълимини умумий ўрта таълим ва олий таълим билан интеграциялаш омиллари.

Маълумки, Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги қонунининг 9 – моддасида, Ўзбекистон Республикасида таълим тизимининг ягона ва узлуксизлиги белгилаб қўйилган.

Узлуксиз таълим кадрлар тайёрлаш тизимининг асоси, Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий тараққиётини таъминловчи, шахс, жамият ва давлатнинг иқтисодий, ижтимоий, илмий-техникавий ва маданий эҳтиёжларини қондирувчи устувор соҳа ҳисобланади. У ижодкор, ижтимоий фаол, маънавий бой шахс шаклланиши ва юқори малакали рақобатбардош кадрлар илдам тайёрланиши учун зарур шарт-шароитлар яратади.

Узлуксиз таълимни қуйидаги тамойиллари асосида ташкил этилади ва ривожлантирилади:

- таълимнинг устуворлиги - унинг ривожланишининг биринчи даражали аҳамиятга эга эканлиги, билим, таълим ва юксак интеллектнинг нуфузиллиги;

- таълимнинг демократлашуви - таълим ва тарбия услубларини танлашда ўқув юртли мустақиллигининг кенгайтилиши, таълимни бошқаришнинг давлат-жамият тизимига ўтилиши;

- таълимнинг инсонпарварлашуви-инсон қобилиятларининг очилиши ва унинг таълимга нисбатан бўлган турли-туман эҳтиёжларининг қондирилиши, миллий ва умумбашарий қадриятлар устуворлигининг таъминланиши, инсон, жамият ва атроф-муҳит ўзаро муносабатларининг уйғунлашуви;

- таълимнинг ижтимоийлашуви-таълим олувчиларда эстетик бой дунёқарашни ҳосил қилиш, уларда юксак маънавият, маданият ва ижодий фикрлашни шакллантириш;

- иқтидорли ёшларни англаш, уларга таълимнинг энг юқори даражасида, изчил равишда фундаментал ва махсус билим олишлари учун шарт-шароитлар яратиш.

Шулардан келиб чиққан ҳолда касб таълимини умумий ўрта ва олий таълим билан интеграциялаш омиллари белгилаш мумкин.

касб таълимини умумий ўрта ва олий таълим билан интеграциялашнинг муҳим омиллари қуйидагилардан иборат:

- республиканинг демократик ҳуқуқий давлат ва адолатли фуқаролик жамияти қуриш йўлидан изчил илгарилаб бораётганлиги;

- Ўзбекистон Республикасида таълим тизимининг ягона ва узлуксизлиги;

- узлуксиз таълимни фан ва ишлаб чиқариш билан интеграциялаш пухта механизмларининг ишлаб чиқарилганлиги ва амалиётга жорий этилганлиги;

- Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятига интеграцияси, республиканинг жаҳондаги мавқеи ва обрў-эътиборининг мустаҳкамланиб бораётганлиги.

2. Касб таълимининг илмий тадқиқот ишлари билан интеграцияси.

Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги қонуни ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»и да фан билан таълим жараёнининг алоқаларини ривожлантириш масалаларига катта эътибор берилган ва бу борада бир қатор вазифалар белгилаб берилган.

Фан билан таълим жумладан, ўрта-махсус, касб-хунар таълими жараёнининг алоқаларини ривожлантиришда касб (ўрта-махсус, касб-хунар) таълимининг илмий тадқиқот ишлари билан интеграцияси катта ўрин тутуди.

Ўрта-махсус, касб-хунар таълими, унинг муаммолари ва ечимлари, истиқболлари соҳасида илмий изланишлар олиб борувчи олимлар томонидан ўрта-махсус, касб-хунар таълим ва кадрлар тайёрлаш соҳасида илғор амалий илмий тадқиқотлар ўтказилади. Таълим сифати давлат таълим стандартларига мувофиқ келишини ўрганиш ва уни муваффиқлаштиришни ташкил этиш ва таъминлаш мақсадида педагогика ва таълим соҳасида илмий тадқиқотлар натижалари асосида илмий-услубий қўлланмалар ишлаб чиқиб амалиётга қўллашади.

Фундаментал ва амалий фан соҳасидаги илмий кадрларнинг ўрта-махсус, касб-хунар таълими жараёнидаги кенг иштироки таъминланади ва шу орқали, ўрта-махсус, касб-хунар таълими, педагогик ва илмий-тадқиқот жараёнларининг алоқаси-интеграцияси йўлга қўйилади, ёшларнинг фан-техникасоҳасидаги ижодкорлиги ҳар томонлама кенгайади, улар Давлат томонидан қўллаб-қувватланади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашнинг 1992 йил 2 июлдаги ва 1997 йил 29 августдаги қарорларига биноан " Таълим тўғриси"даги Қонунлари ҳамда унинг янги мукаммаллаштирилган варианты, 1997 йил 29 августдаги қарорларига биноан "Кадрлар тайёрлаш миллий дастур" и амалга киритилди. Бу ҳужжатларда таълимнинг жамиятни ижтимоий - иқтисодий, маданий - маънавий ривожлантиришнинг устувор соҳаси эканлиги эътироф этилиб, таълим соҳасида давлат сиёсатининг асосий тамойиллари, таълим тизими ва уни бошқариш тартиби, педагог ходимларнинг ҳуқуқлари, вазифалари ва масъулияти каби масалалар қаторида фан ва таълим жараёнлари алоқаларини

ривожлантириш, ишлаб чиқариш ва таълим тизими интеграциялашувини ривожлантиришнинг қонуний асослари ва йўллари белгилаб берилди.

Республика халқ таълимининг асосий мақсадлари демократик эркин давлат қуриш, бозор иқтисодиёти муносабатларига босқичма - босқич ўтиш билан боғланган. Зеро, эски таълим - тарбия тизими билан янги жамият барпо қилиб бўлмаслиги исбот талаб этмайдиган ҳақиқатдир. Шунинг учун ҳам халқ таълими тизимининг барча соҳаларида турли йўналишдаги янги режалар, дастурлар, концепциялар ва низомлар ишлаб чиқилмоқда, республикамизнинг порлоқ истиқболини белгилаб берадиган мукамал узлуксиз таълим тизимини яратиш ва уни такомиллаштириш устида қизғин иш олиб борилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси ҳаётида содир бўлаётган ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маънавий ўзгаришлар халқ таълими тизимида ўз аксини топтоқда. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, Ўзбекистон Фанлар Академияси, Республика педагогика фанлари илмий - тадқиқот институти, Республика ўқув-методика маркази, педагогика ўқув юртлари олимлари ва илғор ўқитувчилари билан ҳамкорликда таълим мазмунини янгилаш соҳасида илмий изланишлар бўйича бир қатор ишлар амалга оширилмоқда.

"Фан-техника-ишлаб чиқариш" тизимининг ҳар бир таркибий қисми маълум даражада мустақил бўлиб, уларнинг ҳар бири фан-техника тараққиётида ўзига хос вазифаларни бажаради ва аниқ тараққиёт қонуниятларига эга.

Фан илмий тадқиқотлар асосида-ғояларни жамлайди, техника-уни янги машина ва технологияда моддийлаштиради, касб таълими асоси бўлган бериш орқали мутахассислар билан таъминладиган ишлаб чиқариш ўз навбатида фан, илмий тадқиқотлар ва техника ютуқларини амалиётда қўллайди. Ўрта-маҳсус, касб-ҳунар таълими, унинг муаммолари ва ечимлари, истиқболлари соҳасида илмий изланишлар фундаментал ва амалий фанлар доирасида олиб борилганлиги сабаб **ушбу фанлардан бирортаси** илмий тадқиқотлар жараёнида-етакчи омил бўлиб, касб таълимини тадқиқ қилишда "фан-илмий тадқиқотлар-техника-касб таълими-ишлаб чиқариш" тизимининг асосий бўғини, "ишлаб чиқариш жараёнини оддий меҳнат жараёнидан илмий тадқиқотлар жараёнига" айлантириш асоси ҳисобланади. Фан-илмий тадқиқотлар-техника-касб таълими - ишлаб чиқариш интеграцияси таълим интеграциясининг асосий йўналиши сифатида дидактик мосланган кўринишда ҳам намоён бўлади. Иккинчи томондан, фан умумтаълим ва маҳсус ихтисослик туркумидаги ўқув предметлари доирасида умумий ва касб таълими мазмунининг шаклланиш манбаларидан бири ҳисобланади ва асосий илмий билимлар мажмуида ўз аксини топади. Замоनावий илмий билимларга оид ғоялардан бири уларни интеграциялаш ғояси ҳисобланади. Илмий билимларни интеграциялаш ғояси ўрта-маҳсус, касб-ҳунар таълими тизимида ҳам ўз аксини топиши зарур.

Касб таълимининг илмий тадқиқот ишлари билан интеграцияси мазмун моҳиятини тўлароқ онглаш учун аввалом-бор “интеграция” тушунчасининг ўзини кўриб чиқамиз.

"Интегрция" тушунчасига интеграцияланадиган объектларнинг моҳиятига кўра турлича таъриф бериш мумкин. Масалан:

- "мамлакатлар интеграцияси" тушунчаси остида дунёдаги бир қанча мамлакатларнинг иқтисодий, илмий-техник ҳамкорлиги;

- "ишлаб чиқариш интеграцияси" тушунчаси орқали саноат, агросаноат ёки илмий-ишлаб чиқариш мажмуалари тушунилади. "Фанлар интеграцияси" дейилганда эса билимлар синтезининг турли шакллари тушунилади.

Умуман, илмий адабиётларда "интеграция" тушунчасига куйидагича таъриф берилган "интеграция-бу айрим таркибий қисмларнинг янги хосса ҳосил қилиб бир бутун бирлашиш жараёнидир". Педагог олим В.П.Кузьминнинг хулосасига кўра, интеграция-тизимли ёндошувдан иборатдир. Чунки "тизим"-бир бутуннинг объектив шакли, "интеграция" эса айрим қисмларнинг бирлашиш механизми ва натижасидир.

Биз, "интеграция" тушунчасига берилган турли хил изоҳларни умумлаштирган ҳолда, бу жараёни у ёки бу фаннинг уларни унификациялар ва мажмуалаштиришга олиб келадиган таркибий қисмларнинг ягона дунёқараш мантикий-методологик ўзаро таъсири жараёни деб биламиз.

Ўрганиб чиққан илмий тадқиқотларимизда "интеграциялаш, интеграциялаш жараёни" тушунчаси билан бир қаторда "дифференциялаш, дифференциялаш жараёни" тушунчаси ҳам учрайди. Интеграциялаш ва дифференциялаш жараёни инсон тафаккурининг икки жиҳати бўлиб, бир томондан, олам-ягона бутунлик сифатида, иккинчи томондан чуқур аниқ қонуниятлар ва сифати ўзига хос турли хил таркиблар системалар сифатида намоён бўлади. Бу иккита жараён бир-бирини диалектик тақозо қилади, тўлдиради ва бири иккинчиси орқали намоён бўлади.

Кўпчилик фалсафа соҳасидаги тадқиқот ишларида интеграция ва дифференциация жараёнларининг ўзаро муносабати ўзгармас ва қўзғалмас эмаслиги таъкидланади.

Илмий билимлар тараққиётининг турли босқичларида бу жараёнлардан биттаси иккинчисидан маълум вақт мобайнида устунлик қилиши мумкин. Фан - техника тараққиётининг ҳозирги босқичида, интеграция жараёни дифференциация жараёнига нисбатан устунлик қилмоқда. Шубҳасиз, илмий билимлар дифференциацияси фан, техника тараққиётида маълум аҳамиятга эга, аммо у ҳал қилувчи аҳамият касб этмайди. Бу вазифани илмий билимлар интеграцияси жараёни бажаради.

Ҳозирги кунда фанлар таълимининг, жумладан касб таълимининг илмий тадқиқот ишлари билан интеграцияси муаммосига эътибор ортиб бормоқда. Бу ҳолат ўз навбатида табиат ва жамият тараққиёти муаммоларининг мажмуавий характерда эканлигини исботламоқда, яъни уларнинг ечими бир қанча фанларнинг ютуқларини амалда таълим жараёнида қўллаш билан боғлиқдир.

Ҳозирги даврда таълимнинг, жумладан касб таълимнинг илмий тадқиқот ишлари билан интеграциясининг янги замонавий тури билишнинг умумий илмий шакллари ва воситалари пайдо бўлиши билан боғлиқ. Фан-техника тараққиётининг ҳозирги босқичида уларнинг шаклланиш манбалари касб таълимида ўрганилувчи табиий, техник, педагогик, методик, гуманитар ва бошқа фанлар орқали ўзлаштириб олинувчи умумий илмийлик тусини берувчи тушунчалар ҳисобланади. Зеро таълимнинг, жумладан касб таълимнинг илмий тадқиқот ишлари билан интеграцияси кўп тушунчаларга умумий илмий тус бериш ва уни шакллантириш асосида намоён бўлмоқда.

3. Касб таълимини умумий ўрта таълим ва олий таълим таълим билан интеграцияси.

Касб таълимини умумий ўрта таълим ва олий таълим таълим билан интеграциясини таъминлашга “Таълим тўғрисида” ги қонунда белгилаб берилгандек таълим тизимининг узлуксизлиги асос бўлади.

Узлуксиз таълим тизимининг бир бўғини бўлган умумий ўрта таълим, ўрта-махсус, касб таълими ва олий таълимнинг узлуксизлиги ва изчиллиги ҳамда ўзаро интеграцияси давлат таълим стандартлари асосида, тегишли таълим дастурларининг изчиллиги асосида таъминланади.

Кадрлар тайёрлаш миллий моделининг ўзига хос хусусияти мустақил равиҳдаги тўққиз йиллик умумий ўрта ҳамда уч йиллик ўрта махсус, касб таълимини жорий этгандан иборатдир. Бу эса, умумий таълим дастурларидан ўрта махсус, касб таълими дастурларига изчил ўтишини таъминлайди.

Умумий таълим дастурлари: мактабгача таълим, бошланғич таълим (I-IV синфлар), умумий ўрта таълим (I-IX синфлар), ўрта махсус, касб таълимини қамраб олади.

Умумий ўрта таълим. Тўққиз йиллик (I-IX синфлар) ўқишдан иборат умумий ўрта таълим мажбурийдир. Таълимнинг бу тури бошланғач таълимни (II-V синфлар) қамраб олади ҳамда ўқувчиларнинг фанлар асослари бўйича мунтазам билим олишларини, уларда билим ўзлаштириш эҳтиёжини, асосий ўқув-илмий ва умуммаданий билимларни, миллий ва умумбашарий кадриятларга асосланган маънавий-ахлоқий ғазилатларни, меҳнат кўникмаларини, ижодий фикрлаш ва атроф-муҳитга онгли муносабатда бўлишни ва касб танлашни шакллантиради. Умумий ўрта таълим тугалланганидан кейин таълим фанлари ва улар бўйича олинган баҳолар кўрсатилган ҳолда давлат томонидан тасдиқланган намунадаги аттестат берилади.

Умумий ўрта таълимнинг касб таълими билан изчиллиги ва интеграциясини таъминлаш учун қуйидагилар зарур:

-мактабнинг I-IX синфлари доирасида сифатли умумий ўрта таълим олишни таъминловчи давлат таълим стандартларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш, бунда академик лицейлар ва касб-хунар коллежларидан олдин ва кейин олинган таълим дастурлари билан мантикий боғлиқлиги ҳамда бир бирини тақрорламаслигини ҳисобга олиниши лозим;

- таълим беришнинг илғор педагогик технологияларини, изчиллиги ва интеграцияси таъминланган замонавий ўқув-услубий мажмуаларни яратиш ҳамда ўқув-тарбия жараёнини дидактик жиҳатдан таъминлаш.

Ўрта-махсус, касб-хунар таълими.

Умумий ўрта таълим негизда ўқиш муддати уч йил бўлган мажбурий ўрта махсус, касб таълими узлуксиз таълим тизимидаги мустақил тури бўлиб унда-академик лицей ёки касб-хунар коллежида ўқиш йўналиши ўқувчилар томонидан ихтиёрий танланади.

Академик лицей давлат таълим стандартларига мувофиқ ўқувчиларнинг имкониятлари ва қизиқишларини ҳисобга олган ҳолда уларнинг жадал интеллектуал ривожланиши чуқур, соҳалаштирилган, табақалаштирилган, касбга йўналтирилган таълим олишини таъминлайди.

Бу таълим турида ўқувчилар ўзлари танлаб олган таълим йўналиши бўйича (гуманитар, техника, аграр ва бошқа соҳалар) билим савияларини ошириш ҳамда фанни чуқур ўрганишга қаратилган махсус касб-хунар кўникмаларини ўзларида шакллантириш имкониятига эга бўладилар ва бу кўникмаларни бирор бир олий таълим муассасаларида давом эттириш ёки меҳнат фаолиятида қўллашлари мумкин.

Касб-хунар коллежи тегишли давлат таълим стандартлари доирасида ўқувчиларнинг касб-хунарга мойиллиги, билим ва кўникмаларини чуқур ривожлантириш, танлаб олинган касб-хунар бўйича бир ёки бир неча ихтисосни ҳамда тегишли ўқув фанларидан чуқур назарий билим олиш имконини беради.

Академик лицейлар ва касб-хунар коллежларининг битирувчиларига таълимнинг кейинги босқичларида ўқишни давом эттириш ёки эгалланган ихтисос ва касб-хунар бўйича меҳнат фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини берувчи диплом берилади.

Ўрта махсус, касб таълими жараёнида умумий ўрта таълимнинг касб таълими билан изчиллиги ва интеграциясини таъминловчи интеграциялашган билим, амалий кўникма ва малакалар бериш учун қуйидагилар зарур:

- умумий ўрта таълим негизда таълимни давом эттирувчи академик лицейлар ва касб-хунар коллежлар фаолият кўрсатишининг норматив базаларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш;

- ўрта махсус, касб таълими ўқув муассасалари учун умумий ўрта таълим ва олий таълим билан изчиллиги ва интеграциясини таъминловчи таълим ва касб-хунар дастурлари, ўқув-услубий мажмуалар ишлаб чиқиш;

- академик лицейларнинг ўқувчилари меҳнат фаолияти кўникмаларини эгаллашлари учун ихтисослаштирилган ва интеграциялашган дастурлар ишлаб чиқиш ва жорий этиш;

Олий таълим ўрта махсус, касб таълими негизига асосланган ҳамда икки (бакалаврият ва магистратура) босқичдан иборат узлуксиз таълим тизимидаги мустақил тури ҳисобланади.

Олий таълим муассасаларига талабалар қабул қилиш давлат грантлари негизда ва пулик-шартномавий асосда амалга оширилади.

Олий таълимнинг биринчи босқичи бўлган бакалаврият - мутахассисликлар йўналиши бўйича фундаментал ва амалий билим берадиган, таълим муддати камида тўрт йил давом этадиган таянч олий таълимдир.

Бакалаврлик дастури тугалланганидан сўнг битирувчиларга давлат аттестацияси якунларига биноан касб бўйича "бакалавр" даражаси берилади ва улар давлат томонидан тасдиқланган намунадаги, касб-хунар фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини берадиган дипломга эга бўлишади.

Олий таълимнинг иккинчи босқичи бўлган магистратура аниқ мутахассислик бўйича фундаментал ва амалий билим берадиган, бакалаврият негизида таълим муддати камида икки йил давом этадиган олий таълим хисобланади.

"Магистр" даражасини берадиган давлат малакаат тест ацияси магистрлик дастурининг интихосидир. Магистрларга давлат томонидан тасдиқланган намунадаги, касб-хунар фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини берадиган диплом берилади.

касб таълимини олий таълим таълим билан интеграциясини таъминлаш учун куйидагилар зарур:

-касб таълимининг олий таълим таълим билан узлуксизлиги ва интеграциясини таъминлавчи бакалаврият ва магистратура учун давлат таълим стандартларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш;

-таълимнинг фан ва ишлаб чиқариш билан ҳамда узлуксиз таълим тизимининг бўғинлари (турлари) ўзаро интеграцияси таъсирчан механизмларини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш.

Назорат саволлари

1. Касб таълимини умумий ўрта таълим ва олий таълим билан интеграциялаш омиллари.

2. Касб таълимининг илмий тадқиқот ишлари билан интеграцияси.

3. Касб таълимини умумий ўрта таълим ва олий таълим таълим билан интеграцияси.

4. Касб таълим ўқитувчисининг ўқув машғулотларида инновацион технологиялари.

5. Касб таълими ўқитиш жараёнида педагогик маҳорати, ижодкорлиги ва новаторлиги.

6. Ўқув фанларини интеграциялаш турлари, йўналишлари, типлари, функциялари.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Давлатов К., Воробьёв А., Каримов И. Меҳнат ва касб таълими назарияси ҳамда методикаси. - Тошкент., Ўқитувчи, 1992. - 320 б.

2. Шарипов Ш.С., А.И.Воробьёв, Н.А.Муслимов, М.Исмоилова касб таълими педагогикаси. - Тошкент., 2005. - 58 б.

3. Толипов Ў.Қ., М.Баракаев, Ш.С. Шарипов касб таълими педагогикаси. – Тошкент.: 2003. – 88б.

4. Ҳайдаров Б., Б.Нуридинов ва бошқалар Таълим самарадорлигини ошириш йўллари. – ЎМКХТРИ. Тошкент.: 2002.- 184б.

5-март. Ўқитиш жараёнида таълим-тарбиянинг узвийлиги ва узлуксизлиги. Касбий таълимда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш.

Режа:

1. Касбий таълимда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш.
2. Ўқитиш жараёнида таълим-тарбиянинг узвийлиги ва узлуксизлиги.

Таянч тушунчалар: мустақил таълим, мотивацион, реконструктив, эвристик, ижодий, синтез.

Касбий таълимда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш.
«Мустақил таълим»-тушунчаси педагогик луғатларда-ўқув юртидан ташқари, мустақил ўрганиш туфайли эгалланадиган таълим туридир, деб таърифланган. Айти вақтда «Мустақил таълим олиш», «Ўзини тарбиялаш», «Мустақил ўқиш» тушунчаларидан синонимлар сифатида фойдаланилмоқда.

Педагог олим А.К.Бушлянинг фикрича, «Мустақил таълим—бу таълим олишнинг алоҳида тизимли ёндашишга асосланган мустақил ишлар йиғиндиси».

Мустақил таълим – талабаларга берилган мураккаблик даражаси билан фарқланмайдиган топшириқлар, амалий вазифаларни аудиторияда ва аудиториядан ташқарида ижодий ва мустақил бажаришлари натижасида уларда назарий билим, амалий кўникма ва малакаларни шакллантиришга қаратилган фаолият деб тушунишимиз мумкин. Бунда улар бажарган мустақил ишлар дидактик мақсади, шахсий ёки жамоага мўлжалланганлиги, ўзлаштириш усуллари, шаклига бажариш ўрнига қараб фарқланади. Талабаларда мустақил онгли фаолиятини шакллантириш таълим жараёнида муҳим омил ҳисобланади. Унинг назарий, амалий, илмий, методик ва педагогик асослари таҳлил қилинса ва мустақил таълимнинг энг самарали шакллари, воситалари танланса онгли мустақил таълим фаолиятини шакллантиришда ижобий натижаларига эришиш мумкин. Бунда ўтиладиган мавзунинг амалиёт билан узвийлиги, илмийлиги ва материалларнинг қизиқарлилиги, мавзуларнинг тизимлилиги, топшириқ ва вазифаларнинг кўп

кирралилиги, ўзаро боғлиқлиги муҳимдир. Аммо энг асосийси талабаларни мустақил онгли фаолиятини шакллантиришда уларнинг интилиш ва кизиқишларини ҳисобга олиш, талабалар эгаллаган билимларини амалиётда қўллай олишлари, талабаларни ижтимоий фойдали, тарғибот–ташвиқот ишларида иштирок этишларини таъминлашдан иборат. Педагог олим А.К.Бушля «мустақил иш» терминини аниқлаштириб, шундай қўшимча қилади: «Мустақил иш кўпгина ҳолларда мустақил таълим даражасига ета олмаслиги мумкин».

Мустақил таълим бевосита мустақил фикрлаш билан боғлиқ бўлганлиги сабабли мустақил фикрлашга берилган таърифга ҳам тўхталиб ўтсак: «Мустақил фикрлаш - инсоннинг ўз олдида турган муаммони мақсад ва вазифаларни белгилаган ҳолда ўз билими ва ҳаётий тажрибаларига таяниб турли йўл, усул, воситалар ёрдамида, ўзининг интеллектуал имкониятлари даражасида мустақил равишда ҳал қилишдан иборат бўлган ақлий фаолиятидир».

Ёшларнинг мустақил иш бажариш кўникмаларини шакллантириш турли ўқув предметларида ҳам амалга оширилиши мумкин. Масалан: математик олимлар С.И.Демидова ва Л.О.Денишевлар мустақил таълимга қуйидагича таъриф беришган:

«Мустақил ўқув ишлари ўқувчиларнинг ўқитувчи томонидан фаол ташкил этилган, олдига қуйилган дидактик мақсадларни бажаришига йўналтирилган ва шунга махсус ажратилган вақт тушунилади. Билимларни қидириш, уларни англаб етиш, мустаҳкамлаш, кўникма ва малакаларни шакллантириш ва ривожлантириш билимларини умумлаштириш ва тизимлаштириш жараёни тушунилади».

Бу таърифда фаолиятнинг мавжуд хусусиятлари: фаолиятлилик, тизимлилик, мақсадга йўналганлик, мустақиллик ҳақида сўз юритилган. Бироқ мустақил таълимнинг бир жиҳати сифатида мустақиллик тилга олинган. Мустақил тафаккур таълимнинг бир қисми бўлиши мумкин.

Бўлажак касб таълими йўналиши бакалавр ўқитувчиларида педагогик мустақил билим олишга қизиқиш, талаб ва қобилиятни педагогик маданиятни такомиллаштиришга чорловчи омил сифатида шакллантириш лозим. Муаммони ҳал этишнинг педагогик жиҳати-касб таълими йўналиши талабалари бўлажак ўқитувчи бакалаврлардан педагогик такомиллашишини, касбий ўқитишни чуқурлаштиришни, педагогик малакасини оширишни талаб қилади.

Касб таълими йўналиши талабаларини кузатиш давомида маълум бўлишича онгли қизиқиш мустақил фаолиятга ундовчи, ҳаракат уйғотувчи куч бўлиб ҳисобланади.

Айнан касбий фанларга онгли қизиқиш касбий таълим йўналиши талабаларида амалий машғулотларда мустақил англаш, тафаккурни шакллантириш ва кенг, чуқур идрок эта олиш жараёнларига интилишни уйғотади. Касбий таълим йўналиши талабаларининг мустақил таълимга **мотивацион** муҳитлари бошқа манбалар, касбга бўлган қизиқишлардан шаклланади. Касбларга бўлган интилиш асосида, янгиликка йўналтирилган интилиш жараёнида мустақил таълимга эҳтиёж вужудга келади. Касбдаги қониқишгина шахсни ўз устида ишлаш, билимларга янгича ёндашувга мажбур этади. Онгли қизиқиш-мустақил фаолиятнинг энг муҳим кўрсаткичи, юқори даражасидир. Бунда эса фанлардан дарс берадиган ўқитувчилар маҳоратининг даражасига боғлиқдир. Фақат шундагина ўқувчиларда у ёки бу фан ёки касб мутахассисликка қизиқиш шаклланади. Ўқувчилар барча касб сирларидан хабардор бўлишлари учун вақт етишмасида уларда қизиқишга илк қадам қуйишларида ўқитувчи берадиган маълумотларнинг аҳамияти каттадир.

Талабаларнинг мустақил таълимига методик жиҳатдан раҳбарлик қилишда уни ривожлантириш йўллари йўналишини ўрганиб чиқиш давр талабидир. Энг барқарор рағбатлантириш усули бу касбий меҳнат ҳамда ишга ижодий ёндашув фаолиятидир. Ёшларни турли-туман амалий, ижтимоий, ташкилий,

ижодий фаолиятга жалб этиш ҳам мустақил таълим самарадорлигини ошириш омилидир.

Мустақил таълим жараёни қандай амалга оширилиши, унинг ривожланиши, ўзлаштирилган билимлар асосида мустақил таълим фаолияти даражаларини қуйидагича мезонлар билан белгилаш мумкин:

- мақсадга йўналтирилган, мотивацион муҳитга асосланган мустақил таълим;

- мустақил тафаккур жараёнини таъминловчи кўникмалар;

- мустақил таълим фаолиятини ташкил этишга йўналтирилган кўникмалар;

Тафаккур кўникмаларнинг даражаси ўта фаол ҳаракатли бўлади. Бунда талаба мустақил тафаккур билан ўзининг биринчи қадамларини қўяди. Ўқув фанлари мақсадини, уй вазифаларини теран англайди. Уларни бажаришда кўшимча адабиётларга мурожаат қилади, ўтилган мавзуларни қайта кўриб чиқади. Кўпгина талабалар уйга берилган маъруза матнлари устида ишлайдилар, маърузалар, рефератлар тайёрлашда илмий – оммабоп, даврий нашрлардан фойдаланадилар. Талабалар тафаккури кўникмаларини ривожлантиришнинг қуйи даражаси асосан қийинчилик билан кечади. Барча талабалар бу даражада мустақил таълимни ўқитувчи раҳбарлигида амалга оширадилар. Уларда ташкилий кўникмалар даражаси юқори бўлмай, улар ўз олдиларига онгли вазифалар қўя олмайдилар, уларни ҳал этиш учун воситалар танлай олмайдилар. Айниқса бунда мустақил иш топшириқларининг мураккаблик даражаларини ҳам ҳисобга олиш лозим. Ўқув педагогик масалаларни еча билиш малакали шахснинг умумий ҳолати билан ифодаланувчи, унинг онги, фикрлаш усули, касбий нуқтаи назари ва йўналишини кўрсатувчи умумкасбий малакадир. Шахснинг йўналганлиги аниқ воқелик сабабий-қадриятли муносабат мазмунида намоён бўлади. Педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқларни ҳал этиш асосида талаба бўлажак касбий фаолият муаммоларини ҳал этиш усулларини эгаллайди.

Педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар дидактикада мустақил таълим даражасини оширувчи бошқарув, рағбатлантириш, ташкил этиш ва назорат воситалари сифатида қаралади.

Талабанинг ўқув фаолиятига нисбатан ўқитувчи томонидан муайян талабларнинг қўйилиши уларнинг мазмунини бойитади. Педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқларни берилиш шакли эса олдин ўзлаштирилган намуна бўйича хулосалар чиқаришни кўзда тутувчи бошқарув топшириқлари ва масалаларининг бажарилиши саналади.

Бизнинг фикримизча, педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар ва масалаларда автоном ҳолда мустақил билим олишга ўтиш учун катта имкониятлар мавжуд. Педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар мустақил билим олишни амалга оширишга имкон берувчи топшириқлар тўпламини яратиш учун асос бўла олади.

Педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар объектив, аниқ педагогик ва ишлаб чиқариш муаммоларини акс эттиради. Ўқитувчи ўрганилаётган педагогик ҳодисалар ва ишлаб чиқариш жараёнининг ўзаро зид хусусиятларини акс эттириш учун муаммоли вазиятдан фойдаланса, у ҳолда объектив муаммо ўқув муаммосига айланади. Талабалар учун тушунарли бўлган ўқув педагогик ва ишлаб чиқариш жараёни муаммолари ўқув топшириғи саналади.

Ўқув муаммоси фикрлаш фаолиятини фаоллаштиришга имкон беради, бироқ уларнинг ҳар бири ҳам илмий даражада педагогик ва психологик тушунчаларни мустақил шакллантиришга олиб келмайди. Шу боис педагогик, техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқларни ишлаб чиқишда ўқув муаммоларининг дидактик хусусиятларини ҳисобга олиш зарур. Топшириқ тўғри ифода этилса, уларни талаба томонидан қабул қилиниши ва ўқув фаолиятига нисбатан қўйилувчи талаблар тўплами сифатида эътироф этиш мумкин.

Мустақил билим олиш технологиясига мувофиқ педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқларни ишлаб чиқиш қоидалари қуйидагилардан иборат:

– педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар ҳақиқий педагогик ва ишлаб чиқариш вазиятлари билан боғлиқ муаммоларга эга бўлиши керак;

– муаммоли вазиятли топшириқлар асосини ташкил этувчи муаммони ҳал этиш тушунчаларини юзага келтирувчи ақлий фаолиятни турли усуллар (анализ, синтез, таққослаш, солиштириш, умумлаштириш ва ҳ.к) ёрдамида амалга оширишни кўзда тутди;

– муаммоли вазиятли топшириқлар исботини аниқлаш ва талабалар онгида, ҳодисалар ва жараёнлар ўртасида мустаҳкам боғлиқликни мустаҳкамлаш асосида тушунчаларни юзага келтириш имкониятларини кўзда тутиши лозим;

– муаммоли вазиятли топшириқларни бажаришнинг яхлит ифодаланган ёки ифодаси топшириқ шартларини ташкил этувчи бир неча оддий тушунчалардан субъект томонидан ҳали ўзлаштирилмаган янада мураккаброқ тушунчани келтириб чиқариш имконини беради;

– муаммоли вазиятли топшириқларни бажариш жараёнида оддий тушунчалар ёки субъектга маълум бўлмаган тушунчалар билан ёки бир-бири билан таққосланади;

– тушунчаларни таққослашда субъект фикрлашнинг турли: анализ, синтез, солиштириш, таққослаш, техник объектлар орасидаги умумийлик, типиклик ва хусусийликни топиш амалларини бажаради;

– муаммоли вазиятли топшириқларни бажаришда субъект қуйидаги амалларни бажаради:

– тушунчаларнинг шакли ва мазмунини ўзгартирмасдан қайта ишлаб чиқади;

- тушунчалар шаклини ўзгартириб, уларни қайта ишлаб чиқади;

- илгари ўзлаштирилган тушунчалардан расмий-манتيқий фикрлаш усулларида фойдаланиб, уларни қайта ўзгартиради;

- назарий фикрлаш асосида янги тушунчалар шаклланади.

Одатда педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар талабалар эътиборига дарҳол уни ҳал этиш мумкин бўлган масала кўринишида ҳавола этилади. Педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар мазмунида акс эттирилган муаммо, кўпинча, амалий ҳаётда учраб туради. Талабалар уларни шундай қайта ифодалашлари керакки, мавжуд тажрибаларга таяниб, ечимга эришиш имконини берувчи шартларни реал вазиятдан ажратиб олсинлар.

Талабаларга масалаларни бундай кўринишда таклиф этиш, ўқув-педагогик ёки ишлаб чиқариш жараёни муаммоли вазиятларда шартларни излаш ёки ифода этиш жараёнида субъектлар томонидан ташкил этилувчи интеллектуал фаолиятни гўёки талабалар ўрнига ўқитувчи амалга оширгандек бўлади. Мустақил ўқишда шартлар олдиндан маълум қилинмайди.

Агарда ўқитувчи томонидан масалага айлантирилган ўқув топшириқларини бажариш жараёнида талаба ечим йўлини топа олмаса, у ҳолда у аниқ вазиятга дуч келиб, ушбу вазиятни педагогик ва ишлаб чиқариш жараёни муаммосининг ечимини излашга имкон берувчи ҳолатга айлантира олмайди. Масалани ечиш маълум дидактик вазифаларга қатъий амал қилишни тақозо этади. Масала шартлари аввалдан тузувчи томонидан белгилаб қуйилганда, талабадан вазиятни қайта ўзгартириш малакасини намойиш қилиш талаб этилмайди. Шу боис талабалар билимларини бошқа вазиятга кўчириш ва уларни амалда қўллашда қийинчиликлар ҳис этадилар.

Тажриба ишлари ўқувчилар, касб-ҳунар коллежлари ва педагогик университетлар талабаларининг масалани ечишда, тахминан бир хил даражада эканликлари, бироқ ўқув-педагогик ва ишлаб чиқариш жараёни муаммолари шартини ифода этишга тайёр эмасликларини кўрсатди.

Мустақил билим олишда кўпроқ шартлари ифода этилмаган топшириқларни бажаришга тўғри келади. Масалани ечар экан, талаба шартларни ўзгартириш қонунлари билан танишади, аниқ бир муаммони таҳлил қилиш ва ўқув-педагогик ёки техник-технологик масалани бажаришда мавжуд кўникма ва малакалардан фойдаланади.

Ўқув муаммолари ёрдамида педагогик-психологик ва техник технологик тушунчаларни шакллантириш талабаларга мустақил равишда муаммо белгиларини аниқлаш, муҳим маълумотларни иккинчи даражали маълумотлардан ажратиб олиш ва қўшимчаларни излаб топиш имконини беради.

Бундай педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқларни қуйидаги турларга ажратиш мумкин:

1. Шартлари ифода этилган, лекин ечиш учун зарур бўлган барча маълумотлар берилмаган масалалар. Улар назарий ва амалий масалалар тарзида икки гуруҳга ажратилади. Амалий масалалар ҳақиқий педагогик ва ишлаб чиқариш жараёни билан узвий боғлиқ бўлади. Бундай масалаларни ечишда фақатгина ақлий фаолият, билим, малака ва кўникмаларгина эмас, балки сенсор ва ҳаракатлар фаоллигига эришиш талаб этилади. Бу масалалар мустақил билим олиш технологияларининг амалиёт билан узвийликни таъминлашга ёрдам беради.

2. Ўзлаштирилмаган билим, ҳаракат ва операцияларга дуч келинмайдиган масалалар. Улар аввал ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш, уларни янги вазиятларда қўллаш, фикрлаш малака ва кўникмаларини эгаллаш ҳамда мавжуд билимларни мустаҳкамлаш учун мўлжалланган.

3. Саволлар-янги билимларни қабул қилиш ва ўзлаштиришга тайёрликни аниқловчи восита. Саволларда қуйидаги икки жиҳат кўзга ташланади: мавжуд билимларини текшириш ва мустақил хулосага келишга йўналтириш. Саволлар репродуктив ва продуктив тарзида икки гуруҳга бўлинади. Репродуктив саволлар хотирани мустаҳкамлаш, продуктив

саволлар эса фикрлаш қобилиятини ривожлантиришга хизмат қилади. Улар субъектларга ақлий ҳаракатларни ўзлаштиришга ёрдам беради, шунингдек, анализ, синтез, таққослаш, солиштириш, умумлаштириш муҳимини ажратиш, мустақил равишда хулосаларга келиш ва амалий қарорларни қабул қилиш кўникмаларини ривожлантиради.

Талабалар педагогик ҳамда техник-технологик муаммоли вазиятли топшириқлар ёрдамида педагогик ҳодисалар, техник объектлар, технологик жараёнлар ўртасидаги турли хусусият ва боғлиқликларини аниқлайдилар (таҳлил ва умумлаштириш кўринишидаги ҳаракатларни амалга оширадилар), уларни ўзаро солиштирадилар, таққослайдилар, бу ҳодиса, жараён ва объектларнинг умумийлиги ва ўзига хос муҳим хусусиятларини кўрсатадилар. Ўқув топшириқлари аста-секин мураккаблаштириб борилади. Энг яхши тайёргарликка эга бўлган иқтидорли талабалар ижодий ва изланиш хусусиятига эга бўлган мураккаб топшириқларни бажарадилар. Камроқ тайёргарликка эга бўлган талабалар, соддароқ топшириқларни бажарадилар, лекин шунга қарамадан, топшириқлар устида ишлаш уларга умумий масалани ҳал этишда гуруҳ билан бирга ишлашга имкон беради. Мураккаб топшириқларни бажариш баъзи талабаларга педагогик-психологик ва техник-технологик тушунчаларини илмий даражада дарҳол ўзлаштириш имконини беради.

Бу даражадаги талабалар учун ҳаракат қилиш, ривожланиш, мустақил фаолиятга мақсадли йўналганлик, тизимли равишда иш юритиш ўқув фанига ва мустақил ишга такомиллаштирилган методик қўлланмалар асосида ўз қизиқишларини, билимларини чуқурлаштиришга интилиш хусусиятлари хос бўлади. Талабалар кўпинча дарсликда берилган метариални онгли ўзлаштирмай, фақат ёдда сақлаб қоладилар ва ўқитувчига гапириб берадилар. Бундай талабалар касбий-фаолиятда ҳам фақат топшириқ асосида ишлашга ўрганиб қоладилар. Улар берилган «Намуна» асосидагина иш юритадилар. Натижада фаол мустақил тафаккурга эга бўлишга интилмайдилар. Бу кўйидаги хулосаларда ифодаланади: ўқитувчи уларнинг мураккаб

материални тушунтириб беради; талаба тайёр материал асосида иш кўради, янада мураккаброқ материал устида ишламайди. Ўқитувчи китобда ёзилгандан кўра оддийроқ, тушунарлироқ тилда тушунтириб беради.

Мустақил таълим олиш фаолиятининг биринчи босқичида фанларга бўлган қизиқиш асосий манба бўлади. Бироқ бу қизиқиш унчалик қатъий ва чуқур бўлмайди. Бунда ҳам мақсадга йўналтирилган, тизимли, махсус ташкилий, мустақил таълим фаолияти мавжуд эмас. Фақат китоблар ўқиш, махсус маърузалар тинглаш, мустақил тафаккур фаолиятига интилиш бўлади. Шахснинг қизиқишлари ҳам мужассамлашмаган, у ҳам кўплаб кўшимча, кенг миқёсли ишларини амалга оширади, бироқ буларни узвий равишда эмас, балки баъзан ва чуқур билимига эга бўлмай амалга оширади.

Мустақил таълим фаолиятининг иккинчи босқичида талаба мустақил (албатта, нисбатан) ўз олдида мақсад ва вазифалар кўйиб, мазмунини англаб, ташкилий ишларни амалга ошириб борадилар. Бу даврда талабалар шахсий-хаётий режалар, ғояларни амалга ошириш воситаси сифатида касбий вазифаларни ҳал этади. Иккинчи босқичда қизиқишлар жиддийлашади, фаннинг алоҳида қисмини ўрганиш, бу орқали ўз хаётий режаларини тузиш, бирор касбни эгаллашга бўлган қатъий истак асосий ўрин тутаяди. Онгли равишда кўшимча фаолият бошланади, ўз ғояларини амалга ошириш воситасига айланган мустақил таълим билан шуғулланилади. Мустақил таълим онгли равишда ташкил этилган, тизимли тус олади, унинг марказида мустақил тафаккур шаклланиб боради. Биринчи ва иккинчи даражалардаги мустақил таълим мазмунини таққослаганда улардаги фарқ турлича манбалардан фойдаланиш ва ҳар хил шаклларда амалга оширилиши билан ажралиб туради. Улардаги турли-туманлик ўз мустақил тафаккурини шакллантиришдаги барча эҳтиёжларни таъминлашга қаратилгандир.

Мустақил таълим фаолиятининг учинчи босқичида талабалар мустақил таълим билан бир неча йил шуғулланиб, ўз касбий мақсадлари, ҳаракатлари, вазифаларини аниқ белгилаганликлари билан фарқланади.

Мустақил билим олиш даражасини баҳолаш ўз-ўзини баҳолаш ва ўқитувчи томонидан баҳолаш асосида қиёсланади.

Талабаларни мустақил ишга тайёрлашда ўқитувчиларнинг роли, айниқса, катта бўлади. Ўқитувчи мустақил иш мавзусини талабанинг имкониятига, билим даражасига мослаб, талабада шу ишга нисбатан қизиқиш уйғотадиган ва мустақил фикр юритишга мажбур қиладиган қилиб белгилаш лозим ва бу ишни бажариш учун зарур бўладиган барча маълумотларни бера билиши, методик қўлланма, ишни бажариш тартиби керак бўлганда савол-жавоблар уюштиришни, маслаҳатлар бериши ва шу мавзулар бўйича экскурсиялар ташкил қилиш зарур.

Бакалавр ўқитувчи тайёрлаш ўқув режасига кирган таълим дастурларини ўзлаштиришда талабаларнинг ўқув фанларига оид бир канча масалалар ва муаммолар бўйича мустақил билим олиши назарда тутилган. Барча турдаги бакалавр ўқитувчи тайёрлаш ўқув юкламасининг энг юқори ҳажми ҳафтасига 54 соат қилиб белгиланган. Шундан аудитория ўқув ишлари ҳажми ҳафтасига 32 соат, қолган қисми яъни 22 соати эса аудиториядан ташқари мустақил таълим олишга қаратилган. Касб таълими йўналишида бакалаврлар тайёрлаш ўқув юкламанинг умумий ҳажми 7290 соатни, шундан мустақил иш 2432 соатни, мустақил таълим 678 соатни ташкил қилади. Бундан кўриниб турибдики, бакалавр даражасидаги кадрларни тайёрлаш учун ўқув режасидаги 30-35 % ҳажми мустақил таълим олишга қаратилган.

Мустақил ишни бажаришда талабалар фанлараро боғланишни ҳисобга олиб, адабиёт танлайди, улардан керакли маърузаларни ёзиб олади, бошланғич маълумотларни таҳлил қилиб, мустақил ишнинг мазмунини ўрганади ва шу иш бўйича бирор тушунчага эга бўлади.

Берилган масаланинг бир қисмини аудиториядан ташқарида (кутубхона, лаборатория хонаси ва бошқалар.) ҳам мустақил ишлашга руҳсат қилинади. Мустақил иш дастурини белгилашда маърузада ўтилган мавзуларнинг такрорланишига йўл қўйилмаган ҳолда, талаба учун илмий ва амалий муҳим,

ўрганган ва ўрганаётган билимлардан ижодий фойдаланиш мумкин бўлган саволлар ва масалалар қўйилади. Мустақил ишлаш учун берилган тавсиялар (1-илова) берилган бўлиб, ушбу тавсиялар асосида талабалар мустақил ишлашларини ташкил этишса мақсадга мувофиқ бўлади.

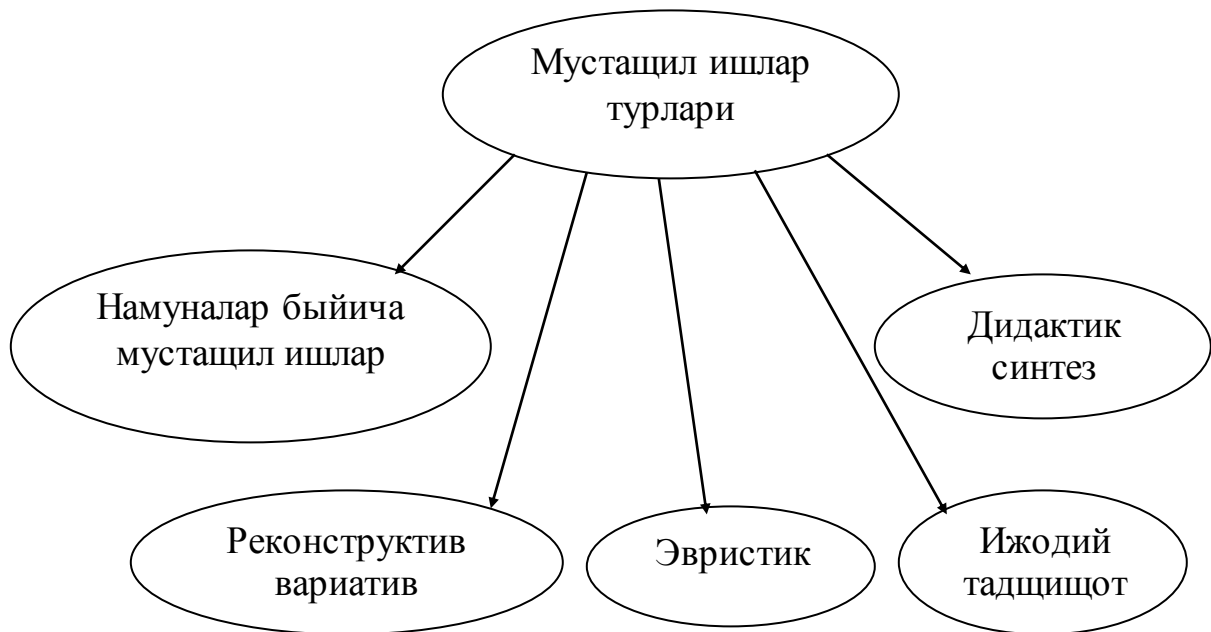
Ўқув дастурининг берилган бўлими бўйича талабаларнинг мустақил тайёргарлиги тугагач, фикр алмашувида талабалар ўқиб ўрганган адабиётларидаги асосий, қизиқарли масалалар ўртага ташланади ва фанлараро боғланиш, таҳлили, бу тўғридаги ўз фикрлари ва ҳақозалар ҳақида тартиб билан маъруза қилади. Берилган масала бўйича фикрлашуви ва тортишувида фаол иштирокига қараб, ўқитувчи талабаларни баҳолайди.

Касб таълими педагогикасига оид адабиётларда мустақил ишларнинг қуйидаги турлари қайд қилинган:

- намуналар бўйича мустақил ишлар;
- реконструктив – вариатив мустақил ишлар;
- эвристик (қисман ижодий) мустақил ишлар;
- ижодий тадқиқот мустақил ишлари. [17]

Ушбу мустақил иш турларига биз яна мустақил таълимнинг натижасини баҳоловчи дидактик синтез элементини қўшдик ва қуйидаги ҳолатга келтирдик.

Мустақил ишларнинг турлари.

• Намуналар бўйича мустақил ишлар типик вазифаларни, турли машқларни намуна асосида ечишдир. Улар материални ўзлаштиришга омил бўлади, лекин талабаларнинг ижодий фаоллигини ўстирмайди.

• Реконструктив-вариатив мустақил ишлар нафақат билимларнинг амалий тавсифномасини, балки билимлар тузилмасини қайта ишлаб чиқишни, масала, муаммони ечишда мавжуд билимларни жалб қилишни кўзда тутди.

• Эвристик мустақил ишлар маъруза, лаборатория, амалий машғулотлар, семинарларда қўйилган айрим масала, муаммоларни ҳал қилиш билан боғлиқдир. Тадқиқий мустақил ишлар тадқиқот муаммосини кўра олиш малакасини, уни мустақил ифодалай олиш, фаразни белгилаб олиш, муаммонинг ҳал қилиниш режасини ишлаб чиқиш, уни ҳал қилишни мўлжаллайди.

• Ижодий тадқиқот ишлари. Бундай ишларда вазифа муаммоли вазиятнинг юзага келишини тақозо қиладиган шароит яратишдан иборат бўлади. Талаба ўз фаолиятида тайёр намуналардан озод бўлган ҳолда

масаланинг ҳал қилиниши йўллари кидиради, тадқиқ қилади. Бундай ишлар сирасига эксперимент қўйиш, жиҳозлар, макетлар ва дастгоҳларни лойиҳалаш билан боғлиқ бўлган вазифалар киради.

- Дидактик синтез. Талаба ўз-ўзини танқидий назорат қилган ҳолда эгалланган ёки ўзлаштирилиши лозим бўлган билим, кўникма ва малака элементларини таҳлил қилиб таълим мақсадларига қай даражада эришганлигини аниқлайди. Мустақил ишларнинг ижодий баркамолликдаги самаралари ҳақида хулосалар чиқаради.

Касб таълими йўналиши талабаларининг мустақил таълим олиш фаолияти билим олиш жараёнларини ва амалий фаолият олиб боришни, технологик жараён ва техник объектларни танлаш жараёнини, ижодий фикрлаш жараёнларини жадаллаштиради, юксак ақлий ривожланишнинг асосий шартли сифатида мустақил ва фаол фикрлашни шакллантиради.

Бўлажак касб таълими бакалавр ўқитувчиларининг мустақил ишлаш кўникма ва малакаларини шакллантиришни қуйидаги йўллар асосида тартибга келтирдик:

- ўқув фаолиятида инсон объектив борлиқни ўрганишда, ўзининг ҳаётий тажрибасини бойитишда, табиатга таъсир кўрсатиш воситаларини билиб олишда шу билан бир вақтда ўзининг қобилиятларини ривожлантиришда ёрдам берувчи идрок этиш малакаси муҳим роль ўйнайди.

- талабалар амалий фаолияти жараёнида керакли билим, кўникма ва малакалар эгаллашлари, бу жараёнда ўқитувчи кузатишга, ўз кузатишларини тажрибалар йўли билан текширишга, ўқув адабиёти билан ишлашга, фан маълумотларидан кундалик ҳаётида фойдаланишга ўрганади.

Касб таълими ўқитиш методларидан талабаларда мустақил таълим олиш малакаси шаклланганлик даражасини аниқлашда фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Уларни шартли равишда қуйидаги номлар билан аташ мумкин:

1. Ўқув материалларини ўрганишда ва мустақил иш жараёнини ташкил этишда умумийдан муҳимларини ажратиб олиш малакаси (ажратувчи малака); 2. Мустақил иш бажарилиши жараёнида технологик жараёнларни ва техник объектларни танлаш, ўқиш, ёзиш, чиқиш, схемалар тузиш малакаси (тузиш малакаси); 3. Аудиторияда, аудиториядан ташқарида, ўқув устахонасида ва уйда мустақил ишларни самарали ташкил этиш малакаси (ташкил этиш малакаси); 4. Мустақил фикрлаш малакаси (фикрлаш малакаси); 5. Материални ўрганишда ўз-ўзини назорат қилиш малакаси (назорат қилиш малакаси).

Назорат саволлари

1. Касбий таълимда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш.
2. Ўқитиш жараёнида таълим-тарбиянинг узвийлиги ва узлуксизлиги.
3. Реконструктив-вариатив мустақил ишлар
4. Эвристик (қисман ижодий) мустақил ишлар
5. Ижодий тадқиқот мустақил ишлари.
6. Мустақил ишларнинг турлари.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Муслимов Н.А., Қўйсинов О.А. Касб таълими йўналиши бакалаврларини тайёрлашда мустақил таълимнинг аҳамияти // Мактаб ва ҳаёт. –Тошкент, 2004. -№ 1. – Б. 18-20.
2. Муслимов Н.А., Қўйсинов О.А. Касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашда мустақил таълимни ташкил этиш. Методик қўлланма. – Т.: ТДПУ, 2006. - 46 б.
3. Муслимов Н.А., Шарипов Ш.С., Қўйсинов О.А. Ўрта махсус, касб-ҳунар ва олий таълим интеграцияси. Методик қўлланма.-Т.:Низомий номидаги ТДПУ. 2006. - 47б.

6- Мавзу. Курс иши, битирув малакавий иш, магистрлик диссертацияларини бажариш жараёнида узвийлик ва услуксизлик.

Режа:

1. Курс ишини бажаришдан мақсад ва тузилиши.
2. Курс ишини бажариш юзасидан кўрсатмалар.
3. Битирув малакавий ишининг мақсад ва вазифалари.
4. Курс иши битирув малакавий ишини бажаришда узвийлик ва услуксизлик.

Таянч иборалар: курс иши, битирув малакавий иш, магистрлик диссертация, узвийлик, услуксизлик дарс ўтиш методикаси, дарсни ташкил этиш, дарс режаси, календарь мавзули режа, дарсинг хронологик харитаси, конспект, таркатма материаллар, тест сўровномалари, жадваллар, расмлар, технологик харита, схемалар, педагогик технология методларидан фойдаланиш, ўқув ишлаб чиқариш ишлари, техник база тайёрлаш, инструкцион-технологик хужжатлар.

Курс ишини бажаришдан мақсад ва тузилиши.

Меҳнат таълими ўқитиш методикаси фанидан курс ишлари фан юкламаси тугатилгандан сўнг, талабаларда меҳнат таълими ўқув курслари ҳақида тўлиқ маълумот шакллангандан кейин бажарилиши талаб қилинади. Курс ишлари талабанинг эгаллаган билим, кўникма ва малакаларини назорат қилиш, мустаҳкамлаш ва бойитиш, эгалланган билимларни амалда қўллай олиш, мустақил илмий изланишлар олиб бориш, адабиётлар билан ишлашга ўргатиш каби мақсадларни кўзлайди.

Шу мақсадларнинг тўла-тўқис амалга ошиши учун курс иши топшириқлари шундай тузилиши керакки, уни бажариш учун талаба курснинг барча бўлимларига, методик адабиётларга, амалий иш тажрибасига мурожаат қилишга тўғри келсин.

Курс иши тушунтириш хати ва чизмаларни ўз ичига олади. Тушунтириш хатининг ҳажми чекланмайди. У тахминан 25-30 бетни ташкил этади. Чизмаларнинг мазмуни аниқ топшириқлар билан белгиланади.

Курс иши топшириғи бирор мавзуга тегишли календарь-тематик режа; мавзуга бағишланган дарслар тизимини ишлаб чиқиш, бирор мавзунинг дарс режа-конспектини тузиш, педагогик технологияларга асосланган дарс ишланмаларини тайёрлашдан иборат бўлиши мумкин.

Дастлаб мавзунинг ўқув дастуридаги тутган ўрни, уни ўрганишнинг календарь муддатларини аниқлаш талаб этилади, сабаби бусиз бошқа ўқув фанлари билан дидактик алоқа ўрнатиб бўлмайди.

Курс ишида қуйидагилар акс эттирилади:

1. Мавзу тавсифи. Мавзунинг долзарблиги, муаммонинг ўрганилганлик даражаси.

2. Мавзу бўйича адабиётлар таҳлили.

3. Мавзунинг ўқув-тарбиявий вазифалари.

4. Мавзуни ёритишда фойдаланиладиган илмий- тадқиқот методлари.

5. Мавзу материалларни назарий ва методик асосларини очиб бериш.

6. Мавзунинг назарий асосларини ўқув жараёнидаги меҳнат операциялари бажарилишининг методик жиҳатдан тавсифи.

7. Мавзуни ёритиш методикаси. меҳнат таълими ўқитиш методикаси фанининг асосий тушунчалари, дарс ўтиш методикаси, дарсни ташкил этиш, дарс режаси, календарь мавзули режа, дарснинг хронологик харитаси, конспект, тарқатма материаллар, тест сўровномалари, жадваллар, расмлар, технологик харита, схемалар ва ҳоказо.

8. Мавзуни ёритишда педагогик технология методларидан фойдаланиш. Педагогик технология тушунчасини ўзлаштириш, педагогик технологияга берилган таърифлар билан танишиш, педагогик технология методларини қўллаган ҳолда дарс ишланмаси тайёрлаш.

9. Ўқув ишлаб чиқариш ишлари.

10. Мавзуни ўрганиш учун зарур моддий-техник база тайёрлаш.

11. Инструксион - технологик ҳужжатлар.
12. Ўқитувчининг дарсга тайёргарлиги.
13. Мавзуни ўрганиш режаси ва техник ҳужжатлар.
14. Хулоса тайёрлаш ва таклиф ва мулоҳазаларни билдириш.
15. Фойдаланилган ва тавсия этиладиган адабиётлар рўйхатини келтириш.

Курс ишини бажариш юзасидан кўрсатмалар

Курс ишининг тузилиши

Кириш.

Масаланинг долзарблиги; мавзуга доир адабиётлар таҳлили; илмий-тадқиқот методлари.

Асосий қисм:

1-бўлим. Мавзунинг илмий-назарий асослари.

2-бўлим. Мавзуни ёритиш методикаси ва педагогик технология методлари асосида дарс ишланмаси.

3-бўлим. Тажриба-синов ўтказиш методикаси ва баҳолаш мезонлари.

Хулоса. Илмий изланишдан олинган натижалар юзасидан фикр ва мулоҳазалар.

Фойдаланилган ва тавсия этиладиган адабиётлар рўйхати.

Курс ишини бажариш босқичлари ва уни ҳимоя этиш тартиби

1. Мавзуни танлаш. Курс иши режасини тузиш ва уни тасдиқлаш.
2. Адабиётларни ўрганиб таҳлил қилиш.
3. Курс иши мавзуси юзасидан илғор педагогик ишларни ўрганиш.
4. Олинган маълумотларни жадвал ва схемада ишлаб чиқиш.
5. Курс иши ҳимоясида кафедра ўқитувчилари иштирок этади.
6. Курс ишини баҳолашда ҳар томонлама бажарган ишлар ҳисобга олинади.
7. Курс иши раҳбари ҳимоя қилинган ишни таҳлил қилиб, яқунлаб беради.
8. Курс иши ҳимояси тақдимот шаклида намоён қилинади.

9. Муддатида улгура олмаган ёки ҳимоя қила олмаган талаба академик қарздор деб ҳисобланади.

Курс ишини ҳимоя қилиш тартиби

Олий таълим муассасида бакалавриатуранинг тўрт йил давомида ҳар бир талаба ўқув режасига биноан камида 4 та курс иши ёки курс лойиҳаларини бажаради. Курс ишлари талабанинг профессор-ўқитувчилар раҳбарлигида бажарилган мустақил иши бўлганлиги учун унинг натижаси, кафедра томонидан тайинланган, деканат томонидан тасдиқланган уч кишидан иборат комиссияда, аввалдан белгиланган режа асосида ҳимоя қилинади.

Кафедра томонидан берилган топшириққа асосан талаба курс ишларини тўлиқ бажариб, расмийлаштиради ва кафедрага расмий равишда топширади. Шундан сўнг курс иши раҳбарининг ижобий тақризи билан ҳимояга кўйилади.

Ҳимоянинг ўтказилиш тартиби қуйидалардан иборат:

1. Комиссияга тақдим этилган иш комиссия раиси томонидан эълон қилинади эътирозлар бўлмаса, муаллифга 5-10 дақиқа ишнинг мақсади, моҳияти, олинган натижа ва хулосаларни баён қилишга руҳсат этилади.

2. Ҳимоя вақтида талаба курс ишлари материалларидан, график тасвирлари ва қўшимча маълумотлардан фойдаланишга ҳақли ҳисобланади.

3. Ҳимоя режада кўрсатилган барча талабалар ҳимоя қилингандан сўнг, комиссия аъзолари ҳоли қолиб, бир қарорга келинади ва рейтинг тизимида асосан баҳоланади.

4. Сўнг ҳимоячилар, қатнашувчиларнинг барчалари тақлиф этилиб кўйилган баҳолар эълон қилинади.

5. Қониқарсиз баҳоланганлар, академик қарздор ҳисобланиб, деканат белгиланган режага асосан яна бир бор ҳимоя қилишлари мумкин.

6. Комиссияга топширилган курс ишлари расмий равишда кафедрага сўнг архивга камида 5 йил муддатда сақлаш учун топширилади.

Курс ишлари 100 балли тизим асосида баҳоланади. Курс ишини бажаришда 55 баллдан кам тўплаган талаба академ қарздор ҳисобланади.

Эътибор бериладиган ҳолатлар	Балларнинг вазифалар бўйича тақсимланиши
Курс ишининг тузилмаси	5
Мавзунинг долзарблигини асослаш	5
Мақсаднинг тўғри қўйилганлиги ва ечимга эришилганлиги	10
Мавзуни ёритишда фойдаланилган адабиётлар таҳлили	5
Мавзуни ёритиш методларининг тўғри танланганлиги ва татбиқ қилинганлиги	30
Аниқланган назарий маълумотларни амалда синаб кўрилганлиги ва асосланганлиги	15
Дарс ишланмаларини тайёрлашда педагогик технологияларнинг тўғри қўлланилганлиги	25
Олинган якуний хулосаларнинг белгиланган мақсадга мувофиқлиги	5
Жами	100

Курс ишларини бажаришда техник моделлаштириш ва лойиҳалаш

Олий таълим муассасаларида айниқса бўлажак меҳнат таълими ва касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашда меҳнат ва касб таълими методикаси фанларидан курс ишларини бажаришда техник моделлаш ва лойиҳалаш муҳим аҳамият касб этади. Бу борадаги вазифаларни муваффақиятли бажаришда турли ташкилий шакл ва методлардан фойдаланилади, жумладан:

- техник маълумотлар бериш;
- тадқиқотчилик ва амалий фаолият, кўникма ва малакаларни шакллантириш;
- техник билимларни, меҳнат усулларини, бажарилган ишлар сифатини назорат қилиш;
- дизайн, эстетик дид ва меҳнат маданияти кўникмаларини, мустақил ишлаш қобилиятини шакллантириш;

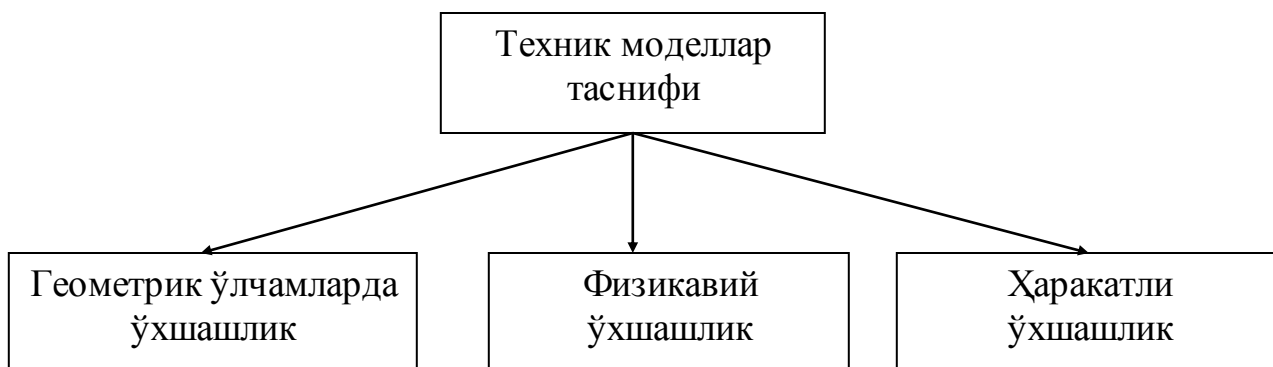
- конструкторлик-технологик мазмундаги ижодий масалаларни ҳал қилиш, юксак даражадаги меҳнат интизомига ва меҳнат муҳофазаси талабларига риоя этиш учун маълум шарт-шароитлар яратилиши ва ҳ.к.

Техник моделлаштириш жараёни бирор бир ноёб, қимматбаҳо хуллас кўп маблағ сарфланадиган иншоотлар, агрегатлар, машиналар ва ҳоказоларнинг моделини яратиш ҳисобланади. Одатда моделнинг ўлчамлари асл нусхага нисбатан анча кичик бўлади ва шунга кўра ундан арзонга тушади. Модель тузилиши жиҳатидан аслидан фарқланиши мумкин, лекин унда ишлаш жараёнида аслида содир бўладиган физик ҳодисалар кузатилиши керак.

Техник моделлаштириш жараёни учта асосий босқичдан иборат:

- модель яшаш учун техник ҳужжатларни (техник шартлар, чизмалар, технологияни) тайёрлаш, модель яшаш ва уни синаб кўришдан иборат.

Техникада ишлатиладиган моделлар 3 турга булинади. Меҳнат ва Касб таълими методикаси фанларидан талабалар курс ишларини бажаришлари учун ушбу турларни билиши талаб этилади.

Геометрик ўлчамларда ўхшашлик-Кўрғазмали қурол мақсадида ишлатиладиган объектнинг ташқи қиёфасини англатади. Бундай моделлар талабаларни замонавий машина, механизмлар тузилиши, ишлаш мезонлари билан таништиради.

Физикавий ўхшашлик-Ўрганилаётган объектнинг ҳаракат динамикаси, ўзаро боғлиқлиги қонуниятлари, хусусиятлари ва ўхшашликларини кўрсатади.

Ҳаракатли ўхшашлик-Тирик мавжудотларнинг ҳаракатларини моделлаштириш тушунилади. Бу турдаги моделларнинг аслига яқин бўлишни таъминлаш мақсадида кўп ҳолатларда улар тирик мавжудотлар, инсонларга ўхшаш қилиб яратилади.

Талабаларга техник моделлаштиришни ўргатиш жараёнида инсон ўз амалий фаолиятида табиат қонуниятлари ва ҳодисаларидан фойдаланишини кўрсатиб бериш, уларни замонавий ишлаб-чиқариш соҳалари билан таништириб чиқиш керак. Бунда талабаларнинг фан асослари бўйича олган билимларини устахонадаги амалий ишлари билан боғлаш керак.

Талабаларнинг техник моделлаштириш жараёнидаги фаолияти асосан техник ҳужжатларни ишлаб чиқиш ва модель яшадан иборат бўлади. Шунинг учун энг аввал талабаларни чизмаларни ишлашга, технологик жараённи тузишга, моделнинг деталларини тайёрлаш ва уларни йиғишга жалб этиш учун энг қулай моделлар яшани назарда тутиш лозим.

Талабаларга моделлаштиришни ўргатиш жараёнида объектларни тайёрлаш қуйидагича уч босқичда амалга оширилади:

- 1) мукамал техник ҳужжатлар бўйича;
- 2) қисқартирилган техник ҳужжатлар бўйича;
- 3) техник шартлар ёки ўз шартлари бўйича;

Моделлаштиришни ўргатишдаги биринчи босқичнинг хусусияти шуки, унда талабалар топшириқни бажариш учун барча бошланғич маълумотларни тайёргина оладилар. Бу эса ана шу босқичда талабаларнинг ижодкорлиги учун ҳеч қандай шароит бўлмайдигани эмас. Чунки чизмалар, объектнинг техник шартлари ва технологик харита мавжуд бўлган тақдирда ҳам, талабаларнинг маълум даражада мусатақил ишлашига тўғри келади. Улар аввало техник ҳужжатларни тушуниб олишлари: чизмани ўқишлари ва технологияни ўрганишлари шарт.

Моделлаштиришни ўргатишнинг иккинчи босқичи талабалар топшириқни бажариш учун керакли маълумотларни тўлиқ олмаслиги билан тавсифланади.

Улар ёрдамчи адабиётдан фойдаланиб, буюмнинг лойихасини, уни тайёрлаш технолгиясини ишлаб чиқишга ва ҳоказоларга жиддий ёндошиб, мазкур маълумотларнинг бир қисмини мустақил ҳолда ўзлари топишлари керак. Қисқартирилган техник хужжатларда бир йўла ҳам чизмаларни ўқиш ва ишлаб чиқиш, ҳам лойихалаш ва технологик жараёни ташкил этиш вазифаларини назарда тутиш тавсия қилинади. Талабалар етишмайдиган маълумотларни шу тарзда топиш учун чизмачиликдан, шунингдек лойихалаш ва технологиядан олинган билимларни ижодий қўллашлари лозим.

Моделлаштиришни ўргатишнинг учинчи босқичи талабаларнинг ўз ижодий тасавури ёки буюмга қўйиладиган шартлар бўйича бажарадиган мустақил ишидир. Моделлаштиришда талабаларнинг индивидуал хусусиятлари фарқи айниқса яққол кўринади.

Бунда маълум даражада айрим талабаларнинг онгли мустақил таълим фаолияти билан шуғулланиши хар ҳил техник қурилмаларни лойихалаш ва тайёрлашга қизиқишлари сабаб бўлади.

Лойихалаш-асл нусхадаги машиналар, мосламалар, жихозлар ва ҳоказоларнинг чизмаларини яратишга қаратилган ижодий жараёндир. Лойихалаш билан шуғулланиш учун аввало кенг график ҳамда технологик билим ва малакаларга эга бўлиш керак. Шунингдек, буюмларнинг мустақамлиги, аниқлиги ва ҳоказоларига оид мураккаб ҳисобларни бажариш имконини берадиган махсус лойихалаш билимлари ва малакалари ҳам зарур.

Талабалар техник моделлаштириш билан шуғулланишда буюмларни лойихалаш, тайёрлаш ва пардозлаш бўйича қуйидаги ишларни бажарадилар:

1. Лойихаланадиган буюмнинг вазифаси ва қўлланиши билан танишиш;
2. Буюмдан фойдаланиш ва уни тайёрлаш жараёнига асос бўладиган физик, кимёвий ва бошқа жараёнларни аниқлаштириш;

3. Умумтехник ва қўшимча адабиётларни ўрганиш, қўйилган вазифани ҳал қилинишининг энг яхши вариантыни танлашда улардан фойдаланиш;

4. Буюмнинг бир нечта эскиз вариантларини тайёрлаш ва улардан энг яхшисини танлаш;

5. Буюмнинг техник лойихасини ишлаб чиқиш;

6. Буюмга ишлов бериш технологиясини ишлаб чиқиш;

7. Айрим деталларни, узеллар ва умуман буюмни тайёрлаш ҳамда ростлаш;

8. Буюмнинг камчиликларини аниқлаш ва бартараф этиш;

9. Буюмни пардозлаш;

10. Буюмни тайёрлашга доир ўқув-техник хужжатларга тузатишлар киритиш.

11. Билимларни мустаҳкамлаш учун саволлар

1. Курс ишлари мавзуларини танлашга қўйиладиган талаблар.

2. Курс ишларини тайёрлашга қўйиладиган талаблар.

3. Курс ишини бажариш кетма-кетлиги; мазмуни ва унда қўйиладиган муаммоларни ҳал қилиш методикаси.

10.2. Битирув малакавий ишлари бажариш

Режа:

1. Битирув малакавий ишни бажаришнинг мақсад ва вазифалари.

2. Битирув малакавий ишларини амалга оширишда тадқиқот методлари.

Таянч иборалар: малака иши, илмий раҳбар, маслаҳатчи, илмий ходим, ҳисоб графика, мавзунинг долзарблиги, муаммонинг ўрганилганлик даражаси, тадқиқот мақсади, тадқиқот вазифалари, тадқиқот объекти ва предмети, кутиладиган натижа, тадқиқот методлари, тадқиқотнинг илмий янгилиги ва амалий аҳамияти,

Битирув малакавий ишининг мақсад ва вазифалари

Битирув малакавий иш талабанинг ўқиш даврида эгаллаган назарий ва амалий билимлари асосида бажарган илмий-тадқиқот ишларининг натижаси ҳисобланади.

Битирув малакавий ишнинг мақсади талабаларнинг барча блок фанлари бўйича олинган назарий ва амалий билимларни мустаҳкамлаш ва кенгайтириш, бу билимларни муайян илмий, техникавий, ишлаб чиқариш, иқтисодий, ижтимоий, маданий вазифаларни ҳал этишда қўллашдан иборатдир. Талаба узлуксиз таълим турлари бўйича ўқув дастурлари, ўқув режалари билан таниш бўлиши, мутахассислик фанларини ўқитиш методикаси, педагогика ва психология фанлари, янги педагогик технологияларни чуқур билиши ва билимларни амалда қўллаш олиши керак.

Битирув малакавий ишнинг вазифаси олиб борилган тадқиқот мавзуси бўйича олинган умумий ахборотни мустаҳкамлашни, манбалардан тўпланган илмий ва амалий далилларни тизимли тарзда изчил тартибга солишни назарда тутати.

Битирув малакавий ишнинг муаллифи илмий тадқиқотни мустақил олиб бориши, таълимий муаммоларни топиши ва уларни ҳал қилишнинг умумий метод ва қоидаларини амалда қўллаш билиши, таҳлил қила олиши, натижанинг самардорлигини кўрсата билиши керак.

Битирув малакавий ишнинг вазифалари сифатида мутахассислик ва бирор ихтисос бўйича тайёрлаш соҳасида илмий-тадқиқот ва амалий ишларда билимларни мустаҳкамлаш, мустақил ҳолда маълумотларни излаш ва муайян муаммоларни ечиш, танланган мавзу бўйича касбий, педагогик ва психологик категориялар, ходисалар ва муаммолар моҳиятини очиш, мавжуд материалларни тизимлаштириш, таҳлил қилиш ва қайта ишлаш, узлуксиз таълим тизимида таълим сифати ва самардорлигини оширишга йўналтирилган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш ва ҳ.к.лардан иборат.

Диссертатсиянинг ёзилиши, тайёрланиши ва очиқ ҳимоя қилиниши талабанинг мутахассислиги бўйича танлаган мавзуси негизида нечоғлик

мустақил тадқиқот олиб бориш тажрибасига эга бўлганлигини аниқлаб беради.

Битирув малакавий ишлар мавзуларини танлаш ва тасдиқлаш тартиби

Умумий талаблар

Битирув малакавий иш талабанинг олий таълим муассасасидаги барча таълим олиш даврларида эгаллаган назарий билимларини тизимлаштириш, тадқиқот, тажриба-синов ва лойиҳалаш методикаларини амалиётда қўллай олиш кўникмасини назорат қилиш, шунингдек, битирувчи талабанинг замонавий касб-хунар таълими соҳасида касбий мажбуриятларни мутахассис сифатида бажаришга тайёргарлик даражасини аниқлаш мақсадида амалга оширилади. Битирув малакавий иш мавзулари Республикамизда ўрта махсус таълим муассасалари ўқув дастурларига мос равишда, Давлат таълим стандартларида белгиланган талабларга асосланган ҳолда, замонавий фан ютуқлари ва технологияларини ҳисобга олган ҳолда тузилади.

Битирув малакавий ишлар мавзуларига қўйиладиган талаблар

Битирув малакавий ишнинг намунавий мавзулари мутахассислар тайёрловчи кафедралар томонидан ишлаб чиқилади. Мавзулар алоҳида ҳужжат сифатида тақдим этилиб, давлат ва жамият талаблари асосида даврий янгилаб турилади.

Намунавий мавзулар асосида шаклланган битирув малакавий иш мавзуи илмий ва амалий жиҳатдан долзарб бўлиши лозим.

Битирув малакавий иш мавзуининг шаклланиши касб-хунар таълими самарадорлигини оширишга қаратилган муайян амалий масалаларни ҳал этиш кўзланганлиги тўғрисида аниқ тасаввур бериши лозим.

Мавзу танлашда талабани кейинги илмий тадқиқот ишлари олиб боришини назарда тутган ҳолда битирув малакавий иш мавзусининг номзодлик ва ҳатто докторлик диссертациялари ёзишда ҳам долзарб бўлишига эришиш лозим. Битирув малакавий иш учун танланган мавзу

номзодлик ва докторлик диссертациялари тайёрлашда ҳам давом этишини мақсад қилиб қўйилади.

МАЛАКАВИЙ ИШНИ ТАЙЁРЛАШ ТАРТИБИ

Битирув малакавий ишни бажариш жараёнига тайёргарлик

Битирув малакавий ишни бажаришга тайёргарлик жараёни талабага танланган мавзунинг ўрганилганлик даражасини баҳолашга ёрдам берувчи адабиётлар, монография ва ўқув қўлланмалар, илмий мақолалар билан танишишдан бошланади.

Манба ва адабиётлар билан ишлаш жараёнида тадқиқ этилаётган у ёки бу муаммога тааллуқли бўлган далил ва воқеаларни ёзиб олиш тавсия этилади.

Ёзиб олинган маълумотлар кўпчилик ҳолларда материални қайта ишлаш ва гуруҳлашда қийинчилик туғдирмаслиги учун битта вараққа жойлаштирилиши мақсадга мувофиқдир. Бунинг учун маълумотлар чиққан манба ва адабиётларнинг қайеридан ёзиб олинганлигини аниқ кўрсатиш талаб этилади.

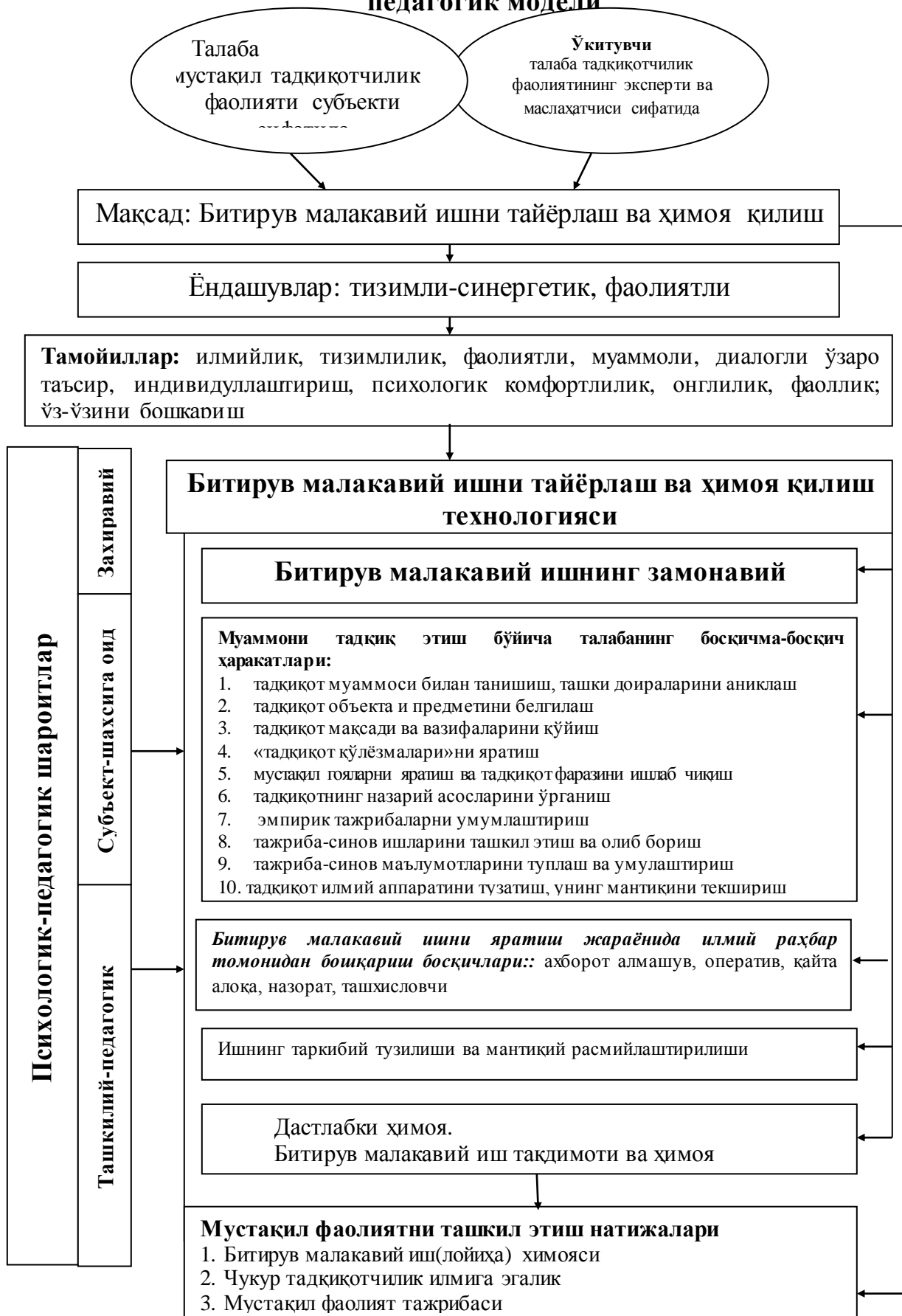
Манба ва адабиётлар ўрганилиб бўлгач эса, битирув малакавий ишнинг тўлиқ режасини тузиши ва уни илмий раҳбар билан, зарур ҳолларда эса илмий маслаҳатчи билан келишиши лозим. Ушбу режага иш жараёнида аниқлик киритиш мумкин. Унинг охириги варианты асосий манба ва адабиётлар билан ишлаб бўлгач тузилади ва у илмий раҳбар томонидан тасдиқланиб, муҳим ҳужжатга айланади, унга киритиладиган ўзгаришларни фақат раҳбар розилиги билан амалга ошириш мумкин.

Битирув малакавий ишни ўз вақтида ва сифатли бажариш талабанинг ўз мустақил ишини ташкил этиш қобилиятига бевосита боғлиқ. Малакавий ишни бажаришни талаба битирув малакавий иш режасини тузишдан бошлайди. Режа асосида боблар ва параграфлар бажарилиш кетма-кетлиги ва муддатлари кўрсатилади.

Талаба битирув малакавий ишнинг кириш ва бошқа бўлимлари ҳамда хулосаларини тайёрлаши билан уни илмий раҳбар ва илмий маслаҳатчига

тақдим этади. Улар кўрсатган камчилик ва таклифларни битирув малакавий ишни тайёрлаш жадвалида кўрсатилган муддатгача қайта ишлаб чиқади (3-илова).

Талабалар мустақил фаолиятини ташкил этиш натижалари сифатида битирув малакавий ишни бажариш ва тайёрлашнинг педагогик модели

Битирув малакавий ишни ўз вақтида ва сифатли бажариш талабанинг ўз мустақил ишини ташкил этиш қобилиятига бевосита боғлиқ. Малакавий ишни бажаришни талаба тақвим режа тузишдан бошлайди. Тақвим режа асосида боблар ва параграфлар бажарилиш кетма-кетлиги ва муддатлари кўрсатилади.

1-жадвал

**Битирув малакавий ишни бажариш учун зарур бўладиган
психологик-педагогик шароитлар**

Шароитлар гуруҳи	Умумий	Битирув малакавий ишни тайёрлаш учун энг асосий заруратлар
1	2	3
Ташкилий-педагогик шароитлар	– Ташкилий-иқтисодий, – илмий-услубий, – ташкилий-бошқарув	– таълимнинг касбий йўналганлиги; – илмий ва ижтимоий ҳамкорлик; – фаол ўзаротаъсир, ишни ишлаб чиқиш учун ташкилот, муассаса, лаборатория, кафедрага ариза берилиши, касбга оид муҳим муаммоларни ечиш; – Битирув малакавий ишмавзуи, илмий раҳбар ва илмий маслаҳатчини эркин танлаш имконини яратилиши
Субъект-шахсига оид шароитлар	– касбий ўзлаштириш мотивацияси; – ўз вақтини эркин режалаштириш; – ўзига хосликнинг юзага келишига бўлган ҳурмат; – долзарб ҳаётий муаммоларни очик муҳокама қилиш; – таълимнинг индивидуал чўққиси	– ижобий психологик муҳит; – ўзаро ҳурмат; – эмпатия; – талаба ва ўқитувчининг ишчан руҳдаги, ҳамкорликдаги муносабати; – талаба томонидан ўз кадр-қиммати ва камчиликларининг англаниши; – билимлар кўлами, мулоқот қила олиш кўникмаси; – ўз ҳаётий ва касбий фаолиятини олиб бориш санъатини лойиҳалаш қобилияти

Захиравий шароитлар	<ul style="list-style-type: none"> – молиявий-иқтисодий, – моддий-техник, – меёрий-ҳуқуқий, – ахборотли – илмий-назарий дастурий-методик, – кадрлар масаласи 	<ul style="list-style-type: none"> – таълим жараёнида замонавий, илмий асосланган ўқув-услубий қўлланмаларни ишлаб чиқиш ва уларни амалиётга татбиқ этиш; – зарур бўладиган ўқув-услубий ва маълумотлар бўйича тайёрланган материалларнинг тушунарлилиги (оммабоплиги); – фаннинг ишчи дастури ҳақида маълумот берадиган услубий қўлланима ишлаб чиқиш; «ўқитувчи-талаба» ўртасида сафарбар қайта алоқа тизимни яратиш
----------------------------	---	--

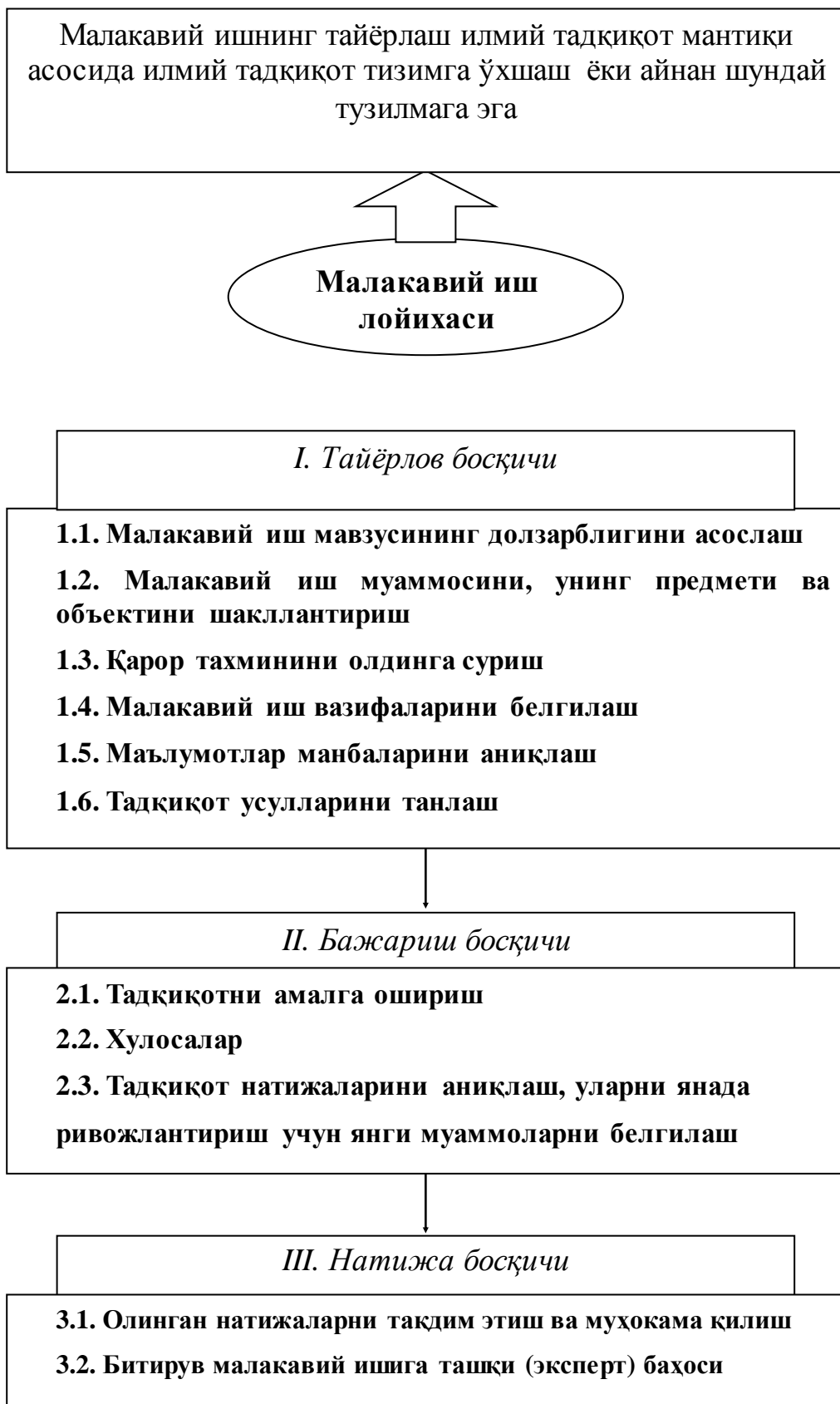
Тақвим режада талаба бажарадиган қуйидаги ишлар акс эттирилиши лозим:

- мавзу бўйича адабиётларни танлаш ва танишиб чиқиш;
- малакавий ишнинг дастлабки режасини тузиш;
- танлаб олинган адабиётларни чуқур ўрганиш ва йиғилган материалларни қайта ишлаш;
- малакавий ишнинг охириги вариантдаги режасини тузиш;
- малакавий ишни матнини ёзиш;
- малакавий ишни расмийлаштириб, дастлабки ҳимояга олиб чиқиш.

Мавзуни баён қилишда, авваламбор, бу мавзуни моҳиятини очиб бериш, иккинчидан қўйиладиган масалалар ва уларни ёритилиши бир бирига боғлиқ ҳолда бўлиши лозим. Шу боис, малакавий ишга қўйилган асосий талаблардан бири танланган мавзуни чуқур ва кенг қамровли баён қилиш ҳамда кўрилаётган саволларни узвий боғлиқликда ёритиб беришдан иборат.

Битирув малакавий ишни бажариш уч босқичда қуйидаги амалга ошириш технологияси бўйича бажарилиши мумкин:

**Битирув малакавий ишнинг тавсифий хусусиятлари ва
уни амалга ошириш технологияси**

Битирув малакавий ишда кўриладиган саволлар унинг мақсадини очиб беришга қаратилган бўлиши лозим. Малакавий иш матнида унинг мавзусига таалукли бўлмаган матн ва амалий материаллар келтирилмайди. Барча бўлимларда ғоя бирлиги ва изчиллиги таъминланиши зарур. Аксарият ҳолларда малакавий ишнинг биринчи бобида танланган мавзунинг назарий жиҳатлари ёритилади. Унда талаба шу мавзунинг назарий жиҳатдан қанчалик даражада билишини, турли муаллифларнинг асарлари ва шу соҳадаги фикрларини ўрганганлиги, мазмуний ва мантиқий жиҳатдан тадқиқот қилинаётган мавзуга ўз фикрини билдира олишини кўрсата олиши жуда муҳим ҳисобланади.

Битирув малакавий ишнинг мазмуни ва таркибий тузилиши

Битирув малакавий ишнинг асосий таркибий қисмлари қуйидагилардан иборат: сарварак, мундарижа, кириш, асосий қисмнинг боб ва бўлимлари, хулоса, фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати, иловалар.

Битирув малакавий ишнинг таркиби, шунингдек, маълумотлар берадиган саҳифа остидаги изоҳ, қисқартмалар рўйхати, нотаниш ва тушунилиши қийин бўлган таянч сўзлар луғати ҳам кириши мумкин.

Битирув малакавий ишнинг мундарижасида варақлар тартиб рақамлари билан кўрсатилган кириш, барча боб ва бўлимлар, хулоса, фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати ҳамда иловаларнинг сарлавҳалари келтирилади. Мундарижа сарварақдан кейин жойлаштирилади.

Битирув малакавий ишнинг **кириш** қисми қуйидагиларни ўз ичига олиши лозим:

- мавзунинг долзарблиги (мавзу асосномаси);
- муаммонинг ўрганилганлик даражаси;
- тадқиқот мақсади;
- тадқиқот вазифалари;
- тадқиқот объекти ва предмети (воқеаларнинг ижтимоий психологик, педагогик, этник, миллий, ҳудудий ва жинсий кетма-кетликда содир бўлишига асосланган доиралари)

- кутиладиган натижа;
- тадқиқот методлари;
- тадқиқотнинг илмий янгилиги ва амалий аҳамияти;
- фойдаланилган манба ва адабиётларнинг танқидий таҳлили;
- ишнинг таркибий тузилиши.

Битирув малакавий ишнинг **кириш** қисмида малакавий ишнинг долзарблиги асосланади, амалий аҳамияти, илмий янгилик ёки муаммолик томонлари акс эттирилади, тадқиқот предмети малакавий ишда кўриб чиқиладиган муаммолар, ишнинг мақсад ва вазифалари белгилаб берилди.

Фойдаланилган манба ва адабиётларнинг танқидий таҳлилини тузишда қўйилган муаммони ўрганиш учун улар нимага эътибор беришлари кераклигини аниқлаш, шунингдек, уларнинг муаллифи қандай манбаларга таянганликларига эътибор қаратиш лозим. Бунинг учун фойдаланилган манба ва адабиётларнинг танқидий таҳлили сифатида оддий келтирилган меърий-ҳуқуқий далолатномалар, уларнинг муаллифлари ва ишларини алмаштириш мумкин эмаслигини унутмаслик лозим.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар таҳлили мавзуси ёки кўргазмали тамойил бўйича тузилиши, талабанинг (яъни, унинг ўқиган материалларига шахсий муносабати) баҳосини ўз ичига олиши, муаммонинг қайта ишланганлик даражасини кўрсатиши, тўлиқ ўрганилмаган масалаларни аниқлаши лозим. **Кириш** битирув малакавий иш умумий ҳажмининг 10 -15 фоизини ташкил этиши лозим.

Битирув малакавий ишнинг **асосий** қисмида тадқиқот учун танланган мавзунинг назарий жиҳатларини ёритувчи боб ва бўлимлардан ташкил топиши, мавзу хусусияти мос тарзда машинашунослик ва машинасозлик фанлари, ихтисослик фанлари мазмуни, тадқиқот методи ва техникаларини киритувчи мазмун, кутиладиган натижаларнинг баён этилиши, хулосаларнинг шакллантирилиши ва амалий тавсиялар берилиши лозим.

Зарурат туғилганда битирув малакавий ишда талаба томонидан таклиф этилаётган тавсияларнинг татбиқ этилишидаги ижтимоий-иқтисодий самарадорлик кўрсаткичлари берилади.

Асосий қисмни назарий ва методик қисмлар ташкил этиб, бунда ташкил этувчи боб ва бўлимларнинг мазмуни битирув малакавий иш мавзуига тўлиқ мос келиши ва уни тўла очиб бериши даркор. Боб ва бўлимлар талабанинг қисқа, мантиқан тўғри ва далиллар келтириб тўплаган, тизимлаштирган ҳамда таҳлил қилган материалларини баён этиш қобилиятини намоён этиши лозим.

Назарий қисмни ташкил этувчи бўлимлар:

- ўрганилаётган муаммонинг назарий-методик асослари;
- ўрганилаётган муаммонинг қайсидир муайян ўқув муассасасида аниқланиши ва таҳлил қилиниши;
- муаммони бартараф этиш бўйича чора-тадбирлар ва тавсиялар ишлаб чиқиш;
- малакавий ишнинг бажарилишини таъминловчи техник таъминот;
- малакавий ишнинг иқтисодий қиймати;
- ихтисослик фанларидан мавзуга мос назарий материаллар;
- битирув малакавий ишнинг ҳуқуқий таъминоти каби масалаларни ўз ичига олиши лозим;
- тадқиқот объектнинг функциялари, вазифалари, соҳаси;
- ташкилий тузилма, бошқарув тизими, унинг ташқи ва ички алоқаларининг ўзига хослиги;
- тадқиқот объектнинг техник иқтисодий кўрсаткичлари;
- техник ечим ва ҳисоб китоб ишлари;
- техник чизмачилик ва лойиҳалаш асослари;
- тадқиқот объектида мавжуд камчилик ва муаммолар;
- муқобил вазифаларни назарий ва амалий ҳал этишнинг умумий усуллари ва ҳ.

Касб таълими таълим йўналишлари талбаларининг битирув малакавий ишларида назарий қисмида дизайн ва конструкциялаш қисмлари киритилиши тавсия этилади. Бунда :

- конструкцияланаётган буюм учун талабларни аниқлаш;
- костюм стилистикаси ва конструктив –декоратив ечимни асослаш;
- асос конструкциясини қуриш учун керакли ўлчовлар;
- асос конструкциясини ҳисоблаш ва қуриш;
- конструкцияланаётган буюмни техник моделлаштириш;
- ишчи хужжатларни тузиш;
- конструкцияланаётган буюм узелини тикиш учун асбоб-ускуна ва тикиш усуллари танлаш;
- буюмга ишлов бериш технологик картаси;
- материал танлаш ва асослаш.

Битирув малакавий ишнинг назарий қисмида кўрғазмали ва рақамлар билан кўрсатилган материаллардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Кўрғазмали материаллар (жадвал, диаграмма, гистограмма, расм, чизма, сурат ва фотохужжатлар)ни намоиш қилиш шакллари танлаш асосан тадқиқот мавзусининг тавсифи ва мақсадига боғлиқдир. Бироқ бунда битирув малакавий ишнинг асосий қисмига жойлаштирилувчи барча кўрғазмали материаллар юқори даражадаги янги фойдали маълумотларни бериши зарурлигини ҳисобга олиш лозим. Масалан, матнда келтирилган жадвалнинг асосий қисми таҳлилий тавсифга эга бўлиши, рақамли кўрсаткичларни таҳлил қилиш ва қайта ишлаш натижалари ҳисобланиши лозим. Дастлабки статистик маълумотларни ўз ичига олган жадваллар ишнинг алоҳида илова қисмида келтирилиши талаб этилади.

Педагогик-методик қисмни ташкил этувчи бўлимлар:

Педагогик-методик қисмнинг параграфларини сони ва мазмуни ишни турига қараб белгиланади. Одатда биринчи бобда тадқиқот олиб борилган объект бўйича қисқача маълумот бериш билан бирга мавзунинг умумий назарий масалалари бўйича мазкур тадқиқот натижаларининг амалиётда

тадбиқ этилиши мумкин бўлган муассасанинг қисқача тавсифномаси берилиши лозим. Мазкур бобда қуйидаги параграфлар ўзаро мантиқий изчилликда берилди:

-касбий таълим жараёнларини ўқитишда замонавий педагогик ва ахборот технологияларнинг аҳамияти;

-касбий таълим жараёни бўйича фан ривож ва истиқболларини ўқитишда электрон дарсликларнинг аҳамияти;

-касб таълими муассасаларида таълим тарбия жараёнига қўйиладиган талаблар;

- технологик жараёнлар ва замонавий техникаларнинг ишлаш механизми бўйича ўқувчи-талабаларни мустақил ижодий фаолиятининг ташкил этиши;

-турли маҳсулот ишлаб чиқариш учун технологик жараёнларни бошқариш ва уларнинг омилларини ўзгартириш услубияти бўйича масофадан ўқитиш методлари;

- турли хом-ашёларни қайта ишлашдаги ўзига хос жихатларини ўқитиш жараёнида ўқитувчининг педагогик маданияти ва касбий маҳоратининг аҳамияти;

- технологик ускуналарни танлаш ва асослаш усулларини белгилаш жараёнида дидактик воситалардан фойдаланиши;

- хом-ашё, ярим тайёр ва тайёр маҳсулотнинг сифатини аниқлаш ва назорат қилиш бўйича ташкил этиладиган факултатив ва қўшимча машғулотлар мазмуни;

- маҳсулотдаги нуқсонларнинг сабабини аниқлаш ва бартараф этиш услублари ўқитиш жараёнида қўлланиладиган педагогик-психологик усуллар;

- касб-хунар коллежларида таълим-тарбия жараёнининг туғри ташкил этилувчиси ва уларда интеграциялашув жараёнининг амалга ошиши;

- касб-хунар коллежларида ўқитиш жараёнида баҳолашнинг рейтинг тизими;

- касб-хунар коллежларида таълим жараёнларни бошқариш бўйича ташкил этиладиган мустақил таълим мазмуни;
- касб-хунар коллежларида ўқитиш жараёнида қўлланиладиган моделлаштириш ва автоматлаштириш методлари;
- касб-хунар коллежларида ўқитишнинг умумий принциплари ва методлари;
- касб-хунар коллежларида таълим жараёнларни компьютер графикасининг дастурий воситаларини ишлаб чиқиши;
- «инсон – техника – муҳит» тизимини лойиҳалашда инсон омили муаммоларини ҳал қилишнинг илмий асослари ва усуллари;
- техника объектлари ва жараёнларини патентга лойиқлиги ва патентни чинаямлигини тадқиқ этишнинг педагогик-психологик асослаши;
- ўлчов воситаларини текшириш усуллари ва уларда юл қўйиладиган ҳатолик чегаралари бўйича меърий ҳужжатларни яратиши;
- замонавий педагогик ва ахборот технологиялари асосида дарс ўтиш методикаси;
- дарсни тўғри ташкил этиш режаси ва унда тақдим этиладиган ахборотларни интеграциялаш;
- дарснинг технологик харитаси, профессиограммаларга қўйиладиган талаблар;
- муаммоли таълим ва уни амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятлари;
- педагогик маданият ва касбий маҳорати;
- педагогик, психологик ва касбий йўналишларда ташкил этиладиган факултатив ва қўшимча машғулотлар мазмуни;
- ўқувчи-талабаларнинг мустақил ижодий фаолиятини ташкил этиш мақсадида семинар, амалий ва лаборатория машғулотларида фойдаланиладиган муаммоли топшириқлар мазмуни;
- педагогик, психологик ва касбий йўналишларда ташкил этиладиган мустақил таълим мазмуни;

- ўқитиш жараёнида қўлланиладиган педагогик-психологик усуллар;
- ўқув жараёнида қўлланиладиган моделлаштириш ва автоматлаштириш методлари;
- дарс жараёнида қўлланиладиган техник (компютер, аудио ва видеотехникалар) ва бошқа ёрдамчи дидактик воситалар (тарқатма материаллар, кўргазмали қуроллар ва х.к.);
- электрон дарсликлар асосида технологик жараёнларни ўқитиш тамойиллари ва методлари (мавзуни ёритиш жараёнида электрон дарсликлар имкониятлари ёрдамида тақдимотлар намойиш этиш ҳамда улардан самарали фойдаланишнинг йўл-йўриқлари);
- касбий фанларни ўқитишнинг умумий тамойиллари ва методлари;
- касбий таълим жараёнида масофадан ўқитиш методлари;
- ўқув жараёнида қўлланиладиган интерфаол методларни аниқлаши ва уларни қўллаши;
- дарс учун зарур бўладиган ўқув ва услубий материаллар ишлаб чиқиши;
- амалий машғулотлар ҳамда лаборатория машғулотлар жараёнида ўқувчи-талабаларнинг мустақил ижодий фаолиятини ташкил этувчи муаммоли топшириқлар яратиши;
- ўқувчи-талабаларнинг лойиҳачилик қобилиятини шакллантиришга хизмат қилувчи топшириқлар тўпламини ишлаб чиқиши;
- дарсга оид асосий ва ёрдамчи воситалар(тарқатма материаллар, кўргазмали қуроллар, аудио, видео, технологиялар)ни тайёрлай олиши ва дарснинг технологик харитасини тузиши;
- ўқувчилар фаолиятини баҳолашнинг рейтинг тизимини ишлаб чиқиши;
- мавзуни ёритиш жараёнида электрон дарсликлардан самарали фойдаланишнинг йўл-йўриқларини ишлаб чиқиши;

- касбий таълим жараёнида масофадан ўқитишни ташкил этишда ўқитиш методларини таҳлил қилиб, уларни қўллаш учун методик тавсияларни ишлаб чиқиши кўзланади.

Шунингдек, бу қисмда муаллиф томонидан ўрганиб чиқилган материаллар таҳлили асосида эришилган натижалар, янгиликлари, ихтиролар, меърий кўрсаткичлар, тавсия этилаётган технологик жараёнлар асослаб берилади, шунга мос жадваллар тавсия этилади, таклиф этилаётган объектни такомиллаштириш йўллари, иқтисодий самарадорлиги аниқланади, илгари сурилаётган ғоя ва таклифлар илмий жиҳатдан асосланади.

Таҳлилнинг дастлабки материаллари талаба томонидан педагогик амалиёт жараёнида ўрганилган ўқув муассасасининг иш режаси ёки уларнинг бир қисми, йиллик ҳисоботи, молиявий ва статистик ҳисобот материаллари ва бошқа ҳужжатлар бўлиши мумкин.

Тўпланган материал ҳажми ва тавсифи қабул қилинган тадқиқот методикасининг ўзига хос хусусиятларига боғлиқ. Бунда қуйидаги методлардан фойдаланиш кўзланиши мумкин: эмпирик (кузатув, таққослаш, чамалаш, ўлчов, тажриба-синов), эксперт баҳолаш, эксперт таҳлил, ҳисоблаш таҳлили, меърий, ташкилий-лойиҳалаш, график таҳлил, параметрик, коррелятсион таҳлил, вариатив, дискриминант, асосли таҳлил, эвристик (аналогия, инверсия, эмпатия, идеализатсия, «ақлий ҳужум», ассотсиатсия, синектика, морфологик таҳлил ва б.), иқтисодий-математик моделлаш, ижтимоий-иқтисодий таҳлил (таққослаш, танлаб ўрганиш, гуруҳлаш ва коррелятсион таҳлил), муҳандис-иқтисодий ҳисоб.

Таълим муассасаларида умумкасбий ва ихтисослик фанлар ўқитилишини ўрганиш тўпланган материалларни қайта ишлашни мўлжаллайди. Маълумотларни қайта ишлаш иқтисодий, ижтимоий ва психологик таҳлилни замонавий методлардан фойдаланиш билан амалга оширишни тақозо қилади.

Хулоса ва таклифлар қисми малакавий ишнинг умумий ҳажмининг 5-7 фоизини ташкил этади. Унда иш мазмуни бўйича ишлаб чиқилган хулосалар

ва аниқ таклифлар, эришилган натижалар мужассамлаштирилади. Малакавий иш айрим боблардаги хулосалар ва таклифлар билан ҳам тугалланиши мумкин, аммо ундан энг муҳимлари ишнинг охирида, яъни хулоса бўлимида акс эттирилиши керак.

Битирув малакавий ишнинг **хулоса** қисмида олиб борилган тадқиқот натижалари келтирилади, умумлаштирилган ҳолда малакавий иш мақсади ва вазифаларида ифодаланган масалани ўрганилганлик хулосалари баён этилади, мавзунинг истиқболдаги ишлаб чиқилиши мўлжалланади.

Битирув малакавий ишининг хулоса қисмида талаба тугалланган касбий топшириқни ечади. Яъни у битирув малакавий ишнинг хулоса қисмидаги асосий масалаларда ўз нуқтаи назарларини асосли тарзда баён этиши лозим. Бунда бакалавр:

- ечилаётган топшириқ бўйича масала ҳолатини ўрганиб, уни таҳлил қилиб беради;

- касбий-педагогик талабларни ифодалайди, топшириқни ечиш талқинларини кўриб чиқади ва оқилона йўлни аниқлайди;

- психологик, педагогик ва методик ечимнинг математик-статистик таҳлилинини қилиб беради;

- ҳал этилган масаланинг иқтисодий самарадорлик даражасини белгилайди;

- топшириқ ечими бўйича хулоса ва таклифларни беради ҳамда уларни амалиётга татбиқ этиш имкониятини аниқлайди.

Бу қисмда кўрилаётган масаланинг ҳозирги аҳволи таҳлил қилинади, амалиёт даврида тўпланган статистик материаллар асосида тадқиқот объектида мавжуд камчиликларни йўқотишга қаратилган таклифлар ва тавсиялари асосланиши керак. Тажриба орттириш вақтида йиғилган ҳамда тадқиқот жараёнида таҳлил қилинган материаллар ҳал қилинмаган масалалар, муаммоларни аниқлаш ва шунга мувофиқ хулосалар келтирилади. Муаммони ўрганиш услуб ва услубияти ёритилади. Бу малакавий иш мазмунининг асосий ғоясини ифодалайди.

Хулоса янги маълумотлар, далиллар, белгиларни ўз ичига олмаслиги, балки хулосалар ишнинг асосий матнидан мантикий келиб чиқиши зарур. Хулосанинг тахминий ҳажми 3-5 варақдан ошмаслиги керак.

Қисқартмалар рўйхатида ишда қўлланиладиган библиографик маълумотлар, тушунча ва атамалар, муассасаларнинг номланиши қисқартирилган ҳолда шартли белги ва рақамлар билан ёзилиши даркор.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар талаба томонидан битирув малакавий ишни тайёрлаш ва ёзиш жараёнида қўлланилган манба ва адабиётларни ўз ичига олади ва у тадқиқот мавзусига боғлиқ тарзда 25-30 (ва ундан кўп) номдан ташкил топади. Манбалар ҳақидаги маълумотлар Ўзбекистон Республикаси олий таълим Давлат таълим стандартлари талабларига мос тарзда келтирилади.

Бунда битирув малакавий ишни ёзиш жараёнида қўлланилган барча конун чиқарувчи ва меърий-ҳуқуқий материаллар, илмий, ўқув ва даврий нашрлар тўлиқ библиографик тавсифи (нашр жойи, нашриёт номи, чоп этилиш йили ёки нашри)ни ўз ичига олиши лозим. Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхатини тузиш жараёнида нашр қилинган ва чоп этилмаган ишлар ажратилган бўлиши керак.

Ишнинг **илова қисмида** битирув малакавий иш асосий мазмунини қўшимча тўлдирувчи ва кўргазмали тасвирловчи барча материаллар келтирилади. Бунда, асосан чизма, жадвал, диаграмма, гистограмма, расм, сурат ва фотохужжатлар, шунингдек, ҳар хил турдаги матнлар, ташкилий-ҳуқуқий ҳужжатлар, маълумотномалар, эълонлар жойлаштирилади.

Битирув малакавий иш илмий раҳбар ва кафедра билан келишилган ҳолда чет тилларда ёзилиши ва ҳимоя қилиниши мумкин. Ҳимояга чет тилида тақдим этиладиган битирув малакавий ишни тайёрлаш бўйича тавсия 9-иловада келтирилган.

Айрим ҳолларда агар талаба изланиш мобайнида ўрганилаётган масалани янги қирраларини очса, малакавий иш мавзусига ва режага ўзгартиришлар киритиши мумкин. Шу билан бирга агар ўрганилаётган мавзу

бўйича ўқув муассасасининг маълумотлари тижорат сири бўлиб талабага берилмаган ва шунга ўхшаш бошқа ҳолларда ҳам талаба малакавий иш мавзусини ҳамда амалиёт базасини ўзгартириш ҳуқуқига эга.

Битирув малакавий иш олий таълим муассасасининг, одатда, ушбу мақсадга махсус ажратилган хоналарида бажарилади. Айрим ҳолларда, малакавий иш ўқув муассасалари, илмий-тадқиқот олий таълим муассасалари ва бошқа таълим муассасаларда бажарилиши мумкин. Битирув малакавий ишнинг бажарилиши бўйича тақвим режани назорат қилиш кафедра ҳамда деканат томонидан амалга оширилади.

Малакавий ишни баҳолаш мезонлари

Битирув малакавий ишни асосий баҳолаш мезонлари қуйидагилардан иборат:

- мавзунинг долзарблиги ва янгилиги, уни ишлаб чиқишнинг мураккаблиги;

- кўрилаётган масала бўйича маҳаллий ва хорижий манба ва махсус адабиётлардан тўла фойланилганлиги;

- тадқиқот объекти бўйича далилий маълумотларни тўлиқ ва сифатли тўпланганлиги;

- қўйилган масалани ҳал қилишда метод ва воситалардан фойдаланишнинг тасдиқланганлиги;

- олинган натижаларни таҳлил қилиб, шарҳлай олинганлиги;

- хулоса, таклиф, тавсияларнинг илмий, услубий ва амалий аҳамияти ҳамда уларни исботланганлик даражаси ва реал тадбиқ этиш имкониятлари;

- материални аниқ ва тўғри, хатосиз баён этилганлиги, ишни сифатли расмийлаштирилганлиги, мазкур «Методик тавсиянома» талаблари ҳисобга олинганлиги;

- битирув малакавий ишнинг назарий ва амалий масалалар бўйича мунозара юрита олинганлиги, ДАК аъзоларининг саволлари ва тақризчилар камчиликларига берилган жавобларнинг тўғри ва чуқур ифодаланганлиги.

Агар иш мавзуи илмий асосланиб, ўзида назарий, услубий ёки амалий кизиқишни уйғота олса, қўйилган масалани ҳал қилишда муаллиф томонидан мақбул таҳлил қилиш усуллари, замонавий метод ва воситаларни қўллаш мумкинлиги тасдиқланса, шунингдек, у касб-хунар таълимининг илмий-назарий, услубий ёки амалий масалаларига ёрдам берсагина, битирув малакавий иш «аъло» баҳога лойиқ деб топилади. «Аъло» баҳоланган ишнинг таркибий тузилиши аниқ, мантиқан тўғри ва қўйилган мақсадга мувофиқ бўлиши лозим. Хулоса қисмда аниқ, қўйилган масалани ҳал қилишда хисса қўшадиган ҳар томонлама асосланган хулосалар келтирилиши лозим. Чунки бу унинг келажакдаги истиқболини белгилайди.

Битирув малакавий иш адабий тилда ёзилиши, тўғрилиги пухта текширилган, унда берилган маълумотлар амалдаги Давлат таълим стандартига ва мазкур методик тавсияномага мос бўлиши, чизма, расм, жадвал ва турли хил кўргазмали материаллар шаклидаги иловаларни ўз ичига олиши лозим.

Талабанинг чиқиш сўзи қисқа ва изчил тарзда асосий ҳолатлар ёритилган, шунингдек, ДАК аъзолари саволларига аниқ ва исбатланган жавоблар берилган шартлардагина, унга «аъло» баҳо қўйилади.

Агар битирув малакавий иш юқорида келтирилган талабларга тўлиқ жавоб бермаган ҳолларда, у кўпроқ паст балл билан баҳоланади.

Низомий номидаги ТДПУ “Касб таълими” факултети битирувчи барча мутахассисликлар учун битирув малакавий ишларини баҳоланишнинг

мезонлари

БАҲОЛАШ МЕЗОНИ	БАЛЛ
Мавзу долзарблигининг асосланганлиги: Республикамиз таълим тизимида мавзуга оид масалаларнинг акс этиши, бу борадаги амалга оширилган назарий, амалий ва методик ишларнинг ёритилиши.	10
БМИ тузилиши: Боб ва параграфларнинг ўзаро мантиқан, тўғри изчил ишлаб чиқилганлиги, мавзуни ёритиши, қўйилган муаммонинг ечимига қаратилганлиги.	20

БМИ мазмуни: Боб ва параграфлар мазмунининг қўйилган мавзуга мослиги, уни ёритиш даражаси, талаба ўз шахсий фикри қай даражада ифодаланганлиги	30
Амалий таклиф, тавсияларнинг аҳамиятлилиги: Таклиф ҳамда тавсияларнинг амалиётга тадбиқ қилиш имкониятлари, миқёси, таълим сифатини оширишга таъсири, педагогик, психологик ҳамда методик самараси.	10
Битирув малакавий ишининг бажарилиш саводхонлиги: Имловий ва стилистик жиҳатдан саводхонлиги, фикрни аниқ ва мантиқан тўғри ифодаланганлиги, жадваллар ва графикларни талаб даражасида расмийлаштирилиши.	10
Талабанинг БМИни ҳимоя қилиши: Мавзу матнини бутун тафсилотлари билан билиш ва тушуниш, мазмунини изчил, мантиқан боғланган ҳолда хатосиз баён этиш, саволларга жавоб беришда ўзлаштирилган билимларни мустақил, дадил ва тўғри татбиқ эта билиш ҳамда улардан ўринли фойдаланиш, талаб даражасида сифат кўрсаткичларига риоя қилиш.	20
ЖАМИ	100

Назорат саволлар

1. Битирув малакавий ишлари мавзуларини танлашга қандай талаблар қўйилади?
2. Битирув малакавий ишни тайёрлашга қўйиладиган талаблар.
3. Битирув ишини бажариш кетма-кетлигини айтиб беринг.
4. Битирув малакавий иш мазмуни ва унда қўйиладиган муаммоларни ҳал қилиш методикасини очиб беринг.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни (Баркамол авлод -Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори.-Т.: Шарқ нашриёт матбаа-концерни. 1997.-Б.20-29.
2. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим муассасасаларида битирув малакавий ишини тайёрлаш тартиби ҳақида НИЗОМ.-Т.: 2008.-20 б.
3. Олимов . Қ.Т. Касб таълими услубияти. ўқув қўлланма. –Т.: 2006. 164 б.
4. Муслимов Н.А., Шарипов Ш.С., Қўйсинов О.А. Касб таълими методикаси” фанидан ўқув-методик мажмуа. Низомий номидаги ТДПУ, 2011.-20 б.

5. Муслимов Н.А., Шарипов Ш.С., Қўйсинов О.А, “Касб таълими педагогикаси” фанидан ўқув методик мажмуа. Низомий номидаги ТДПУ, 2011.-20 б.

6. Муслимов Н.А., Қўйсинов О.А., Абдураимов Ш.С. Меҳнат ва касбий таълим методикаси фанларидан курс ишлари. Методик қўлланма. –Т.: ТДПУ, 2009. - 38 б.

Қўйсинов О.А., Муллахметов Р.Г., Саттаров В.Н. Битирув малакавий ишларни тайёрлаш. Методик тавсиянома. –Т.: ТДПУ, 2011. - 80 б.

7-майруза. Касб таълимининг дидактик таъминоти. Дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмалар, электрон дарсликлар, портфолио, ўқув курсининг электрон-таълим ресурсларини ва силлабусини яратиш технологиялари.

Режа:

1. Ўқитишнинг техник воситалари ва гуруҳлари.
2. Ўқув хоналарини ўқитишнинг техник воситалари билан жиҳозлашда техникавий-педагогик талаблар.
3. Ўқув ва дидактик материалларни тайёрлаш.

Таяч тушунчалар: дидактик таъминоти, дарслик, ўқув-методик қўлланма, электрон дарслик, портфолио, силлабус, аудиовизуал, сурат, слайд, скрепка, шаблон, чизғич, фламастер, перманент, фотонусха, флипчарт, доска, эксплуатацион кўрсатмалар, кинопроекция, диапроекция, эпипроекциялар.

Ҳозирги пайтда таълим-тарбия тизимида ўқитувчининг таҳсил олувчилар билан жонли мулоқот ва муносабати муҳим аҳамиятга эга бўлганлигига қарамай, у ягона ахборот манбаи бўла олмаслиги ҳаётий ҳақиқат. Шунинг учун ҳам таълим-тарбия ишини осонлаштирадиган ва самарадорлигини ошириш омилларидан кенг фойдаланилади. Ана шундай омиллардан бири ўқитишнинг техникавий воситаларидир.

Ўқитишнинг техник воситалари деганда таълим-тарбия жараёни иштирокчиларининг ҳамкорлик фаолиятини таъминлаб, унинг самарадорлигини ошириш, таъминлаш мақсадида фойдаланиладиган қурилмалар тизими тушунилади.

Барча ўқитишнинг техник воситаларини шартли равишда уч асосий гуруҳга бўлиш мумкин.

1. Аудиовизуал воситалар (кинопроекция, диапроекция ва эпипроекциялар, овоз ёзиб олиш, телевидение, радио);
2. Жиҳозлар, ускуна ва асбоблар;
3. Дастурли (компьютерли) таълим воситалари.

Ўқитишнинг техник воситаларидан таълим-тарбия жараёнининг ташкил этувчи компонентлари билан узвий боғлиқлик ва муносабатларини ҳисобга олган ҳолда фойдаланиш зарур. Акс ҳолда машғулот самарасини умуман йўққа чиқариш ҳам мумкин.

Машғулотда ўқитишнинг техник воситаларидан фойдаланиш ёрдамчи характерга эга бўлиб, уларни танлаш, ишлатиш вақти ва жойи дарснинг умумий режасида мақсадларга мувофиқ равишда белгиланади.

Ҳозирга пайтда таълим-тарбия жараёнида ўқитувчининг жонли мулоқоти муҳим аҳамиятга эга бўлганлигига қарамай, у ягона ахборот манбаи бўла олмаслиги хаётий ҳақиқат.

Ўқув хоналарини ўқитишнинг техник воситалари билан жиҳозлашда қуйидаги техникавий-педагогик талаблар қўйилади:

1. Ўқув хоналарини ўқитишнинг техник воситалари билан жиҳозлашда ўқув жараёнида улардан мажмуавий тарзда фойдаланишни ҳисобга олиш зарур;

2. Ўқув хонасининг исталган жойидан яхши кўриш ва эшитиш имкониятининг мавжудлиги;

3. Ўқув хонасида, шовқин, ёритилганлик, намлик ва кабилар меъёрини таъмилаши;

4. Оддий, арзон, хавфсиз, узоқ муддат бузилмай ишлаши;

Таълим-тарбия ишида техник воситалардан фойдаланиш аввало дидактик принципоарга амал қилишни кўзда тутаяди. Масалан, кўрсатмалилик принципиниреал объект билан мавҳум тасаввурнинг бирлигини ифодаляйди.

Реал объект ёки унинг тасвирини кўриш (идрок этиш) инсон учун уни билишнинг дастлабки ва энг оддий акти ҳисобланади, аниқ тасаввурлар ва мавҳум тушунчалар ҳосил қилиш учун асос вазифасини ўтайди.

Таълим-тарбия ишида кўрсатмалилик тамойилига амал қилиш зарурияти инсоннинг фикрлаш хусусиятидан келиб чиқаяди. Инсоннинг фикрлаш хусусияти маълумдан мавҳум томон ривожланади. Тушунча ва

мавхум конун-қоидалар аниқ кузатишларга асосланса, уларнинг моҳият мазмуни анча осон ва тез шаклланади. Инсон тафаккурининг ривожланиши унинг ёшига, ҳаётий тажрибаси кабиларга боғлиқ бўлиб, таълим-тарбия жараёнида ҳисобга олиниши, аниқ далиллар ва образлардан ажралиб қолмаслигини талаб этади.

Тасвирий кўрсатмалардан қуйидаги ҳолларда фойдаланилади:

- ўрганиладиган объект жуда катта ёки кичик бўлганда:
- ўрганиладиган объектни бевосита кўриш мумкин эмас:
- тушунча ва хулосаларни график тарзда ифодалаш мумкин бўлганда:
- мураккаб объектларни соддалаштириш ёки ишлаш тартибини кўрсатиш зарур бўлганда:
- объектнинг энг характерли замон ва макондаги ҳолатни қайд этиш ва кўрсатишда ва шу кабиларда.

Кўрсатмали қўлланмаларга қуйидаги талаблар қўйилади:

- барча талабаларга яхши кўринадиган даражада катта бўлиши:
- ўқув хонасининг исталган жойидан бемалол ўқиши:
- муҳим деталлар ва ёзувларнинг бошқа диққатни ўзига тортувчи ранг билан алоҳида бўялиши:
- тасвирлар имкон қадар объектнинг асл рангига мос бўлиши:
- тасвирларнинг эстетик дид билан расмийлаштирилиши:
- матннинг ҳаддан ташқари кўп бўлмаслиги:
- тасвирланган объектларнинг табиий вазиятда кўрсатилиши:
- масштабга риоя қилиши:
- арзон, қулай, узоқ вақт ўз ҳолатида сақланиши ва шу кабилар.

Шу ўринда кўрсатмали қўлланмадан фойдаланиш мақсад бўлмай, балки натижага эришиш воситаси эканлигини унутмаслик зарур.

Кўрсатмали қўлланмалардан фойдаланишда ўқув материалнинг мазмуни ва вақтини ҳисобга олиш зарур. Машғулотда кўрсатмали қўлланмалардан ҳаддан ташқари кўп ҳам фойдаланиш яхши натижа бермайди. Намойиш қилинаётган материалларни идрок этиш жараёнида

тахсил олувчилар сезги органларининг (кўриш, эшитиш, хидлаш, таъм билиш) кўпроқ жалб этиш зарур. Ўқитувчининг сўзи билан кўрсатмалиликнинг уйғунлиги катта аҳамиятга эга. Кўрсатмали қўлланмадан фойдаланишганда бериладиган изоҳ. Тахсил олувчилар диққат-эътиборини асосий материалларга қаратилишини кўзда тутати.

Ушбу воситалардан фойдаланишда уларни муайян мақсад, махсус соҳа ва усулларга мос ҳолда танлаш муҳим ўрин тутати. Энг муҳими шундаки, амалиёт ўқитувчиси ўқув ва кўргазмали воситаларни ишлата олишни ва улардан мақсадга мувофиқ ва оқилона тарзда фойдаланишни билиши керак. Техник воситалардан фойдаланилаётганда юзага келадиган техник муаммоларни ҳал қила оладиган бўлиши лозим. Масалан: тикув машинаси ишида содир бўладиган нуқсонларни бартараф эта билиши, асосий созланишларни бажариши ва машинани ишчи ҳолатига келтира олиш керак, яъни ўз касбий соҳасининг моҳир устаси бўлиши керак. Амалиёт ўқитувчиси ўз касбий соҳаси учун қандай материаллар, қандай янгиликлар борлигига, шунингдек, қайси махсус соҳаларда унинг ўзи янгиликлар қила олиши мумкинлиги юзасидан умумий тушунчага эга бўлиши лозим. Кўпинча ўқитувчилар доска тасвирлари, флипчарт тасвирлари ва проектор слайдлари каби визуал воситаларни ўзлари ишлаб чиқади.

Ўқув ва дидактик материалларни тайёрлаш

Назарий ва амалий машғулотлар учун манба материали сифатида ишлатиладиган воситаларимизни қуйидагича фарқланади:

Кўпинча ўқув материаллари бир пайтнинг ўзида дидактик материаллар сифатида, яъни ўқитиш, ўрганиш учун ишлатилади.

Ўқув
материаллари

улар амалиёт ўқитувчилари томонидан
дарсни кўргазмали ўтказиш ва билим
бериш учун қўлланилади

Дидактик
материаллар

улар талабалар томонидан ўрганиш учун
қўлланилади ва ўқитувчиси томонидан
тайёрланади

Ўқув ва дидактик материалларни тайёрлаш деганда, ўқитувчи томонидан уларнинг танланиши ва назарий ёки амалий манфулотлар мақсадига мослаштирилиши тушунилади.

Агар тайёр воситалар йўқ бўлса, у ҳолда уларни ўқитувчининг ўзи тайёрлашига тўғри келади.

Ўқув ва дидактик материалларни тайёрлашда амалиёт ўқитувчиси чегараланган вақт ва техник имкониятларини инобатга олган ҳолда эътиборини қуйидагиларга қаратиши лозим:

- иш варақалари, тарқатмалар (босилган матнлар нусхалари), слайдлар, доска тасвирлари учун эскизлар

- езма топшириқлар, ёзма ва оғзаки тестлар учун сўров қоғозлари

- баҳолаш варақи, назорат қоғози

- иш режалари, ташкилий ҳужжатлар

Назарий дарслар ўтказиш пайтида амалий кўрсатмалар берилган қуйидаги воситалар ишлатилади:

Тури	Ишлатиш учун кўрсатмалар
Ўқув китоблари	Китобнинг муайян бетларини белгилаб, дарс режасига киритилади
Тарқатма материаллар	Ўқув китобларидан ёки бошқа манбалардан сайланма нусхалар тайёрланади ва кўпайтирилади.
Доска тасвирлари	Мавзу ва графикларга эскизлар тайёрлаш
Слайдлар	Улар нусхалаш аппаратида ёки компьютерда тайёрланади
Моделлар	Устахонадаги ҳар бир предмет яроқли-ҳам яхши ҳам ёмон маҳсулотлари кўрсатилиши лозим.

Амалий машғулотлар ёки амалий иш жараёнлари пайтида амалий кўрсатмалар билан тўлдирилган қуйидаги воситалардан фойдаланилади:

Тури	Ишлатиш учун кўрсатмалар
Техник чизмалар (кинематик схемалар, конструктив чизмалар)	бунинг учун асл нусхалари махсус жилдларда тўпланади.
Эксплуатацион кўрсатмалар	нусхалардан тарқатмалар ва слайдлар тайёрлаш учун ишлатилади.
Иш режалари ва бошқа хужжатлар	фақат нусхалар ишлатилади, асл нусхалари эса тоза сақланади
Моделлар, реал жиҳозлар асбоблар ва маҳсулотлар	яроқли ва яроқсиз жиҳозлар, яхши ва ёмон маҳсулотлар сифатига нисбатан юзага келган фарқни кўрсатиб бериши мумкин.

Ўқитувчи учун материаллар нафақат соҳага тегишли маълумотларни, балки ташкилий ишлар, усул ва натижаларни баҳолаш борасидаги маълумотларни ҳам ўз ичига олади.

Талабалар учун материаллар эса қоида бўйича фақатгина соҳага тегишли жиҳатларни ўз ичига олади.

Дидактик материаллар фақатгина талабага мўлжалланган бўлса, ўқитиш материаллардан фарқ қилиши мумкин. Масалан: топшириқлар варақлари, саволномалар, йўналтирувчи усул саволлари ва муайян тарқатма материаллар.

Талабаларга тарқатиладиган материаллар таркибида қуйидаги маълумотлар бўлиши лозим:

- содда тилда ёзилган ўқув мазмунлари
- матнларда бўш қолдирилган жойлар (талабалар томонидан тўлдирилиши учун)
- талабанинг эркин фикрлашига имконият берувчи саволлар

-устахонада ишлаш учун мўлжалланган, иш босқичлари кўрсатилган тушунарли чизмалар(эскизлар) ва жадваллар

- материал, жиҳоз, асбоб-ускуналар ва ёрдамчи воситалар ҳақида маълумотлар.

Матн тайёрлаш бўйича энг янги усуллардан бири бу матнларни ранглар билан ажратиш саналади:

-оқ қоғозлар: мазмуний жиҳатлар борасида матнлар (ўқитувчи ва талабалар учун)

-яшил қоғозлар: талабаларга топшириқлар

-қизил қоғозлар: ўқитувчининг услубий хужжатлари ва топшириқларнинг жавоб варақалари

Рангларни кодлаш хужжатлардан фойдаланишни енгиллаштиради

-худди шу усулдан мазкур семинар хужжатларини тайёрлашда ҳам фойдаланилади.

Ўқитиш жараёнидаги энг муҳим воситалар доскалар, флипчартлар ва кодоскоп (проектор) ҳисобланади. Ўқитувчи бу воситалар орқали кўргазмали тус бериладиган намуналар яратиши керак. Бўр билан ёзиладиган доска учун аввал қоғозда ишланган ва матнлар билан тўлдирилган суратлар, флипчартлар учун эса қоғозда бўйича тақдимот намуналари бўлиши мумкин. Проектор слайдлари тўғридан-тўғри тайёрланиши мумкин.

Доска суратлари учун намуналар асосан ўқув китобларидан олиниши ёки шахсий қарашларидан келиб чиққан ҳолда тайёрланиши мумкин. Бунда кўп вақт сарф этмасдан оддий шакллар орқали тузилган графиклар, схемалар, диаграмма ва шу кабиларни доскага чизиш мумкин. Матнлар учун намуналар тайёрлаш шарт эмас.

Шунга ўхшаш тарзда флипчарт суратларини тайёрлаш мумкин. Бу усул назарий дарс ёки амалий машғулот тайёрланишни енгиллаштиради.

Флипчарт блокларини бирга олиб юриш мумкинлиги туфайли тасвирлар қоғозларга тўғридан-тўғри туширилиши мумкин.

Проектор слайдлари қўлда, фотонусхалар ёки компьютер ёрдамида махсус шаффоф плёнкада тайёрланади.

Слайдларни тайёрлаш учун:

- оддий ацетат ёки қоғози-шаффоф сунъий қоғоз;
- нусха олиш мумкин бўлган махсус қатламли слайдлар;
- фламастер, перманент ва сувда эрувчан слайдларни тозалаш учун спирт;
- сурат чизиш мосламалари (шаблон, чизғич ва бошқалар)лар ишлатилади.

Назорат саволлари.

1. Уқитишнинг техник воситаларини неча асосий гуруҳга бўлиш мумкин ва қайсилар?
2. Ўқув хоналарини ўқитишнинг техник воситалари билан жиҳозлашда қандай техникавий-педагогик талаблар қўйилади?
3. Тасвирий кўрсатмалардан қандай ҳолларда фойдаланилади?
4. Ўқув ва дидактик материалларни тайёрлаш деганда нимани тушунасиш?
5. Ўқитиш жараёнидаги энг муҳим воситаларга нималар киради?

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Нуриддинов Б.С. Касб таълими ўқитувчилари малакасини оширишда фаол ўқитиш методларидан фойдаланишнинг илмий-педагогик асослари. Автореф. дис. ... пед. фан. ном.. -Т.: 2002. - 21 б.

2. Олимов Қ.Т. Махсус фанлардан ўқув адабиётлари янги авлодини яратишнинг назарий-услубий асослари. Автореф. дис. ... пед. фан. док.. – Т.: 2005. – 44 б.

8-маъруза. Олий таълим тизимида касб таълими соҳасидаги кадрларнинг тайёргарлик даражасига қўйиладиган талаблар. Олий малакали илмий ва илмий-педагогик кадрларни тайёрлаш.

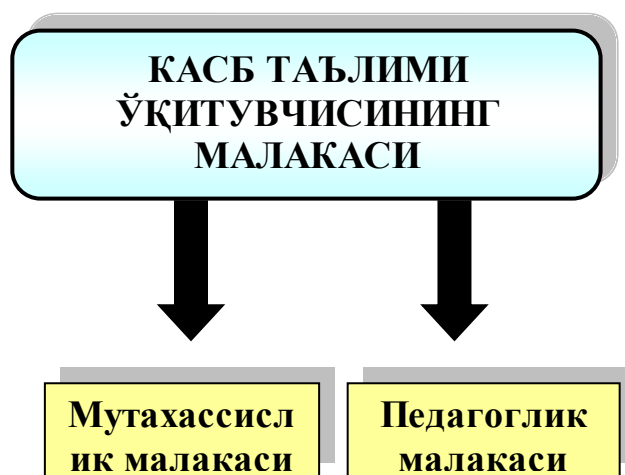
Режа:

1. Касб таълими ўқитувчиси ва ўқув устасининг малака тавсифномаси.
2. Касб-ҳунар таълими ўқитувчисининг функционал вазифалари.
3. Ўқитувчининг меҳнати ва маҳорати.

Таянч тушунчалар: ижтимоий лаёқат, шахсий лаёқат, малака талаблари маҳорат, тарбиялай олиш маҳорати , шахсий фазилат, баҳолаш ва назорат қилиш маҳорати, касбий имиджи.

1. Касб таълими ўқитувчиси ва ўқув устасининг малака тавсифномаси

Касб-ҳунар таълими тизимида кичик малакали мутахассисларни тайёрлаш кўп жиҳатдан касб таълими ўқитувчилари ва ўқув устасининг лаёқатларига боғлиқдир. Ишлаб чиқариш таълими жараёнида касбий педагогик кўникма ва малакалар тизими яратилади, ўқувчилар керакли ишлаб чиқариш тажрибасига, касбий маҳоратга эга бўладилар. Шунинг учун касб-ҳунар коллежлари касб таълими ўқитувчилари ва ўқув усталари ишлаб чиқариш жараёнининг ва ўз меҳнат фаолиятининг мазмунини аниқ тасаввур этиш лозим. Ҳозирда касб-ҳунар таълими тизимида ҳар йили махсус педагогика маълумоти ва таълим-тарбия иш тажрибасига эга бўлмаган янги муҳандис педагоглар, яъни корхоналарнинг малакали ишчилари, олий ва ўрта махсус касб-ҳунар таълими муассасаларининг битирувчилари келиб қўшилмоқда. Касб-ҳунар таълими тизимида фаолият кўрсатаётган муҳандис-педагоглар мутахассислик малакасига ҳамда педагогик малакага эга бўлиши лозим(1-чизма).

1-чизма. Касб таълими ўқитувчисининг малакаси

Мутахассислик малакаси деб, касб таълими ўқитувчилари ва ўқув устанинг махсус соҳа бўйича кўникма ва малакалари назарда тутилади. Уларнинг малакаларининг иккинчи қисми “Касбий педагогика” билим соҳасига тегишли бўлиб, педагогик малакаларини ўз ичига олади. Чунки ўқув жараёни фақатгина билим беришга асосланиб қолмасдан, балки таълим ва тарбия психологияси билан узвий боғланган. Бу эса улардан психология, касбий педагогика, иқтисод асосларини, ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва бошқариш асослари бўйича ҳам малакаларга эга бўлишини талаб этади. Мутахассислик ва педагогик малакалар билан бир қаторда касб таълими ўқитувчилари ва ўқув усталарида шахсий ва ижтимоий лаёқатларнинг ҳам бўлиши талаб этилади (2-чизма).

2-чизма. Касб таълими ўқитувчисининг лаёқати

Шахсий лаёқатлар қуйидагиларни ўз ичига олади: ўзини тутиши, шахсий ижодкорлик, масъулиятлилиқ ва бошқалар. Ижтимоий лаёқатларга ташкилотчилиқ қобилияти, ўқувчилар билан муносабат, жамоа билан муносабат киради. Бундан ташқари ўқитувчи ва ўқув усталар раҳбарлик қобилиятларига ҳам эга бўлишлари лозим. Чунки касб таълими ўқитувчилари ва ўқув усталар фақат ўқув ишлаб чиқариш фаолиятини бажарибгина қолмай, балки гуруҳларга раҳбарлик қиладилар.

Касб-хунар таълими ўқитувчисининг функционал вазифалари

Касб таълими ўқитувчисининг лавозим вазифалари қуйидагилардан иборат:

- ўқувчиларнинг касб-хунарга мойиллигини, маҳорат ва малакасини ривожлантириш;
- танланган касб ва ихтисослиги ўқув фанлари бўйича чуқур билимларни, илмий дунёқарашни шакллантириш;
- таълим жараёнида ўқитишнинг самарали усуллари, воситалари ва шакллари, янги педагогик технологияларни кенг қўллаш;
- ўқитадиган фани бўйича дарсдан ташқари ишларни, тўғарак машғулотларни ташкил қилиш;

- ўқувчиларни билим сифати, ўзлаштириш даражаси ва давоматини назорат қилиш;
- ўқувчилар билан яқка тартибда ишлаш;
- ўқувчиларни фан олимпиадаларига тайёрлаш;
- ўқув хоналарини жаҳон стандартлари ва дизайн талаблари даражасида жиҳозлашда қатнашиш;
- илғор педагогик тажрибаларни ўрганиш ва қўллаш;
- мунтазам равишда малакасини ошириш.

Билиши зарур:

- Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги, “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” тўғрисидаги қонунларни;
- ўқитадиган фаннинг ўқув режа, дастур ва дарсликларнинг мазмунини;
- давлатнинг ички ва ташқи сиёсатини, таълим ва ёшлар тўғрисида ҳукумат томонидан қабул қилинган фармон ва қарорларни;
- мустақил Ўзбекистон рамзларининг мазмун ва моҳиятини;
- ўсмирларнинг ёш ва махсус психологиясини, педагогикани, ўсмирлар ривожланишининг асосий қонуниятларини;
- педагогик, илмий-методик ва ташкилий бошқарув вазифаларини ҳал қилиш учун зарур бўлган ҳажмда умумназарий фанлар асоаларини;
- педагогик цикл фанларини;
- ёш физиологияси ва ўқувчилар гигиенасини;
- информатика ва электрон ҳисоблаш техникаси асосларини;
- ўқувчиларнинг турли хил жамоаларини шакллантириш ва бошқариш йўллари;
- ўқув хоналар ва ёрдамчи хоналарни жиҳозлашга қўйилган талабларни;
- таълим воситаларини ва уларнинг дидактик имкониятларини;
- таълимни ва педагогик фан тараққиётининг асосий йўналишларини ва истиқболини;
- меҳнатни илмий асосда ташкил этиш ва ҳуқуқ асосларини.

Касб таълими ўқитувчилари бундан ташқари мутахассислиги бўйича ишлаб чиқариш технологияларини, иқтисод асослари, ишлаб чиқариш ва бошқаришни ташкил этиш асосларини билиши керак.

Малака талаблари

Олий тоифали ўқитувчи-фан доктори, номзоди иш стажига талаб қўйилмайди, педагог (муҳандис-педагог) ихтисослиги бўйича магистр; педагог (муҳандис-педагог) йўналиши бўйича бакалавр ёки дипломли мутахассис ва тегишли фандан 1-тоифали ўқитувчи сифатида камида 3 йил иш стажига эга бўлиши лозим;

1-тоифали ўқитувчи-педагог (муҳандис-педагог) ихтисослиги бўйича магистр, педагог (муҳандис-педагог) йўналиши бўйича бакалавр ёки дипломли мутахассис ва тегишли фандан 2-тоифали ўқитувчи сифатида камида 3 йил иш стажига эга бўлиши лозим;

2-тоифали ўқитувчи-педагог (муҳандис-педагог) йўналиши бўйича бакалавр ёки дипломли мутахассис ўқитувчи сифатида камида 3 йил иш стажига (магистр иш стажига талаб қўйилмайди) эга бўлиши лозим;

ўқитувчи-педагог (муҳандис-педагог) йўналиши бўйича бакалавр ёки дипломли мутахассис, иш стажига талаб қўйилмайди.

Ўқитувчининг лавозим мажбуриятларини иш бажариш кетма-кетлигига қараб 3 босқичга бўлиш мумкин:

Режалаштириш бўйича вазифалар;

Амалга ошириш бўйича вазифалар;

Баҳолаш ва таҳлил қилиш бўйича вазифалар.

Режалаштириш бўйича вазифалар:

• Давлат таълим стандартлари, ўқув режа ва дастурлар асосида таълимнинг мақсад ва мазмунларини танлаш ва режалаштириш;

• ўқув режа ва дастурлар асосида календарь мавзули режа ва дарс режасини ишлаб чиқиш;

• таълимни ташкиллаштириш ва ўтказиш бўйича ҳужжатларни тайёрлаш;

• ўқувчиларнинг қобилиятлари ва билимларини баҳолаш бўйича ҳужжатларни тайёрлаш;

• корхонанинг турли бўлимларида ўқувчиларни ўқитиш жойларини режалаштириш;

• қўйилган мақсадларга жавоб берадиган иш топшириқлари ва машқларни тайёрлаш;

• амалий машқлар ҳамда лойиҳаларни ўтказиш учун хомашё ва чиқим материалларни режалаштириш;

• ўқув устахонасида ўқитиш учун етарли шароитларни тайёрлаш;

• ўқув-дидактик материалларни аниқлаш, танлаш ва ишлаб чиқиш.

Амалга ошириш бўйича вазифалар:

• ўқувчиларни ўқув амалиёти хоналари билан таништириш;

• ўқувчиларни амалий топшириқларни мустақил бажаришга жалб этиш;

• техника хавфсизлиги бўйича ва амалий топшириқлар, машқларга тааллуқли йўл-йўриқлар ҳамда иш ўрнида ўқув суҳбатлар ўтказиш;

• ускуналар билан ишлаш ёки ишлаб чиқариш ва таъмирлаш ишларига тааллуқли намоёишлар ўтказиш;

• анъанавий ёки ноанъанавий усулларга асосланган амалий машқларни ўтказиш.

Баҳолаш ва таҳлил қилиш бўйича вазифалар

• ўқувчиларнинг амалий натижаларини кузатиш, таҳлил қилиш ва баҳолаш;

• ўқувчиларнинг ўзлаштирилган назарий билимларини баҳолаш;

• ўқувчиларнинг хулқини баҳолаш;

• таълимнинг мавжуд шароитларининг сифатини баҳолаш;

• режалаштириш ва ташкиллаштириш бўйича ҳужжатларнинг сифатини баҳолаш;

- ўқув-дидактик материалларнинг сифатини баҳолаш;
- ўзи берган йўл-йўриқ ва намоёишларни ўзи баҳолаш;
- берилган топшириқларнинг сифатини ўзи баҳолаш.

3. Касб таълими ўқитувчиси ва ўқув устасининг ҳуқуқ ва бурчлари

Ўқув жараёнида ўқитувчи раҳбарлик ролини ўйнайди. Касб-хунар таълимида вақтнинг асосий 80 % ини ўқувчиларнинг мустақил амалий ишларида ўқитувчининг роли катта, ҳамма нарса ўқитувчи томонидан олдиндан пухта ўйланса ва яхши ривожлантирилса, ўқувчилар мустақил ишлай оладилар. Бу эса касб-хунар таълими ўқитувчисининг кенг билимдонлиги, пухта амалий тайёргарлиги, юксак педагогик маҳорат ва ижодкорликни талаб этади. Шунинг учун касб-хунар коллежларидаги касб-хунар таълими ўқитувчилари ва ўқув усталари:

1. Юксак ахлоқий фазилатларга, ўз касбига оид тегишли маълумот ва касбий тайёргарлигига эга бўлган қобилиятли бўлиши;
2. Миллий маданият ва кадриятларни, дунёвий билимларни яхши билиши ва диний илмлардан ҳам хабардор бўлиши;
3. Юқори методик, психологик-педагогик тайёргарликка эга бўлиши;
4. Эркин ва ижобий фикрлай оладиган талабчан, адолатли, одобли бўлмоғи керак.

Педагогик фаолияти билан шуғулланишга тўсқинлик қилувчи тиббий кўрсаткичларнинг рўйхати ва касб жихатидан номуносиблигига доир масалаларни ҳал этиш тартиби Ўзбекистон Республикасининг ҳукумати томонидан белгиланади.

4. Касб таълими ўқитувчиси ва ўқув устасини тайёрлаш ва унга қўйиладиган талаблар

Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури рақобатбардош кадрлар тайёрловчи замонавий педагогга қўйиладиган талаблар мажмуини белгилайди. Бир-бирига боғлиқ бўлган талабларнинг ушбу мажмуи, педагогнинг умумлаштирилган моделини ташкил этади. Умумлашган моделга мувофиқ асосий (фундаментал) талаблар қуйидагилардан иборат:

- таълим бериш маҳорати;
- тарбиялай олиш маҳорати;
- ўқув-тарбия жараёнида инсон омилини таъминловчи шахсият фазилатлари;
- таълим олувчиларнинг билимларини холисона баҳолай олиш ва назорат қила олиш маҳорати.

Таълим бериш маҳорати педагогга қўйиладиган талаблар ва ўқув-тарбия жараёнини амалга ошириш шартлари билан боғлиқ бўлган қуйидаги бош (доминант) омиллар билан аниқланади:

- қўллаб-қувватлаш ва ўқув жараёни муҳити;
- педагогнинг психологик-педагогик тайёргарлиги;
- фанни чуқур билиши, касбий омилкорлик ва эрудиция;
- янги педагогик ва компьютер технологияларни билиш;
- касбий ахборот манбалари сифатида чет тилларни билиш;

-янги услуб ва билим манбаси сифатида илмий-методик ва илмий-тадқиқот ишларини олиб бориш;

-узлуксиз таълим тизимининг меъёрий ҳужжатларини билиш;

-ўқув-тарбия жараёнини амалга оширишнинг моддий техника базаси билан боғлиқ бўлган ахборот базаси ва ресурслари.

Тарбиялай олиш маҳорати педагогнинг юксак маданият ва маънавият савиясига, шахсий ахлоқи, ватанпарварлик ва бурч (ҳислар)ига асосланади. Таълим олувчиларда дунё яхлитлиги юксак маданият, маънавият ва дунёвий тафаккурни шакллантириш учун педагогнинг ўзи гуманитар ва гуманистик руҳида тарбияланган ҳамда ўқув-тарбия ишини ташкил этиш маҳоратига эга бўлиши шарт.

Педагогнинг ўқув-тарбия жараёнида инсон омилини таъминловчи **шахсий фазилатлари**га қуйидагилар қиради: талабчанлик ва адолатлилик, ҳалоллик ва хайрихоҳлик, киришимлилик ва ҳазил-мутойиба ҳисси. Ушбу фазилатлар педагогнинг таълим олувчилар олдида обрўсини белгилайди. Педагогнинг шахсий фазилатлари унинг таълим бериш ва тарбиялай олиш маҳоратига таъсир кўрсатади.

Таълим олувчиларнинг билимларини ҳолисона **баҳолаш ва назорат қилиш** маҳорати психологик-педагогик жиҳатдан педагогнинг таълим бериш ва тарбиялай олиш маҳорати билан узвий боғлиқ. Педагог таълим олувчиларнинг билимларини объектив баҳолаш механизмларини билиши ва уларни мукамал равишда рейтинг назоратда қўллаш олиши, ҳамда стандарт тестларни ишлаб чиқа олиш ва қўллаш олиш маҳоратига эга бўлиши лозим.

Ўқитувчининг меҳнати ва маҳорати.

Педагогик фаолият ўз моҳиятига кўра ижодий характерга эга. Инсон олдида бирор муаммо тургандагина ижодкорликка эҳтиёж туғилади. Ўқитувчилик фаолияти ана шундай хусусиятга эга. Педагогик ижодкорликнинг асосий моҳияти педагогик фаолиятнинг мақсади ва характер билан боғлиқ. Ўқитувчи аниқ мақсадни кўзлаш, қатъийлик, ширинсўзлик каби хислатларга эга бўлиши керак. Ўқитувчининг одоби, маданияти юксак бўлса, одамларга нисбатан меҳрибон, саховатли бўлсагина тез обрў ҳурматга эга бўлади.

Ўқитувчи болаларга нисбатан талабчан бўлиши билан бирга ўз шахсига танқидий нуқтаи назардан қарай олиш керак. Ўқитувчи педагогик этиканинг меъёрларини ўзлаштириб олиши тажрибада қўллаш, ўзининг дунёқараши ва ахлоқий тажрибаси билан таққослаши лозим. Ўқитувчининг муҳим фазилати кишилар билан тез эл бўла олиш, кўпчилликка аралаша билиш, улфатижонлик, дилкашлик бўлиб, бу унда муомила маданиятини юксаклигини ифодалайди. Ижтимоий фаоллик ва фуқаролик бурчини англаш ўқитувчилик шахсига хос хусусият, зеро, ҳақиқий педагог тўла маънодаги жамоатчи бўлиб, болаларга ҳаётга ижтимоий фаол туришининг амалий намунасини кўрсатади. Ўқитувчи дарсларда ўқувчиларга бўлган талабчанликни болаларга ҳурмат, зийраклик, педагогик мавқе обрўсини сақлаган ҳолда ёндашишнинг мувофиқлаштирган ҳолда олиб бориши лозим. Дарсда ўқитувчининг ўқувчиларга мурожаати ҳам фарқсиз эмас, ўқитувчи

Ўқувчиларни исм-шарифлари билан чақириши ва унга ўргатиши мақсадга мувофиқдир. Педагог сифатида ўзлигини намоён этиши талаб қилиш зарур ҳолатларда ўқитувчи томонидан ўз ҳиссиётини акс эттиришини инкор этмайди.

Ўқитувчи дарсларда зийрак, меҳрибон, қувноқ, хушёр, кўнгилчан бўлибгина қолмай балки жиддий хафа ва норозилиги билинган қиёфада ҳам керак. Ўқитувчиларнинг педагогик оптимизми унинг ўқувчиларга муносабатидаги ишонч, ўқув фаолиятини ташкил этишнинг турли шаклларидаги дарсда уларнинг ҳамжиҳатликдаги изланувчанлигини ташкил этиш, ўқувчиларнинг ишларига ҳаққоний баҳо бериш, уларга доимий зарур ёрдам кўрсатишга тайёр туришлик буларнинг барчаси жуда катта амалий ва тарбиявий аҳамиятга эга бўлади.

Ўқитувчининг белгиланган режани бажариши юзасидан ташкил этадиган ўқув ишлари, тайёрлов ва бажариш босқичларига бўлинади. Дарсга тайёрланиш давомида ўқитувчи ўз имкониятларига қараб қуйидагиларни таъминлайди:

Таълимнинг зарур бўлган техник воситалари, кўргазмали қуроллар, кўлланмаларни, дидактик ва тарқатма материалларни тайёрлайди.

Ҳозирги замон фан ва техника тараққиёти ўқитувчининг ижодкор бўлиши фаннинг муҳим муаммолари юзасидан эркин фикр юрита олиши, фан ютуқларининг ўқувчиларга етказа олиши ва ниҳоят ўқувчиларни ижодий фикрлашга тадқиқот ишларига ўргата олишини талаб қилади.

Ўқитувчининг фаолияти ва касбий имиджи

Ўқитувчининг педагогик фаолияти ҳар бир бошқа фаолият каби ўзининг аниқ услубига эга бўлади. Фаолият услуби-тўла маънода усуллар, ҳолатлар, шаклларнинг турғун тизимидан иборат бўлиб, у ҳар хил шароитларда ҳам мавжуд бўлади. У фаолият тузилишига боғлиқ бўлиб, унинг-субъектнинг шахсий-психологик хусусиятига боғлиқ. Бугунги кун ўқитувчисига кўйилаётган замонавий талабларни қуйидагича ифодалаш мумкин. (1-расм)

Ўқитувчининг касбий фаолияти фавқулодда умумий ва хусусий қобилиятларни талаб қилади.

Касбий-педагогик фаолиятнинг муваффақияти хусусий педагогик қобилиятларга боғлиқ бўлади. Педагогик қобилиятларнинг қуйидаги гуруҳлари фарқланади:

- объектга (талабага) нисбатан сезгирлик;
- коммуникативлик-инсонларга юз тутиш, хайрихоҳлик, муомалалик;
- перцептив қобилиятлар-касбий етуклик, эмпатия, педагогик туйғу;
- шахс динамикаси-иродага таъсир эта олиш ва мантиқий ишонтира олиш қобилияти;
- ҳиссий барқарорлик - ўзини бошқара олиш;
- креативлик – ижодий иш қобилияти.

Педагогнинг хусусий қобилиятларига билим, кўникма ва малакаларни эгаллаш фаолияти ва шахсни тарбиялаш қобилияти ҳам тегишлидир.

Ўқитиш, ўрганиш ва ўргатиш бўйича қобилиятларига қуйидагилар киради:

- талабани тушунишни кўриш ва сезиш, бундай тушунишнинг даражасини ва характерини ўрнатиш қобилияти;
 - ўқув материални мустақил танлаб олиш, ўқитишнинг самара берувчи усул ва методларини белгилаш қобилияти;
 - материални етарли баён қилиш, унинг барча талабаларга тушунарлилигини таъминлаш қобилияти;
 - талабаларнинг индивидуаллигини ҳисобга олган ҳолда ўқитиш жараёнини ташкил этиш қобилияти;
 - ўқитиш жараёнида педагогик технологиялардан фойдаланиш қобилияти;
 - талабаларнинг катта одимлар билан ривожланишини ташкил этиш қобилияти;
 - ўзининг педагогик маҳоратини такомиллаштириш қобилияти;
 - ўзининг тажрибасини бошқалар билан баҳам кўриш қобилияти;
 - мустақил таълим олиш ва мустақил такомиллашиш қобилияти.
- Педагогик жараёнга қаратилган педагогик қобилиятларга қуйидагилар киради:
- бошқа инсоннинг ички ҳолатини тўғри баҳолаш, унга ҳамдардлик билдириш, ҳамнафас бўлиш қобилияти (эмпатия қобилияти);
 - тақлид қилиш учун намуна бўлиш қобилияти;
 - тарбия жараёнида индивидуал хусусиятларни инобатга олиш қобилияти;
 - мулоқотнинг лозим топилган услубини, ўз ўрнини топиш, келиша олиш қобилияти;
 - ҳурмат қозониш, талабалар ўртасида обрўга эга бўлиш қобилияти.

Назорат саволлари

1. Касб таълими ўқитувчиси ва ўқув устасининг малака тавсифномаси.
2. Касб-ҳунар таълими ўқитувчисининг функционал вазифалари.
3. Ўқитувчининг меҳнати ва маҳорати.
4. Ўқитувчининг фаолияти ва касбий имиджи.
5. Педагогик қобилиятларнинг қуйидаги гуруҳлари фарқланади.
6. Таълим бериш маҳорати.

Фойдаланилган адабиётлар ва манбалар рўйхати

1. Нуриддинов Б.С. Касб таълими ўқитувчилари малакасини оширишда фаол ўқитиш методларидан фойдаланишнинг илмий-педагогик асослари. Автореф. дис. ... пед. фан. ном.. -Т.: 2002. - 21 б.
2. Олимов Қ.Т. Махсус фанлардан ўқув адабиётлари янги авлодини яратишнинг назарий-услубий асослари. Автореф. дис. ... пед. фан. док.. – Т.: 2005. – 44 б.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАЗМУНИ

1-машғулот.

Касбий таълим жараёнининг қонуниятлари. Касбий таълимнинг ташкил этиш шакл, метод ва воситалари (2 соат).

1-топшириқ.

1. Касбий таълим жараёнининг қонуниятларини изоҳлаб беринг.

2-топшириқ.

2. Касбий таълимнинг ташкил этиш шакл, метод ва воситаларини тоифалаш жадвалида изоҳланг.

ТОИФАЛАШ ЖАДВАЛИ

Тоифа-хусусият ва муносабатларни муҳимлигини намоён қилувчи (умумий) аломат.

Ажратилган аломатлар асосида олинган маълумотларни бирлаштиришни таъминлайди.

Тизимли фикрлаш, маълумотларни тузилмага келтириш, тизимлаштириш кўникмаларини ривожлантиради.

Шакллар	Методлар	Воситалар

2-машғулот.

**Касбий фанларни ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза, семинар, амалий ва лаборатория машғулотларини лойиҳалаш. Талабалар ўқув фаолиятини фаоллаштирувчи методлар.
(4 соат)**

НАЗАРИЙ ДАРС ВА АМАЛИЙ МАШЎУЛОТЛАРНИ РЕЖАЛАШТИРИШ БОСҚИЧЛАРИ

Касбий педагогика фанида **назарий дарс**- режали ташкиллаштирилган, аниқ мақсадга қаратилган ва таълим берувчи томонидан бошқариб туриладиган таълим ва тарбия жараёнидир. Бу жараёнда маълум бир махсус соҳа бўйича назарий билимлар тизимли равишда таълим олувчиларга етказилади. Бу жараёнда таълим берувчи назарий билимларни амалиётда қўллаш йўллари билан таништиради.

Назарий дарс асосан махсус жиҳозланган синфхоналарда ўтказилади. Бу синфхоналарда турли техник воситалар ишлатилиши мумкин.

Амалий машғулот-аниқ мақсадга қаратилган ва таълим берувчи томонидан бошқариб туриладиган, аниқ бир топшириқни бажариш учун керакли назарий дарсда олинган махсус билимлар асосида малака ва кўникмалар шакллантириш мақсадида олиб бориладиган режали дидактик ҳаракатга айтилади.

Амалий машғулот касб-ҳунар таълимининг таркибий қисми бўлиб, ўқув устахоналарида, лабораторияларда, ўқув полигонларида иш ўрнида жойлашган реал воситалардан фойдаланилган ҳолда ўтказилади.

Касб-ҳунар таълими тизимининг хусусияти шуки, назария ва амалиёт бир биридан алоҳида, яъни назарий таълим ўқув аудиторияда, амалий машғулотлар устахона ва лабораторияларда амалга оширилади. Назарий

дарсда керакли махсус билимлар амалий дарсга нисбатан илгарирок берилиши таъминланиши керак. Амалий машғулотларда таълим берувчи иш ўрнида фақат иш топшириқларига тегишли қўшимча билимларни бериши керак. Агарда амалий машғулотларда таълим берувчи таълим олувчиларнинг дастлабки билимларида камчиликлар борлигини аниқласа, у керакли назарий билимларни беради.

Дарсни режалаштириш-кутилаётган ўқув натижаларига эришиш мақсадида ўқув жараёнига тайёргарлик кўриш: таълим методларини танлаш, тарқатма материаллар ва ўқув-дидактик воситалар тайёрлаш.

Барча имкониятларни инобатга олган ҳолда, бир марта тузилган режада ўзгаришлар бўлмаслигига ҳаракат қилиш керак. Таълим берувчи учун режалаштириш ўқув жараёнини бошқаришда хатоларга йўл қўймаслик деганидир. Таълим олувчи учун режалаштириш, у бўлажак ўқув жараёни тўғрисида ва таълимдан нималарни кутиши мумкинлиги ҳақидаги аниқ тасаввурга эга бўлиши деганидир.

Назарий дарс ва амалий машғулотларни режалаштириш қуйидаги даражаларда амалга оширилиши мумкин:

- бутунтаълимда варажасида;
- бир ўқув йили даражасида;
- бир семестр даражасида;
- бир ой даражасида;
- бир ҳафта даражасида;
- бир кун даражасида;
- назарий дарснинг бир соати даражасида.

Кўпинча ҳар хил вақт даражалари учун мўлжалланган режалар бир вақтнинг ўзида қўлланади.

Мақсадлар ва мазмунларни режалаштириш одатда махсус бир соҳа бўйича бўлади ва уни таълим берувчининг ўзи тузади. Бунинг учун танланган махсус соҳа бир неча мавзуларга ёки материал соҳаларига бўлинади. Сўнг методлар ва шароитлар режалаштирилади.

Бу муносабатда эътиборингизни «Таълим берувчининг дидактик ҳатти-ҳаракатлари» моделига қаратмоқчимиз (1.1-чизма).

1.1-чизма. Таълим берувчининг дидактик ҳатти-ҳаракатлари

Юқорида тасвирланган таълим берувчининг дидактик ҳатти-ҳаракатлари модели бир махсус соҳани режалаштириш мақсадида қўлланиши мумкин.

Назарий дарс ва амалий машғулотларни тўғри режалаштириш учун, таълим берувчи ўзининг вазиятидан бошлаши лозим, яъни «Мавзуни илм-фаннинг энг сўнгги замонавий талабларига мувофиқ ўргата оламанми ёки бунинг учун мен яна алоҳида тайёрланишим керакми?» ҳамда «Бирор ишлаб чиқарилган назарий дарс режаси ёки амалий машғулотларнинг режаси борми?» деган саволга жавоб бериши керак.

Бундан кейин, таълим берувчи таълим олувчиларнинг дастлабки билим ва кўникмаларини аниқлаб олиши лозим.

Бунинг учун қуйидаги асосий саволлар қўйилиши лозим:

- Назарий дарс ёки амалий машғулотларни ўтказиш учун таълим олувчиларнинг дастлабки билимлари қай даражада?

- Назарий дарс ва амалий машғулотларни ўтказиш учун қандай шарт-шароитлар мавжуд?

- Қандай ўқув мазмунлар ўргатилиши кўзда тутилмоқда?

Режалаштириш учун юқоридаги саволларни ўрганиб чиқиш – назарий дарс ва амалий машғулотнинг бошқа барча тайёрлаш ҳаракатларига асосдир. Бу тушунчалар ва саволлар ўртасидаги боғлиқликни қуйида кўрсатилган омиллар аниқ кўрсатади.

Мақсадлар: Нима учун ?

Ҳар бир назарий дарс ва ҳар бир амалий машғулот олдиндан белгиланган мақсадларга риоя қилиши лозим. Одатда ўқув дастури асосида белгилашимиз мумкин бўлган аниқ бир мақсадга эришилиши лозим. Мақсадлар ёзма равишда назарий дарс режасига киритилади ва мақсад эришилган-эришилмаганлиги тест ва топшириқлар ёрдамида текширилади ва мустаҳкамланади.

Мазмунлар: Нима ?

Белгиланган ўқув мақсадларга мувофиқ равишда билимлар соҳанинг мазмуни (шу жумладан кўникмалар ва ўзини тутиш тарзлари) белгиланади. Бу мазмунлар бир томондан керакли дастлабки билимларни (назарий дарс мазмунини) ва бошқа томондан топшириқларни бажариш учун керакли махсус билимларни (амалий машғулот мазмунини) инобатга олиши керак.

Метод: Қай тарзда ?

Агар мақсадлар ва мазмунлар аниқ бўлса, айнан шундай методлар танлаб олиниши керакки, улар шу мақсад ва мазмунларни ўлчанадиган натижаларга айлантира олишлари лозим. Бу муносабатда “анъанавий” ва “интерфаолметодлар” деб аталган методлар таълим берувчи томонидан танлаб олинади ва қўлланади.

Шароитлар: Нималар ёрдамида ?

Шароитлар деганда, биринчи навбатда моддий-техникшарт-шароитлар тушунилади. Бир томондан, моддий-техникшароитлар, яъни бинолар, синфхоналар, ўқув устахоналар, лабораториялар, уларнинг жиҳозланганлик

даражаси, инструментлар, чиқим материалларнинг умумий ҳолати ва ҳоказо, чунки улар маълум сифат стандартларига жавоб бериши керак.

Бошқа томондан эса, ўқув воситалари тушунилади, чунки улар ўқув жараёндаги билимларни ўзлаштирилишига ёрдам беради. Ўқув мақсадларига мўлжалланган кўплаб ўқув воситалари мавжуд. Лекин гап воситаларнинг кўплигида эмас, балки муайян ўқув мақсадига эришиш учун маъқул келадиган воситаларни танлаб олишдадир.

Ташкиллаштириш: Бу қандай амалга оширилади ?

Юқорида айтилган ҳамма нарсалар вақт омилини инобатга олган ҳолда ташкил қилиниши керак. Чунки ҳар бир назарий дарс ва ҳар бир амалий машғулот учун аниқ вақт меъёрлари бор ва айнан шу вақт доирасида ўқув мақсадларга эришиш лозим. Бунинг учун нафақат пухта режа, балки унумли ташкиллаштириш ҳам керак. Вақт даври, вақт давоми ва ўқув жойи-ташкиллаштириш жараёнида белгиланади. Ўргатиш ва ўрганишни ташкил қилишнинг хилма-хил имкониятлари мавжуд.

Натижалар: Мақсадга эришилдими ?

Назарий дарс ёки амалий машғулотнинг охирида мақсадларга эришилган-эришилмаганлиги текширилиши керак. Бунинг учун баҳолаш воситалари, методлари ва мезонлари белгиланиши лозим. Бунинг имкониятлари – машқлар, оғзаки ва ёзма тестлар ҳамда имтиҳонлар. Улар таълим олувчиларнинг қобилиятлари, билим, кўникма ва малакаларини баҳолаш имкониятини яратади.

Ўқитиш ва ўқиш цикли-назарий дарс ва амалий машғулотларни режалаштириш омилларига асосланган бўлиб, назарий дарс ва амалий машғулотлар режалаштириш, амалга ошириш ҳамда хулоса чиқариш босқичларига тааллуқли дидактик ҳатти-ҳаракатларни тушунтиради (1.2-чизма).

1.2-чизма. Ўқитиш ва ўқиш цикли

Бу циклда назарий дарс ва амалий машғулот бир-биридан ажратилмайди.

1-босқич:

Назарий дарс ва амалий машғулотга нисбатан инобатга олиниши керак бўлган **мавжуд вазият ва дастлабки шарт-шароитларни ўрганиш**. Шу ўринда 3 хил таҳлил, яъни адресатлар (таълим олувчилар) таҳлили, шарт-шароитлар таҳлили ва махсус соҳа (мазмун) таҳлили амалга оширилиши лозим. Бу таҳлиллар одатда таълимнинг бошланишида, натижалари эса кейинроқ керак бўлади.

2-босқич:

Ўқув дастури асосида **ўқув мақсадларни белгилаш ёки аниқлаш**. Назарий дарс ва амалий машғулот учун махсус ўқув мақсадлар белгилаб олинади.

3-босқич:

Назарий дарс ёки амалий машғулот режасини тузиш. Бу режада барча мазмунлар, мавзулар, режалаштирилган методлар, танлаб олинган ўқув-дидактик материалларга мувофиқ ҳолда ўқув воситалар ҳамда умумий вақт тақсимооти ақс этади.

Бу режада нафақат таълим берувчининг ҳатти-ҳаракатлари, балки таълим олувчиларнинг режалаштирилган ҳатти-ҳаракатлари ҳам кўрсатилса мақсадга мувофиқ бўлади.

4-босқич:

Ўқув-дидактик материалларни тайёрлаш, чунки улар амалга ошириш босқичининг асосий дастлабки шартларидан биридир. Агар тайёр материаллар бор бўлса, уларнинг орасидан тўғри келадиганлари танлаб олинади. Агар тайёр ўқув-дидактик материаллар ёки ўқув воситалар бўлмаса, улар ишлаб чиқарилиши керак. Одатда босма ўқув воситалар, масалан тарқатма материаллар, слайдлар ва топшириқ варақалари керак бўлади, уларга қўшимча равишда эса матнли ўқув адабиётлари ишлатилади. Худди шунга ўхшаб дарсдан олдин плакат лойиҳалари ва плакатларнинг ўзи ишлаб чиқилади.

5-босқич:

Режалаштириш ва ташкиллаштириш асосида **назарий дарс ва амалий машғулотни амалга ошириш (ўтказиш).** Бу дегани, барча ўқув воситалари билан жиҳозланган синфхона ҳамда, керак бўлса, устахонада жойлашган ўқув бурчаги ва вақт етарлича бўлиши керак.

6-босқич:

Назарий дарс ва амалий машғулот давомида ўзлаштирилган **назарий билимларни баҳолаш.** Бир томондан, бу-таълим олувчилар керакли билимларни ўзлаштириб олганликларининг назорати. Яъни «Таълим олувчилар мақсадга эришишдими?» деган саволга жавоб берилиши керак.

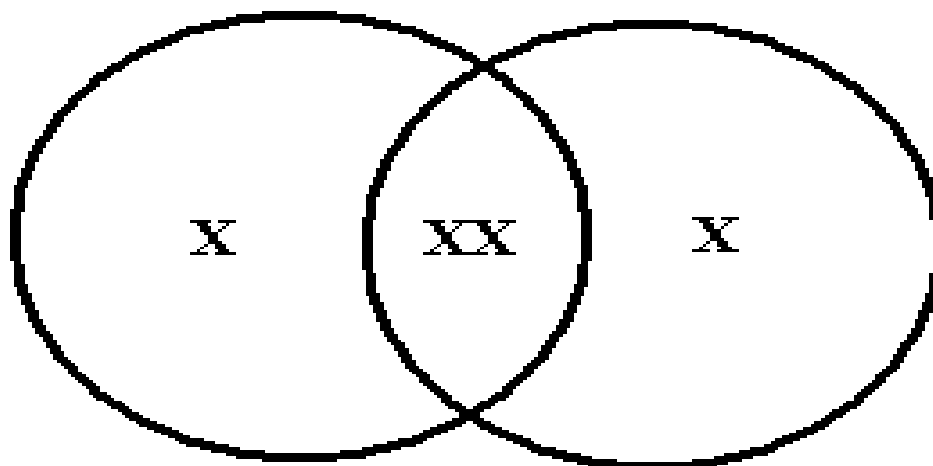
Бошқа томондан эса, таълим берувчи учун ўз-ўзини ҳамда ишининг сифати қандай бўлганлиги текшириш. Яъни «Мен олдимга қўйган мақсадларимга эришдимми?» деган саволга жавоб берилиши керак. Иккала ҳолда ҳам ўлчанадиган натижалар бўлиши муҳимдир

3-машғулот.

Касбий таълим бўйича ривожланган мамлакатлардаги илғор тажрибалар.

1-топшириқ

1. Касбий таълим йўналиши бўйича Германия ва Япония таълим тизимини “Венн” диаграммасида ифодаланг.
2. Касбий таълим йўналиши бўйича Франция ва Корея таълим тизимини “Венн” диаграммасида ифодаланг.

2-топшириқ.

1. Касбий таълим бўйича ривожланган Норвегия, Туркия ва Дания мамлакатлардаги илғор тажрибаларни таҳлил қилинг ва изоҳланг.

4-машғулот.

Мавзу: Касб таълим ўқитувчисининг ўқув машғулотларида инновацион технологиялардан фойдаланиш маҳорати, ижодкорлиги ва новаторлиги. Ўқув фанларини интеграциялаш турлари, йўналишлари, типлари, функциялари.

1-топшириқ.

1. Саволларга жавоб қайтаринг.

1. Касб таълим ўқитувчисининг ўқув машғулотларида инновацион технологиялардан фойдаланишнинг имкониятлари.
2. Ўқув фанларини интеграциялаш турларини изоҳлаб беринг.
3. Ўқув фанларини интеграциялаш йўналишларини изоҳланг.
4. Ўқув фанларини интеграциялаш типлари ва функцияларини изоҳлаб беринг.

2-топшириқ.

Касб таълим ўқитувчисига қўйиладиган талабларни кластерда ифодаланг.

5-машғулот.

Мавзу: Ўқитиш жараёнида таълим-тарбиянинг узвийлиги ва узлуксизлиги. Касбий таълимда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш.

1-Гопширик

1. Саволларга қисқа жавоб беринг.

1. Таълим-тарбиянинг узвийлиги-
2. Таълим-тарбиянинг узлуксизлиги –
3. талабалар мустақил таълимини –
4. Касбий таълимда мустақил таълимини ташкил этиш шакли –

2-Гопширик

1- Ўқитиш жараёнида таълим-тарбиянинг узвийлиги ва узлуксизлигини изоҳлаб беринг.

2- Касбий таълимда талабаларнинг мустақил таълимини ташкил этиш жараёнини ифодаланг.

6-машғулот.

**Мавзу: Курс иши, битирув малакавий иш, магистрлик
диссертацияларини бажариш жараёнида узвийлик ва услуксизлик.**

1-топширик.

- 1. Курс ишига қўйиладиган талаблар.**
- 2. Битирув малакавий ишга қўйиладиган талаблар.**
- 3. Магистрлик диссертацияларига қўйиладиган талабларни
изоҳлаб беринг.**

2-топширик.

- 1. Курс иши, битирув малакавий иш, магистрлик
иссертацияларини бажариш жараёнида узвийлик ва услуксизлик
жиҳатларини изоҳланг.**

7-машғулот.

Мавзу: Талабаларнинг билимларини холисона баҳолаш механизмлари. Рейтинг тизими ва унинг дидактик воситалари: стандарт, ностандарт тест ва ўқув топшириқлари мажмуи.

1-топшириқ.

1. Тест топшириқларининг қийинлик даражаси мезонларини ифодалаб беринг.

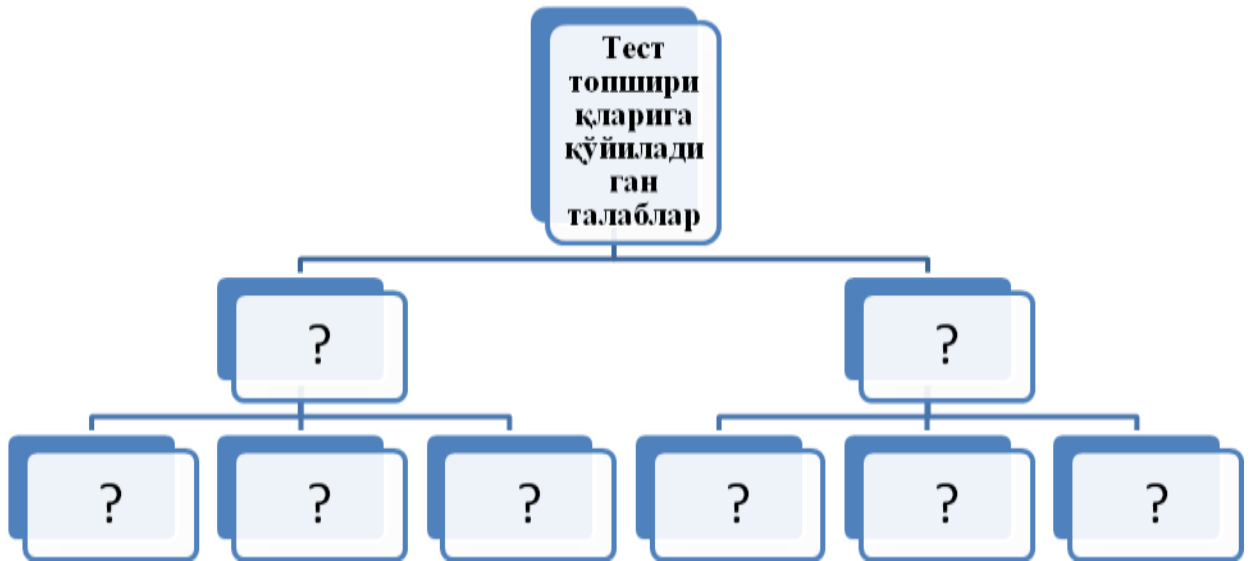
- Репродуктив даража-
- Продуктив даража-
- Қисман-изланишли даража-
- Ижодий (креатив) даражадаларини ифодалаб беринг.

2. Ностандарт тестлар мазмуни ва моҳиятига кўра қуйидаги гуруҳларга ажратилади:

1. Интегротив тестлар
2. Адаптив тестлар;
3. Мезонли-мўлжал олиш тестларига мисоллар келтиринг.

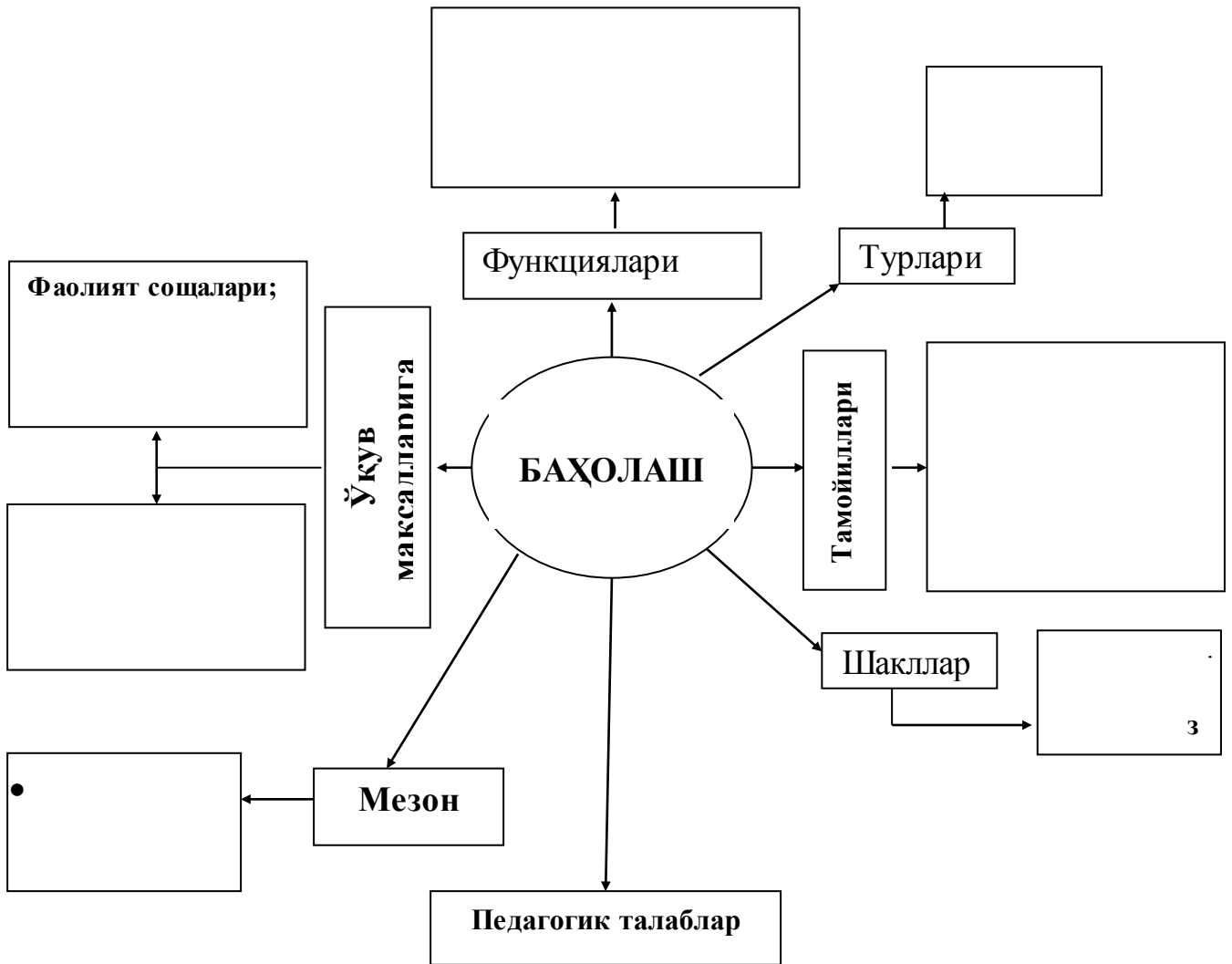
2-топшириқ.

Тест топшириқларига қўйиладиган талабларни кластер методида ифодаланг.

3-топшириқ.

Жадвални тўлдиринг.

7-машғулот.

Мавзу: Касб таълимининг дидактик таъминоти. Дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмалар, электрон дарсликлар, портфолио, ўқув курсининг электрон-таълим ресурсларини ва силлабусини яратиш технологиялари (4 соат).

1-топшириқ.

Кичик гуруҳларга бўлинган ҳолда қуйида келтирилган топшириқларни бажаринг.

- 1. Дарслик**
- 2. Ўқув-методик қўлланмалар**
- 3. Электрон дарсликлар**
- 4. Портфолио**
- 5. Силлабусиниларни тайёрлаш технологиясини кичик гуруҳларга бўлинган ҳолда тақдимот материалларини тайёрланг ва изоҳланг.**

КИЧИК ГУРУҲЛАРДА ИШЛАШ қондаси

- Шеригингизни диққат билан тингланг.
- Гуруҳ ишларида ўзаро фаол иштирок этинг, берилган топшириқларга масъулият билан ёндашинг.
- Агар ёрдам керак бўлса, албатта мурожаат қилинг.
- Агар сиздан ёрдам сўрашса, албатта ёрдам беринг.
- Гуруҳлар фаолиятининг натижаларини баҳолашда ҳамма иштирок этиши шарт.
- Топшириқларни аниқ тушунмоғимиз лозим:
- Бошқаларга ўргатиш орқали ўзимиз ўрганамиз!
- Биз битта кемадамиз: биргаликда сузиб чиқамиз, ёки биргаликда чўкиб кетамиз.

1

«КИЧИК ГУРУҲЛАРДА ИШЛАШ» методининг тузилмаси

Мавзу ёритилади

Кичик гуруҳлар шакллантирилади

Кўрсатма бериш ва йўналтириш

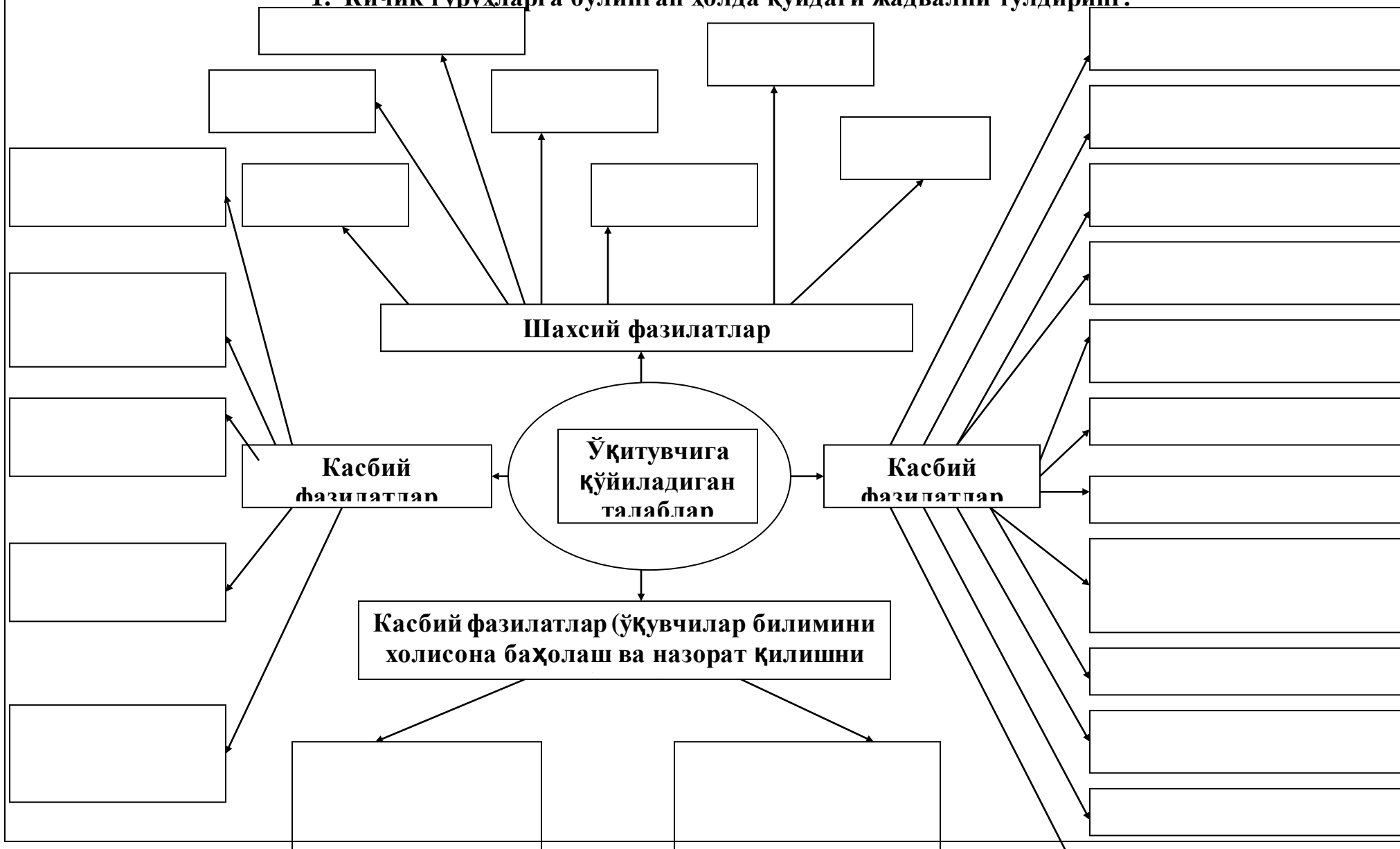
Муҳокама, таҳлил ва баҳолаш

8-машғулот.

Мавзу: Олий таълим тизимида касб таълими соҳасидаги кадрларнинг тайёргарлик даражасига қўйиладиган талаблар. Олий малакали илмий ва илмий-педагогик кадрларни тайёрлаш (2соат).

1-топшириқ.

1. Кичик гурӯҳларга бўлинган ҳолда қўйдаги жадвални тўлдириг.

Адабиётлар ва манбалар рўйхати

1. Каримов И.А. Юксак малакали мутахассислар – тараққиёт омили. – Т.: Ўзбекистон, 1995. – 24 б.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 20 майдаги “Олий таълим муассасаларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилиш чоратадбирлари тўғрисидаги” ПҚ-1533-сон қарори.

3. Шарипов Ш.С., А.И.Воробъев, Н.А.Муслимов, М.Исмоилова касб таълими педагогикаси. - Тошкент., 2005. - 58 б.

4. 3. Толипов Ў.Қ., М.Баракаев, Ш.С. Шарипов касб таълими педагогикаси. – Тошкент.: 2003. – 88б.

5. 4. Ҳайдаров Б., Б.Нуридинов ва бошқалар Таълим самарадорлигини ошириш йўллари. – ЎМКХТРИ. Тошкент.: 2002.- 184б.

- [http:// www.disser.h10.ru/pedagog.html](http://www.disser.h10.ru/pedagog.html)
- <http://www.ziyonet.uz/>
- <http://www.istedod.uz/>
- <http://www.pedagog.uz/>